

~~RTK 1004~~

E 1379

1987 JUN 20

372.4-k

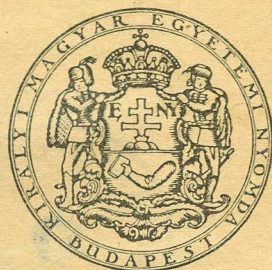
A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE

ÁLLAMPOLGÁRI ISMERETEK

AZ 1925. ÉVI MINISZTERI TANTERV
TELJES ANYAGA. AZ OSZTOTT ÉS
RÉSZBEN OSZTOTT ELEMI NÉPISKOLÁK
V. ÉS VI. OSZTÁLYA SZÁMÁRA

ÍRTA: Dr. NOVY FERENC

A BUDAPESTI VIII. KER. ÁLLAMI TANÍTÓNÓ-
KÉPZŐ-INTÉZET TANÁRA

KÉPEKET RAJZOLTA: HORVÁTH JENŐ.

KIADJA A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA
BUDAPEST, VIII., MÚZEUM-KÖRÚT 6. (GÓLYAVÁR.)

20367

(A képeket más tankönyvek számára átvenni nem szabad!)

TARTALOM

I. RÉSZ.

A magyar nemzet története.

A.

(Az V. osztály anyaga.)

Hazánk 800 éves régebbi története. (896—1711.)	Lap
I. A honszerzés kora. (896—1000)	8
A magyar nemzet származása és vándorlásai	8
A honfoglalás	11
<i>A honfoglaló magyarok műveltsége</i>	15
A kalandos hadjáratok	16
<i>Összefoglalás</i>	17
II. A keresztény királyság megalapítása, hazánk megerősödése. (1001—1300)	19
Géza fejedelem	19
<i>Szent István, Magyarország első apostoli királya</i>	20
<i>Szent László király</i>	23
<i>Európa a honalapítás korában</i>	26
Kálmán király	28
A görög császár támadásai. III. Béla király	29
Az aranybulla	30
A tatárjárás	33
<i>A második honalapítás</i>	35
<i>Műveltségünk a keresztény királyság első századaiban</i>	38
<i>Összefoglalás</i>	39
III. A magyar királyság első fénykora. (1301—1490)	41
Károly Róbert király	41
<i>Nagy Lajos király</i>	42
Zsigmond király	45
<i>Hunyadi János</i>	47
<i>Mátyás király</i>	51
<i>Hazánk első fénykorának műveltsége</i>	56
<i>Összefoglalás</i>	58

	Lap
IV. Hazánk élethalálküzdelve a török világban (16. század)	59
<i>Az európai helyzet</i>	59
A mohácsi vész	61
Hazánk három részre szakadása	65
Hősi várharok	68
A török hódoltság	72
A reformáció és ellenreformáció	73
<i>Összefoglalás</i>	75
V. Hazánk szabadságharcái a német világban. (17. század)	76
<i>Bocskay István</i> fejedelem	76
<i>Bethlen Gábor</i> fejedelem, Erdély aranykora	78
Thököly Imre	80
Az ország felszabadítása a török uralom alól	83
<i>II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem</i>	85
<i>Műveltségünk a török-német világban</i>	89
<i>Összefoglalás</i>	90

B.

(A VI. osztály anyaga.)

Hazánk 200 éves újabb története.

I. A nemzeti szellem hanyatlása. (1711—1825)	92
III. Károly király	92
<i>Mária Terézia király</i>	93
<i>A felvilágosodás kora Európában</i>	96
II. József császár	97
A nemzeti ellenhatás	99
<i>A francia forradalom</i>	100
<i>Napoleon</i>	102
A napoleoni háborúk hatása hazánkra	103
<i>Európa államainak gazdasági átalakulása</i>	104
<i>Műveltségünk a nemzeti szellem hanyatlása korában</i>	106
<i>Összefoglalás</i>	108
II. Hazánk állami újjáalakulása. (1825—1848)	110
A reformkorszak	110
<i>Széchenyi István</i>	110
<i>Kossuth Lajos</i>	113
A polgári Magyarország megalakulása	114
<i>Európai forradalmak</i>	116
<i>Összefoglalás</i>	117

	Lap
III. Polgári államunk védelme.	118
A szabadságharc	118
Az önkényuralom	120
<i>Deák Ferenc és a kiegyezés</i>	122
<i>Nevezetesebb európai államalakulások</i>	124
<i>Műveltségünk hazánk újjáalakulása korában (1825—1867)</i>	126
<i>Összefoglalás</i>	128
IV. Polgári államunk fellendülése. Hazánk második fénykora.	129
I. <i>Ferenc József király</i>	129
<i>A Balkán államok kialakulása</i>	133
A világháború	134
Az összeomlás	137
A trianoni szerződés	138
A trianoni szerződés következményei	139
Mai helyzetünk	141
<i>Összefoglalás</i>	144
V. A mai magyar államélet szervezete.	146
Államunk történeti kialakulása	146
A magyar polgári állam	147
A királyi hatalom	149
A törvényhozás	151
A magyar állam kormányzása	153
A honvédelem	155
Jelenlegi ideiglenes alkotmányunk	157
Főméltóságú nagybányai Horthy Miklós kormányzó úr ..	158
A magyar állam jelképei	159

II. RÉSZ.

Állampolgári ismeretek.

I. A magyar nép élete a községi szervezetben	162
Kisközségek	163
Nagyközségek	166
A járás	166
Rendezett tanácsú városok	167
A vármegyei törvényhatóságok	168
A városi törvényhatóságok	170
<i>Budapest székesfőváros</i>	171
<i>Összefoglalás</i>	172
II. A községek és a magyar állam háztartása	173
Az adók	174
Illetékek	175
<i>Összefoglalás</i>	176

	Lap
III. A munka és vagyon védelme	177
A mezőgazdasági vagyon	177
A gazdasági munkások	178
Ipari munkások	180
A telekkönyv	182
A kataszter	182
<i>Összefoglalás</i>	183
<i>Összefoglalás</i>	185
Az iskolakötelezettség	185
Az egészség védelme	186
Az árvaszék	188
Az állami anyakönyvek	190
IV. A nép védelme	192
V. Az igazság védelme	194
Királyi bíróságok	195
Büntett és büntetés	197
<i>Összefoglalás</i>	198
VI. A magyar nép szabadsága	199
A magyar állampolgárság	199
Egyesülési és szólásszabadság	200
Vallásszabadság	202
<i>Összefoglalás</i>	204
A magyar állampolgár jogai és kötelességei	204
<i>Táblázat</i>	206

A magyar nemzet története.

A jó Isten *életet* adott minden teremtményének.

Él a föld és rajta az örökszép természet. Tavasszal ébred, nyáron érlel, ősszel kincseit ontja, télen elpihen.

Él a lelkes ember is. Mint gyermek beletanul az életbe, felnőtt korában dolgozik övéért, öregségében átadja lelki és anyagi kincseit az új nemzedéknek, hogy folytassa ott, ahol ő abbahagyta a küzdelmet.

Ugyanígy él a sok milliányi magyar egytestvér is, mint magyar nemzet. Nemcsak magunkért küzdünk, hanem édes mindannyiunkért, akik magyarok vagyunk és akik utánunk magyarok lesznek széles e hazában. Ahogy őseink is azért küzdöttek, hogy megtartsák ezt a hazát, mert

*„A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Aldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.“*

Ebben a könyvben a magyar *nemzet életéről* van szó, hajdan és most; áldott emlékü eleink ezeréves hősi küzdelmeiről, jó- és balsorsáról.

Tanuljuk meg belőle mi is: mint kell *okos ésszel, bátor szívvel és erős karral* úgy küzdenünk, ahogy őseink küzdöttek:

magyarosan.

A)

Hazánk 800 éves története a honfoglalástól II. Rákóczi Ferenc szabadságharcáig.

(896—1711.)

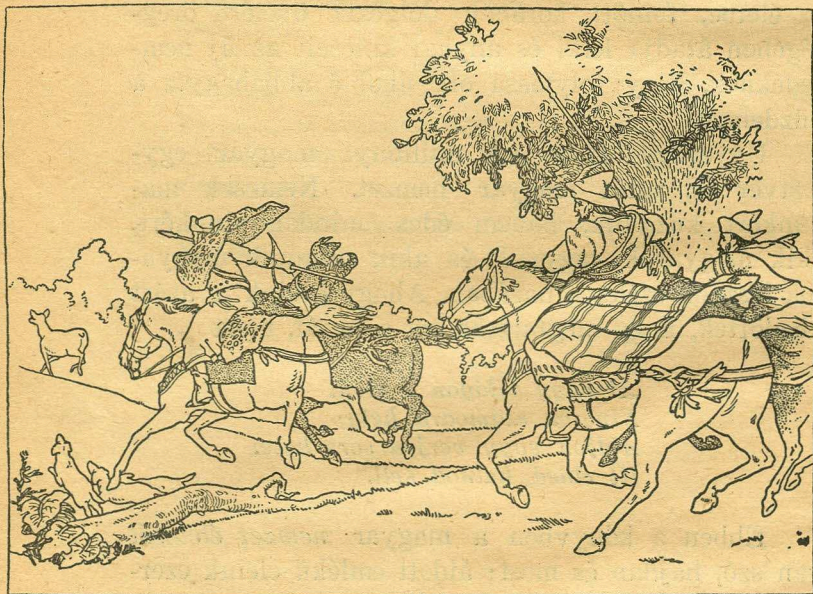
I.

A honszerzés kora.

A magyar nemzet származása és vándorlásai.

A csodaszarvas
mondája.

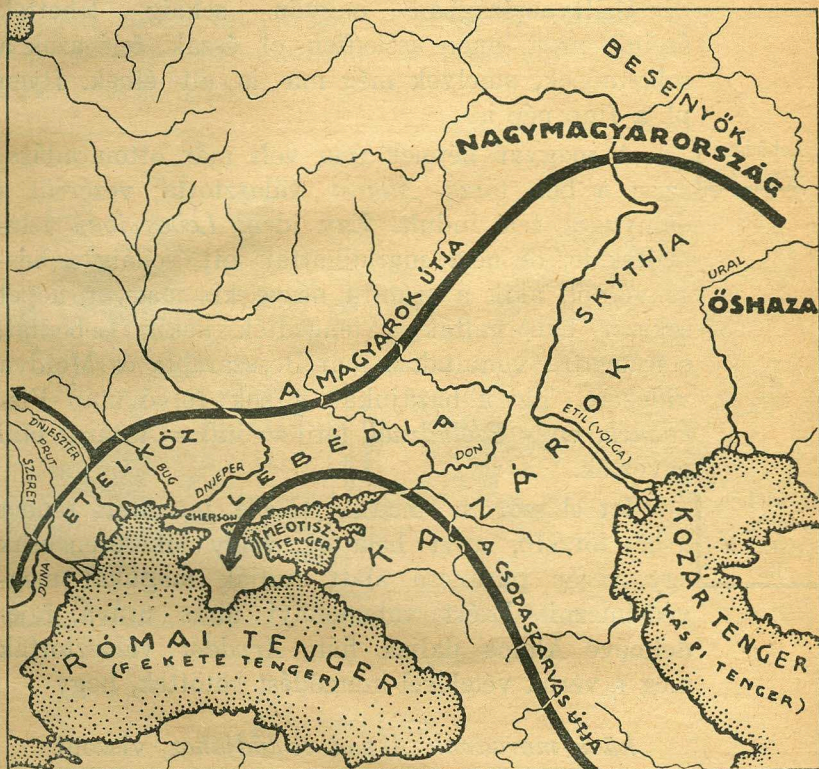
Őseink származását a régi hagyományokból és az új tudományos kutatásokból ismerjük. E szerint a mi őseink is, mint a többi bibliai

A csodaszarvas üldözése.

nép, a bábéli nyelvzavar után Ázsiában észak felé tartottak s Evilát földjén telepedtek le. Ott született *Nimród* vezér két fia: *Hunor* és *Magor*. Fel-

növekedvén, vadászat közben egy nőstény csodaszarvas a Meotis (Fekete-tenger északi partvidéke) ingoványai közé csalta őket. Megtetszett nekik a vidék s atyjuk engedelmével ott meg is telepedtek. Nemsokára az erdőben mulatozó női társa-

ságra bukkantak. Közte volt Dula alán fejedelem két leánya is. Elrabolták s feleségül vették őket. Így lett Hunor a *hún*, Magor a *magyar* nemzet ősatya.

Amikor már nagyon megsaporodott a két testvérnép, felkerekedett új hazát keresni. A ma-

Szittya-
ország.

gyar nép észak felé vonult a Volga-folyó és Ural-hegység vidékére, az ott talált népeket legyőzte s letelepedett első új hazájában, amelyet *Szittyiaországnak* (Skythia) neveztek. A hún nép pedig nyugat felé vándorolt új hazát keresni. (Kr. u. 4-ik században).

Szittyiaországban nagyon sokáig lehettek őseink, mert innen széledtek el észak felé azok a rokonnépek, amelyek még ma is ott élnek. Ilyen pl. a finn nép is.

Lebédia.
Etelköz.

A magyar népnek sem volt már ottmaradása, azért a hét törzs *Almost* választotta vezéréül s délnyugat felé indult. Egy ideig *Lebediában* telepedtek le, de nem maradhattak ott sokáig a besenyőktől, akik a számra nézve kis magyar népet sokszor háborgatták. Átengedték nekik Lebediát, s nyugatra vonultak a mai Besszarábia és Moldva vidékére. Ezt a hazájukat a sok folyó után *Vízköznek*, vagy *Etelköznek* (etíl = ital = tatárul *víz*) nevezték.

Arpád fejedelem.
A vérszerződés

Itt először is maguk között teremtett rendet a hét törzsfő, mert belátták, hogy sikeresen csak egy vezér parancsa alatt tudják magukat megvédelmezni. Ezért valamennyi törzs urává, fejedelemévé Álmos dalias fiát, *Arpádot* választották meg s vérük vételével szerződést kötöttek, hogy

hűek maradnak Arpád családjához, viszont az is meghallgatja tanácsukat, amit közös erővel szereznek, azon közösen osztzkodnak.

Ez a vérszerződés megerősítette a nemzetet annyira, hogy a szomszédos görög császárnak többször is segítségére mehettek a bolgárok ellen. De vesztükre, mert azok meg úgy álltak rajtuk

bosszút, hogy amikor a magyarok kalandozni jártak, védtelen szállásaikra rontottak s feldúlták.

Otthagyták tehát Etelközt s északra vonultak, ahol legyőzték az oroszokat és kunokat. Itt tudták meg, hogy a húnok öröksége vár rájuk túl a Kárpátokon. Felkészültek tehát. Hadisarc fejében ezer nyergelt lovat és élelmet szedtek az oroszoktól, átkeltek a vereckei-szoroson s a síkság szélén, Munkácson megpihentek.

A vérszerződés.

A honfoglalás.

Amíg a magyarok fáradalmaikat pihenték Munkácson, azalatt Árpád kikémleltette a Kárpátok koszorúza vidéket. Kémeitől megtudta, hogy a Tisza—Duna-közén *Zalán* fejedelem uralkodik bolgár és szláv népeken, a Tiszántúl és a Maros vidékén *Marót* kazár fejedelem, Erdélyben *Gyelo* fejedelem; a Duna jobbpartján frank, balpartján pedig morva népek élnek, akiknek fejedelme *Szvatopluk*.

Hazánk lakói a honfoglalás idején.

A honfoglalás kezdete.

Árpád először *Ungvárt* foglalta el, aztán népével együtt a Bodrogtözebe telepedett. Innen nyomult előre először a Sajóig, majd a Zagyváig, vezérei pedig elfoglalták a Tiszántúlt és Erdélyt.

Ekkor híret vette a német császártól, hogy Szvatopluk a frankokra akar támadni, hogy a Duna mentén nagy szláv birodalmat alkosson. Megelőzte tehát Szvatoplukot szándékában és Zobor cseh herceget legyőzve a Nyitra mellett, az egész Felvidéket elfoglalta.

A honfoglalás.

Zalán futása.

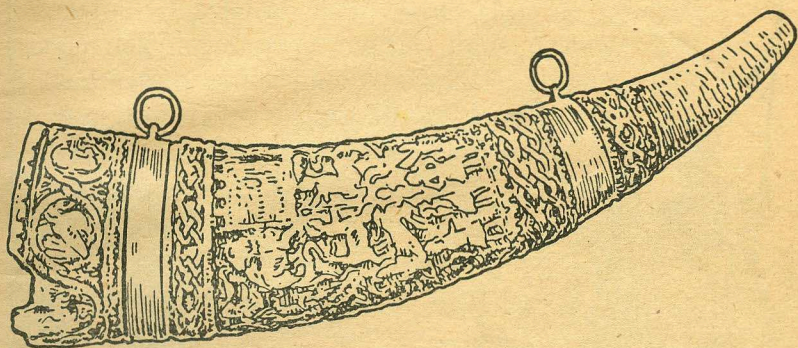
Zalán tudta, hogy most már ő rajta a sor. Segítséget kért tehát a görög császártól. Árpád már *Alpárig* vonult előre, itt találkozott Zalán bolgár-görög seregeivel. A magyarok bejárván a hajnalt, Lehel vezér kürtzavára a magyar lovashadak összecsaptak velük s nehéz küzdelem után megszalasztották Zalánt, aki kénytelen volt átengedni Attila országát a testvérnemzet dicső fejedelmének, Árpádnak.

Erre Csongrád pusztáján, a honszerzés színhelyén gyűlésre hívta össze a nemzet nagyjait. Hogy mit végeztek ott — ezer évvel ezelőtt — nem tudni. Valószínűleg a vérszerződés alapján itt osztották fel maguk között a szerzett földet szállásokot.

A pusztaszeri gyűlés.

A hálás nemzet a honszerzés ezeréves emlékünnepe, 1896-ban, a mai Pusztaszeren a régi romok mellé új fogadalmi templomot, Budapesten pedig Árpádnak gyönyörű lovasszobrot emelt.

Az ezredév emlékművei.

Lehel kürtje Jászberényben.

Az első nemzetgyűlés után Árpád a nemzet nagyjaival együtt székhelyül a Duna legnagyobb szigetét választotta, amelyet egyik vezéréről *Csepelnek* neveztek el. Innen átkelt a Dunán s maga vezette seregeit *Pannónia* elfoglalására; vezérei pedig a Temes vidékét foglalták el a Dunáig s ezzel a honfoglalás nagy munkáját befejezték ősünk.

A honfoglalás befejezése.

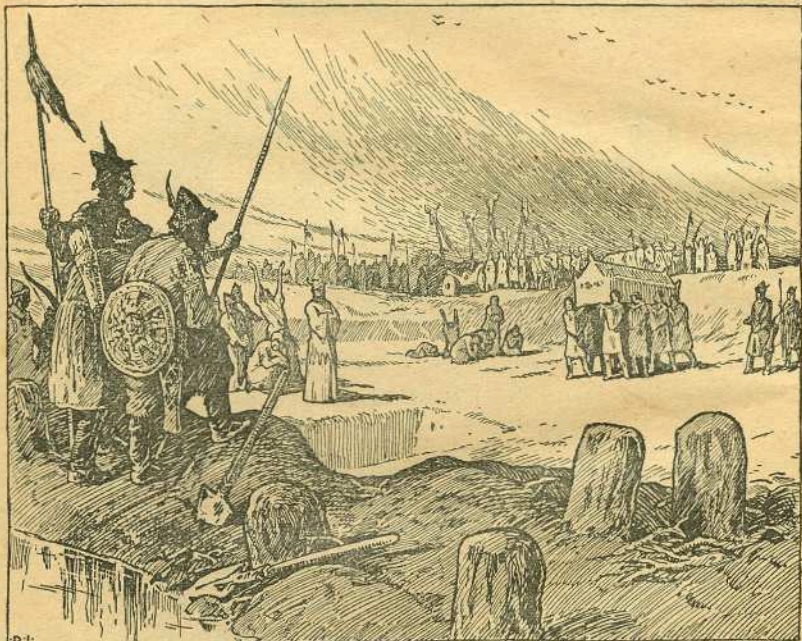
*

Széjjel nézván az új hazában, sok érdekes maradványait találták ősünk az itt lakott régi népeknek. *Győr* tájékán hatalmas *gyűrűsáncokra* bukkantak. Megtudták, hogy 700 évvel azelőtt az *avar* népek építették védelmükre. A *húnoknak* azonban semmi emléke sem maradt

Hazánk lakói a honfoglalás előtt. Avarok. Húnok.

fenn, csak a hírük. Még akkor is — vagy 500 év multán — emlegették az ott talált népek, hogy olyan rettegett lovasnép még nem járta azt a vidéket azóta, csak a magyarok.

Attila fejedelmük hadai elől menekült minden nép. Itt volt hatalmas birodalma a Duna—Tisza mentén, szállása a Marostoroknál. Hadjárataiból oda tért vissza sok kincsel megrakodva. Hirtelen halála után azonban Európa népei összefogtak fiai ellen, akiknek viszálykodása miatt el is pusztult a nagy birodalom.

Attila temetése.

A rómaiak.

De találtak itt olyan emlékeket is, amelyeket az idő el sem pusztíthatott. Ilyenek voltak *Pannoniában* városoknak kőromjai, síremlékek, kövezett utak. Ezek hirdették, hogy ott valamikor, Krisztus születése utáni időkben, a híres művelt római nép lakott és uralkodott. Ma is megvan még az emléküik Akvinkumban.

Sok nép lakott ezen a területen, amelyet ezer év óta hazánknak nevezünk, de egy sem tudott itt állandó, erős országot alkotni. Árpád volt az első fejedelem, aki belátta, hogy ezen a vidéken csak egy nép uralkodhat, ezért foglalta el a Duna egész medencéjét a Kárpátokig (896 táján), mert csak így *egész az ország*, csak így egységes területű.

Árpád
érdeme.

A honfoglaló magyarok műveltsége.

Árpád fejedelem úgy látta, hogy a nyugati szomszédok másfajtajú népek, mint a magyarok. A fennmaradt emlékekből is azt kellett látnia, hogy itt már nem vándornépek laktak, hanem állandóan letelepedett, kőházakban lakó földművelőnépek.

A magyarok pedig a százados harcok idején, amikor új meg új hazát kerestek, vándornéppé alakultak, sátrakban laktak, baromfitenyésztésből, vadászatból és halászatból, de leginkább a *harcból* éltek.

Vándorútjukon elől vonult a kémlelő had, utána a derékhad, majd sátorfedeles szekereiken a házi nép s végül a gulyák, ménesek és falkák. Leghíresebb harcosai voltak Európának. Bátran, ügyesen és mindig lovon harcoltak; fegyverük a kard, buzogány, íj és lándzsa, védelmük a vért, majd a pajzs volt. A fáradságot, hideget, meleget, éhséget, szomjúságot férfiasan túrték. Az ellenséget ügyes csellel szerették bekeríteni. Vitézek voltak a fegyveres ellenséggel szemben, de emberségesen bántak a legyőzöttekkel, akiket földmunkára, erdőirtásra szorítottak. Nemeslelkűek voltak tehát, de egyben vigkedélyűek, vendégszeretőek és szavatartóak; különösen szerették szabadságukat; nem vetették alá magukat más népeknek.

Harcás-
szatuk.

Jellemük.

A magyarok már nem voltak bálványimádó

Vallásuk.

pogányok, mint az itt talált szlávok némely törzse. Egy istenben hittek, akit a „magyarok istené“-nek neveztek; papjaik a *táltosok*, neki áldozták fel a legszébb fehér lovat. Lovastul, fegyverestül temetkeztek a szent helyeken (forrás, liget, hegytető), mert hittek a túlvilági életben. De hittek a gonosz szellemekben is és tisztelték a napot, holdat, eget, földet.

Életmódjuk.

Erkölcös családi életet éltek. A házastársát feleségnek hívta, aki gonddal nevelte fel a családot. A szolgálak, cselédek szintén a családhoz tartoztak. Rovással írtak. Szerették a díszes ruhákat, amelyeket maguk készítettek, csakúgy, mint fegyvereiket és szekereiket. A tímárságot és gombkötést Európa népei a magyaroktól tanulták.

Árpád halála.

Ez az életrevaló, harcias magyar nép Európa többi népében csodálatot, de egyúttal aggodalmat is keltett azért, hogy nem fog megelégedni a saját új hazájával, hanem hódítani akar. De Árpád bölcsesége ezt nem akarta. Ő maga nem is vett részt több hadjáratban, tudta, hogy azzal vesztét okozhatja népének. Húszévi böles kormányzás után 907-ben meghalt. Egy kis patak forrásánál temették el. Nagy honalapítónk sírja helyét azonban még ma sem ismerjük.

A kalandos hadjáratok.

(900—970.)

Árpád halála után a magyarok tovább folytatták a hadakozást. Csábította őket a zsákmány is, másrészt úgy számítottak, hogyha megfélemlítik a szomszédokat, azok nem háborgatják őket birtokukban. Így különösen sokszor rátörtek az olaszokra és németekre.

A merseburgi kudarca.

A németek azonban egy alkalommal elfogták a magyarok egyik vezérét Szászországban s ennek

királya, *Madarász Henrik* csak úgy adta ki a vezért, ha 9 évre békét ígérnek, amiért viszont ő évi adót hajlandó fizetni a magyaroknak. A magyarok vezérikért ráálltak a békére s becsülettel meg is tartották szavukat. A 9 év leteltével azonban a magyarok továbbra is követelték az adót. Erre a németek gúnyból adó helyett döglött kutyát küldtek nekik. A béke idején ugyanis várakat építettek s eltanulták a magyarok haremodorát. Szembe is szálltak velük *Merseburgnál* (933), de most a magyarok kudarcot vallottak. Nem is háborgatták jó ideig a németeket, helyette Franciaországba és délre, a római császárság területére törtek be.

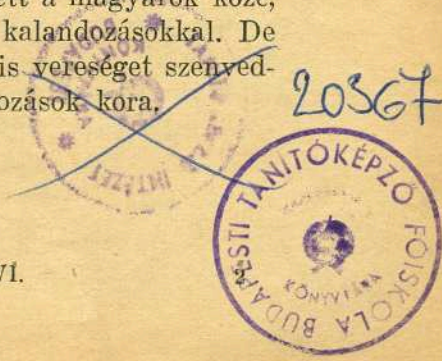
Az augsburgi kudarc.

Mikor azonban Németországban *Nagy Ottó* király trónraléptekor testvérháború dúlt, *Taksony* fejedelem a viszálykodó németekre *Lehel* vezért küldte. A nagy veszély láttára a németek összeszedték minden erejüket s 955-ben *Augsburg* mellett annyira megsemmisítették a magyar sereget, hogy — a monda szerint — csak hét magyar jutott haza hírmondónak; de ezeket is „gyászmagyarkák“-nak gúnyolták, amiért megfutamodtak. A csúfos vereségért és a magyar foglyok megkínzásáért a portyázó *Botond* vezér szerzett némi elégtételt azzal, hogy a hazaszéledő német csapatokra rajtaütött és zsákmányukat elszedte. — De nem támaszthatta fel azt a 40 ezer magyar vitézt, aki *Augsburgnál* odaveszett.

Taksony fejedelem a veszteség pótlására *besenyő* és *bolgár* népeket telepített a magyarok közé, akik most sem hagytak fel a kalandozásokkal. De mikor 970-ben Görögországban is vereséget szenvedtek, végleg megszűnt a kalandozások kora.

Telepítések.

20367

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. A honfoglalás előtt Európa mely részein volt őseinknek hazájuk?
 2. Miért nem tudták régi hazájukat megtartani?
 3. Mai hazánkat mely népektől foglalták el őseink?
 4. A honfoglalás előtt miféle népek lakták ezt a területet, miért nem tudtak itt állandó hazát teremteni?
 5. Őseink milyen tulajdonságuknak köszönhetik azt, hogy itt ezeréves hazának vetették meg az alapját?
 6. Műveltségük más volt-e, mint az európai népeké?
 7. A kalandos hadjáratok miféle következményekkel jártak a magyar népre nézve?
-

II.

A keresztény királyság megalapítása,
hazánk megerősödése.

Géza fejedelem.

A kalandos hadjáratok továbbfolytatásával a húnok sorsára juthatott volna a magyar nemzet, ha Géza fejedelem még idején fel nem ismeri a veszélyt. Észrevette, hogy ebben az új hazában nem lehet olyan életmódot folytatni, mint a vándorlások idején, mert a szomszéd népek művelt keresztények, akik országukat bizonyára meg fogják védelmezni a magyarok ellen.

Első dolga volt tehát eltiltani a törzsek vezéreit a kalandozásoktól. Ezt *Nagy Ottó* német császár is szívesen vette, meg is kötötte a békét Gézával. Másfelől arra törekedett, hogy nemzetét szelídebb erkölcsökre szoktassa. Ezért beengedte a német hittérítőket és maga is kereszténnyé lett *Vajk* fiával együtt, aki a kereszttségben az *István* nevet kapta.

Békés intézkedései.

Végül gondoskodnia kellett arról, hogy a büszke törzsfők előtt szavának nagyobb súlya legyen, azért a szomszéd bajor herceg szövetségét kereste úgy, hogy *István* fia számára feleségül kérte és meg is kapta *Gizella* bajor hercegnőt. Vele együtt sok főúri és iparos család került az országba, akik mint *vendégek* mindig az ő pártján voltak s segítettek neki abban, hogy az országot erőssé tegye, népét letelepülésre s békés munkára szoktassa.

Települések.

Szent István, Magyarország első apostoli királya.

(997—1038).

Céljai.

István élete céljául tűzte ki, hogy atyja terveit erős kézzel megvalósítja. Ennek csak egy módja

Vajk megkeresztelése.

Benczúr Gyula festményéről.

volt: kereszténnyé tenni az egész nemzetet, ehhez pedig nagyobb hatalom kellett, mint amilyen a fejedelemé volt.

A keresztény hit felvételére ő már minden magyart kötelezett. Több keresztény papot hívott az országba, templomokat építtetett, székhelyén *Esztergomban* érsekséget, sok városban püspökséget, *Pannonhalmán* apátságot alapított. A nép tanítását az egyházak helyén a papokra bízta, akiknek ezért ő földbirtokot adományozott, a nép pedig terményeinek egy *tizedét* fizette. Megtanultak okosan gazdálkodni, ipari kézimunkákat végezni, a tehetségesebbeket pedig papokká nevelték.

A kereszténység felvétele.

A magyarok egy része azonban nem tudott beletörődni az idegen vallásba, inkább hűtlen lett Árpád utódaihoz s felázadt István ellen; a papokat elűzte, a templomokat lerombolta s ősei vallása szerint áldozott. De István fegyverrel verte le a lázadókat: *Koppányt* Somogyban, *Gyulát* Erdélyben; a temesi *Ajtonyt*

Szent István király.

Lázadások a keresztény vallás ellen.

pedig *Csanád* nevű vezére törte meg, azért az ott alapított püspökséget az ő nevéől nevezte el.

István ezek után a nyugati keresztény egyház fejéhez, II. Szilveszter római pápához fordult, hogy vegye be a magyar nemzetet Krisztus egyházába és hagyja jóvá egyházi intézkedéseit. A pápa örömmel fogadta István követeit; uralkodói tekintélyének emelésére — a kor szokása szerint — királyi koronát küldött s buzgalma elismerésül „apostoli” címet, ennek jeléül pedig *apostoli kettős*

Szt. István megkoronáztatása.

keresztet adományozott neki. Erre Szent István Esztergomban 1001. évi augusztus hó 15-én megkoronáztatta magát *Magyarország első apostoli királyává*.

A királyi hatalom biztosítása.

Szent István, mint király nagyobb hatalmat biztosított magának, mint volt fejedelem korában. Tudta, hogy Koppány csak azért támadhatott fel ellene, mert mint törzsfőnök, egész vidék volt a *szállásbirtoka* sok fegyveres néppel. Felosztatta tehát a törzsfők szállásbirtokait a nemzetségek egyes családjai között, mint örök *magánbirtokot*.

Az ország nemesei.

Kisebb birtok jutott így annak a sok vitéznek, aki vérével áldozott az ország védelmében.

Nagyobb birtokot kaptak egyes nevesebb főurak, akik az ország védelmén kívül őt az ország kormányzásában, a hadvezetésben támogatták. Együttvéve ők voltak a *nemesek*. Ugyancsak nagyobb birtok jutott a főpapságnak a keresztény hit és műveltség terjesztéséért.

Ezeken a nemesi birtokokon dolgoztak a szolgasorban levő *jobbágyok* (parasztok).

Vármegyék.

Legtöbb birtok jutott azonban a király részére az ország különböző vidékein, hogy mindenhol fenn tarthassa a rendet. A királyi birtok központjában (mint az uradalmi major) *vár* volt, azért nevezték a hozzátartozó vidéket *vármegyének*. Élén állott a *várispán*, aki vezére volt a kir. birtokon lakó *királyi katonáknak*, (ezeknek tisztjei a *várjobbágyok* voltak), de felügyelője volt egyúttal a *várnépnek*, vagyis a király munkásainak is. Mindannyian szolgálatukért földet kaptak, a várnép ezenfelül adót is fizetett a királynak.

Idegenek.

Az idegen „*vendégek*“ többnyire mesteremberek voltak, a vár körül telepedtek le, házaikból alakultak ki idővel a *városok*. A hadifoglyokat *rabszolgasorban* tartották, de ezeket Szent István példájára később felszabadították.

Birtoka révén tehát a királynak nagy fegyveres hatalma volt s most már ő hozta a mindenkire kötelező törvényeket, de előbb meghallgatta a főpapok és főurak tanácsát, miként azt a vérszerződésben annak idején elődei megfogadták. A törvényeket pedig évenként kihirdette a székesfehérvári törvénynapokon s ott mint legfőbb bíró igazságot osztott az összegyűlt panaszos nemességnek. Segítették ebben a nádor, országbíró, a királyi nótárius. A pénzkezelést a kincstárnok végezte. Ez volt a királyi udvar.

Az ország alkotmánya.

A szent király megalkotta tehát nagy művét: a keresztény magyar királyságot és ezzel — 100 évvel a honfoglalás után — hazánk a művelt keresztény országok sorába lépett.

Erdemei.

Nem sikerült azonban halála esetére biztosítania az ország sorsát, mert Imre fia, kit Gellért püspök nevelt, korán elhunyt. Gondot okozott neki, kire hagyja koronáját. Az Árpád-családbeli hercegek (Vazul és ennek három fia: Endre, Béla és Levente) nagyon könnyelmű életmódot folytattak. Vazult meg is vakították ellenségei, mire a három királyi herceg a király tanácsára külföldre menekült. Sőt a király halálát sem győzték bevárni, orgyilkost fogadtak. Azonban ez a király szobájában elejtette törét, mire a király felébredt, s bár nagylelkűen megboesátott a rimánkodó bűnösnek, annyira megtörte az emberek gonoszsága, hogy koronáztatása évfordulóján 1038-ban elhunyt.

Halála.

Székesfehérváron temették el fia mellé s 1083-ban mindkettőjüket szentté avatta az egyház. Sírját feldúlták ugyan, de máig közöttünk van áldást terjesztő Szentjobbja.

Szent László király.

(1077—1095.)

Szent István halála után vagy 40 éven át erős megpróbáltatásoknak volt kitéve az ifjú ország.

Megpróbáltatások.

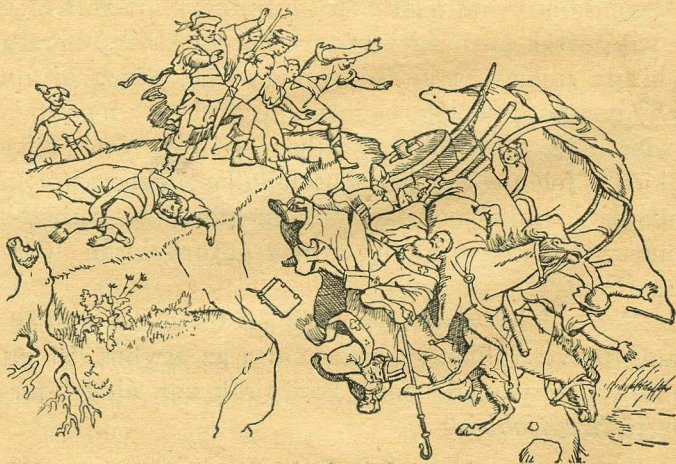
Banochy

Egyik oka az volt, hogy a hercegek sohasem tudtak békésen megegyezni abban, hogy az elhunyt király fia, avagy a testvéröccse legyen-e a király.

Szent László király.

Másrészt a veszedelmet saját királyaink is előidéztek azzal, hogy az idegeneknek nagy beleszólást engedtek az ország ügyeibe. Így Péter és Salamon királyunk a német-római császár segítségét kérte a magyarok ellen, úgy, hogy majdnem évenként kellett a német-római császár támadását visszaverni, aki országunkat magának akarta elfoglalni.

Szent Gellért vértanúsága.

Baj volt az is, hogy a magyar nép egy része mindennek okát az új „német vallás“-ban kereste,

amiért is fellázadtak a kereszténység ellen, de *Endre* király leverte őket. *Gellért* püspök is ekkor szenvedett vértanúhalált.

Ezt az áldatlan helyzetet kihasználták a szomszédos kunok, bessenyők, akik folyton háborgatták keleti és déli határainkat. Végre emberükre akadtak a daliás *László királyban*, aki mindenkinél egész fejjel magasabb, soha le nem győzött, buzgó keresztény hős volt.

Már herceg korában is leverte Géza bátyjával együtt a kun - bessenyőket *Cserhalomnál*, mikor pedig később az elűzött *Salamon király* behívta a kunokat, több ízben legyőzte őket s hogy véget vessen további zaklatásaiknak, a nagyszámú foglyot letelepítette az országban

és keresztény hitre térítette őket. (Utódaik mai napig is itt laknak a *Jászságban*, mint jó magyar testvérek.) Viszont határőröknek Erdély keleti határára a Dunántúlról áttelepítette a *kabaroikat*. Ezek tehát a mai székelyek keleti részének ősei.

Helyt állott a pápával szemben is. Buzgó keresztény létére nem átallotta a legnagyobb pápának, *VII. Gergelynek* kijelenteni, hogy csak egyházi ügyekben ismeri el a pápa hatalmát, világi dolgokban azonban a magyar király független minden más hatalomtól.

Szent László legyőzi a kunt.

A kun-bessenyők letelepítése.

Az ország függetlenségének megővése.

Az ország belső életében viszont szigorú törvényekkel kötelezte népét a vallásos életre, mert a sok háborúskodás idején a nép egy része megint elszokott a rendes munkától s lopásból élt.

Hódítása.

Gondoskodott arról is, hogy az ország határa közelebb jusson a tengerhez. Ezért, midőn nővére, az özvegy horvát királyné az ő segítségét kérte lázadó alattvalói ellen, *meghódította Horvátország* északi részét (az akkori Szlavóniát) és hazánkhoz kapcsolta (1091). Azóta 800 éven át velünk élt ez az ország egy király alatt jó-, balsorsban egyaránt.

Érdemei.

Szent László szigorú törvényeivel és az ország erélyes megvédésével elérte azt, hogy hazánk ismét erős és független ország, maga pedig szent élete, lovagi erényei és hősiessége révén a nép bálványa lett, aki sok szép mondában még ma is él a nép ajakán. Nagyváradon temették el (szobrát azóta az oláhok eltávolították), az egyház pedig szentjei közé iktatta.

Európa a honalapítás korában.

Őseink honalapítása abba a korba (középkor) esik, amikor Európa népei a keresztény hit legnagyobb buzgóságában élnek.

A római pápa.

Az egyház feje, a római pápa, a legnagyobb tekintély; ő adja a koronát *Szt. István* királyunknak is, ő buzdítja a fejedelmeket a pogány népek megtérítésére, az uralkodók viszályait ő intézi el.

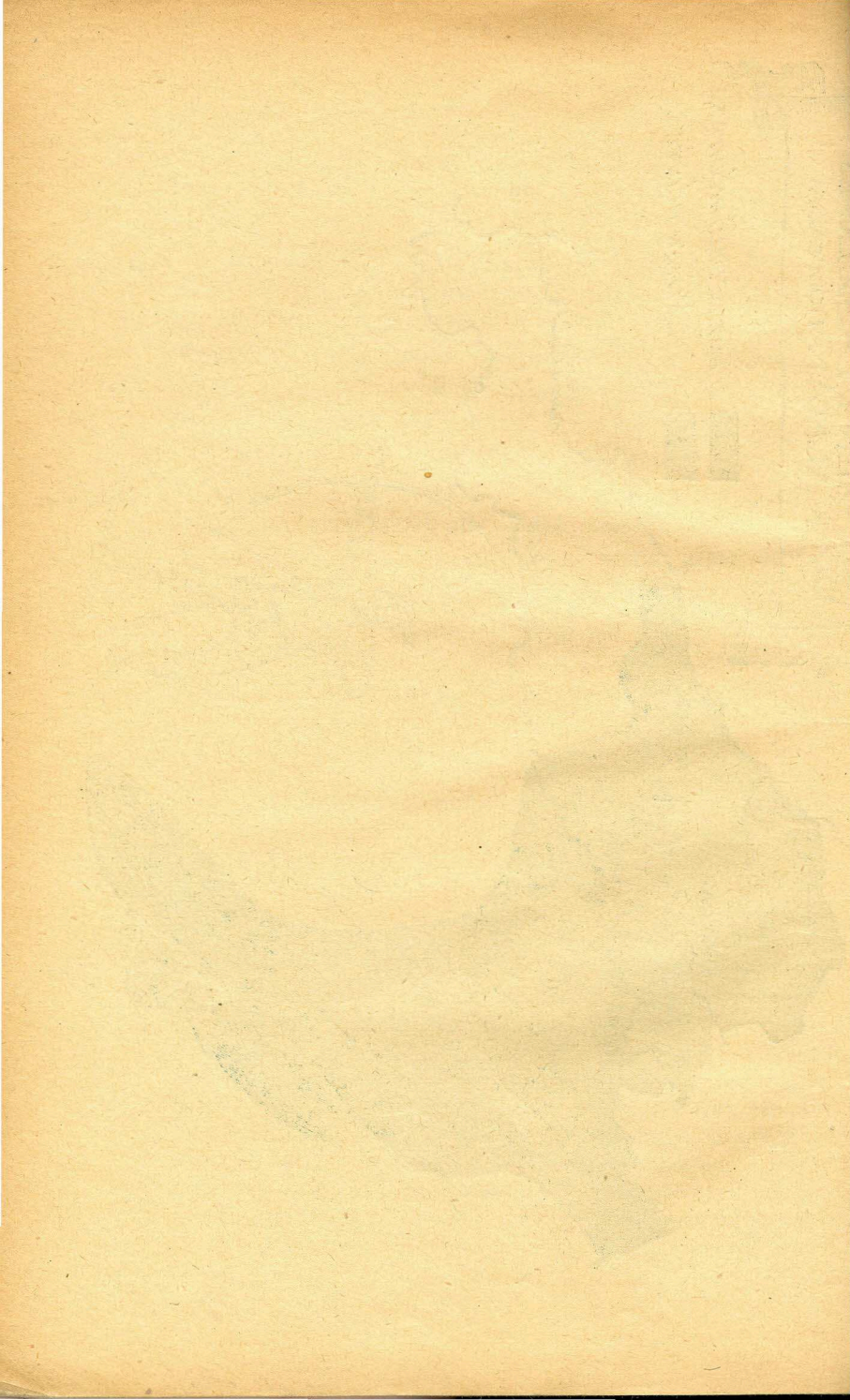
Később azonban egyik-másik pápa az országok belső ügyeibe is be akart avatkozni, világi hatalmat akart gyakorolni. *IV. Henrik*, a német-római császár (*Salamon* királyunk sógora) viszont a pápa ügyeibe avatkozott be: nemesak kinevezte a püspököket, hanem a lelki hatalmat is ő ruházta rájuk azzal, hogy pásztorbotot és püspöki gyűrűt adott át nekik. Lelki hatalmat pedig csak maga az egyház adhat püspökeinek felszentelés által.

SZENT LA'SZLÓ ÉS KÁLMÁN HÓDITA'SAI

 SZENT LA'SZLÓ HÓDITA'SA
 KÁLMÁN HÓDITA'SA

Akkor tört ki e miatt a harc a császár és a pápa között, amikor az egyház legnagyobb fejedelme *VII. Gergely* ült a pápai trónon. Gergely pápa u. i. kiátkozta az egyházból *IV. Henrik* császárt, alattvalóit pedig feloldotta a hűségeskü alól, mire maga a német nép kényszerítette a császárt, hogy kérje ki a pápa bocsánatát. *Henrik* császár szőresuhában, mezitláb zarándokolt a pápához, aki 3 napig megvárakoztatta a császárt *Kanossza* várában, míg végül feloldotta az egyházi átok alól.

A pápa és császár harca.

Ebben a harcban szembekerült a pápai hatalom a császári hatalommal, holott 200 évvel azelőtt (800-ban) maga a római pápa koronázta meg római császárrá a legbuzgóbb keresztény királyt, a frank *Nagy Károlyt* azért, hogy a keresztény egyházat hősiezen megvédelmezte. Később a *német* királyok kapták meg ezt a hatalmat mint *német-római császárok*. Hazánk mindkét hatalommal szemben meg tudta védeni függetlenségét.

A német-római császár.

Ez a két hatalom azonban áldásos tevékenységet is fejtett ki a népek lelki és világi kormányzásában.

Hitbuzgó élet.

A *keresztény egyház* a hit eszközeivel szelídebb erkölcöskre szoktatta az Európába tódult új pogány népeket. A szeretet erejével közelebb hozta egymáshoz az embereket, a gyengébbeket gyámolította és arra nevelte híveit, hogy a földi élet hiúsága helyett a túlvilági élet boldogságára törekedjenek. Sok ember teljesen lemondott az élet örömeiről s a vadonba vonult *remetének*. Így keletkeztek a kolostorok a különféle *szereztesekkel*.

A katonák pedig fegyvereiket nem a gyengék legigázására használták, hanem a gyámoltalanok (az özvegyek és árvák) oltalmazására és a keresztény hit védelmére. Ezek a katonák a *lovagok*. Lovaggá csak olyan nemes ember fia lehetett, aki 7 éves korától valamelyes neves lovag udvarházában nevelkedett, ahol mint *apród* szolgálatot teljesített a ház úrnőjének; majd 14 éves korától mint *fegyverhordó* a fegyverforgatásban, lovaglásban gyakorolta magát s már urát is elkísérte a harcba. Ha pedig 21 éves korára már jeleskedett a *lovagi éretnyekben*, akkor az oltár előtt nagy ünnepséggel *lovaggá* ütötték Isten, Szt. Mihály és Szt. György nevében. (Ma is megvan ez a régi szokás: a koronázási szertartás alkalmával az új király 12 egyént üt aranysarkantyús lovaggá.)

Lovagi éretnyek.

A nők tiszte-
lete.

A keresztény lovag legnemesebb erényei közé tartozott a nők tisztelete. Mikor az emberek még pogány hitben éltek, a nőket szolgasorban tartották. A keresztények azonban Jézus anyját, a sokat szenvedett Szűz Máriát is különösen nagy tiszteletben részesítették. Jézus anyjának ezt a tiszteletét lassanként átvitték a keresztények mindazokra az anyákra, akik istenes erényekben nevelték gyermekeiket. A lovagok ezért nemcsak az özvegyek védelmére keltek, hanem idővel minden anyát tiszteltek, minden nővel szemben gyengéd viselkedést tanúsítottak úgy, ahogyan ezt apródkorukban a nemes udvarnál (udvariasan) tanulták.

A keresztes
hadjáratok.

A lovagi erények legfontosabbika azonban a *hit védelme* volt a pogánysággal szemben. Sok alkalom kínálkozott erre akkoriban, mikor a Szentföldet török népek foglalták el és az oda zarándokló keresztényeket kifosztották. *Orbán* pápa erre a kereszt jelében hadjáratot hirdetett a Szentföld visszafoglalására. Ilyen keresztes hadjáratot 200 éven át számtalant viseltek Európa keresztény uralkodói, de siker nélkül, annyi haszon azonban mégis volt, hogy az idegen népekkel érintkezve mindegyik nép műveltsége emelkedett.

Kálmán király.

(1095—1116.)

Csak olyan derék királyunk volt, mint bátyja Szent László, akinek a munkáját sikeresen folytatta. Eleinte papnak készült, mert nagyon szerette a könyveket. El is nevezte a nép *Könyves Kálmán*nak. De az országnak is szüksége volt bölcs uralkodóra, hogy továbbra is megállhassa a helyét.

A keresztes
hadak.

Újabb veszély származott hazánkra nézve abból, hogy az ő idejében kezdtek hazánkon átvonulni a *keresztes* hadak. Vallásos buzgóságukban a Szentföldet akarták elfoglalni a hitetlen töröktől. Útjuk nyugatról a Duna mentén hazánkon vitt keresztül s bár a keresztet viselték mellükön, nagy része

csak zsákmányra éhes kalandor volt. Hazánkban is fosztogatni kezdték a békés népet, mire Kálmán szétverte őket; a rendes keresztes hadakat azonban maga kísérte végig az országon, el is látta őket mindennel. Ezzel is öregbítette az ország jó hírét.

Azt is megtanulta a keresztes hadak útjából, hogy a szárazföldön nagyon nehéz a tengeri népekkel érintkezni és kereskedést űzni, azért tehát folytatta Szent László hódításait Horvátország déli részében, majd elfoglalta a gazdag Velencétől Dalmáciát s az országhoz csatolta (1105), de a régi szabadságát nem bántotta.

Dalmácia
meghódítása.

Legnagyobb volt azonban Kálmán király az ország belső erejének fokozásában jó törvényei által. Az ő idejében a nép már jobb erkölcsökre tért. Egy tyúkérték lopásáért már nem szúrták ki a tolvaj szemét, sem halállal nem büntették azt a tolvajt, aki egy tinónak megfelelő értéket lopott.

Törvényei.

A sátrak alatt való tanyázással kezd felhagyni a nép, ehelyett a templomok körül épít magának fából-földből kunyhót. Kálmán király korlátozta az istenítéleteket (forró tűz- és vízpróba), a boszorkánypöröket pedig, — minthogy boszorkányok nincsenek, — beszüntette.

Kálmán uralkodása óta nemzetünk sokat haladt műveltség és jólét dolgában, ami az ő bölcsességét mutatja.

A görög császár támadásai.

Mialatt a keresztes hadak Ázsiában harcoltak a Szentföldért, a Balkán-félszigeten *Manuel* görög császár, aki unokája volt Szent László királyunknak, hazánk rovására meg akarta növelni birodal-

Új nagy-
hatalom
Kelet-
Európában.

mát. Erre alkalmul kínálkoztak azok a trónviszályok, amelyek Kálmán halála után ismét meggyengítették az országot. A trónkövetelő hercegek ugyanis őhöz fordultak segítségért, annak fejében pedig mindig egy-egy részét szakította el az országnak. A nemzet azonban nem tűrhette sokáig az ország megcsönkíttatását, a hazaáruló királyokat elűzte s csak akkor nyugodott meg, mikor *III. Béla* király (1173—1196) végleg elhárította a görög veszedelmet s visszaszerezte az elszakított területeket. (Dalmácia, Szerémség.)

III. Béla.

Félszázadig tartó testvérharc után *III. Béla* ismét fellendítette az ország sorsát. Helyreállította a belső rendet, a vagyon- és személybiztonságot. A műveltség terjesztésére Franciaországból letelepítette a *cisztercita-rendet*. Amikor pedig mindjobban terjedt az írni-olvasnitudás, elrendelte, hogy ezentúl csak írásban lehet panasszal fordulni a hivatalokhoz.

Huszonkétévi uralkodása alatt tehát ismét boldogabb napokat látott az ország, mert erélyes és igazlátó király volt. (Hamvai a budai Nagyboldogasszony-templomban nyugszanak.)

Az aranybulla.

Testvérviszály.

III. Béla két fia között ismét kitört a testvérviszály. Az idősebb *Imre* örökölte a koronát, *Endre* pedig sok kincset, hogy azon keresztes hadat vezessen a Szentföldre, de ő pártot gyűjtött azon, mert király akart lenni. A felkent koronás király azonban megalázta lázongó öccsét, akit azután király korában sem becsültek alattvalói.

A király elszegényedése.

II. Endre most már a királyi jószágokat adományozta párthíveinek, hogy azok cserben ne hagyják, sokszor egész megyét is odaajándékozott.

Következménye az volt, hogy a király elszegényedett, egyes főurak pedig gazdagságuk révén elhatalmasodtak.

Az idegenből ideszármazott *Gertrud* királyné pedig olyan pazarló udvartartást vitt, hogy a király csak adókivetéssel, rossz pénz veretésével és a királyi jövedelmeknek elzálogosításával tudott egy ideig pénzt előteremteni. A gögös királyné ezenkívül a magyar urakat semmibe se vette, még a kalocsai érseki székbe is gyereköccsét helyezte.

A királyné
pazarlása,
halála.

Az aranybulla kihirdetése.

Az elégedetlenség az idegenek iránt már akkora volt, hogy néhány főúr megölte a királynét (1213).

Keresztes hadjáratot is a pápa szigorú intézésére csak úgy indíthatott, hogy eladta Velencének a dalmát tengerparti városokat. De nem is volt sikere. A pusztá „jeruzsálemi király“ címével tért vissza (1217).

Keresztes
hadjárata.

Itthon már akkora volt a szegénység, különösen a jobbágy nép között, hogy a király fia, *Béla* herceg az ország elégedetlen uraival szövetségbe felszólította a királyt, hogy ennek az áldatlan

Az arany-
bulla.

állapotnak vessen véget, különben az ország belepusztul.

Ekkor adta ki II. Endre 1222-ben a székesfehérvári országos gyűlésen azt a királyi levelet, amelyet aranypecsétjéről *aranybullának* neveznek. Benne 31 pontban a király és a nemesség jogai és kötelességei vannak megállapítva. Főbb pontjai:

A *király* köteles évenként országgyűlést tartani; eladományozott várbirtokait foglalja vissza; a jövőben pedig az országtanács beleegyezése nélkül birtokot, méltóságot senkinek nem adhat; köteles jó pénzt veretni. Zsidókat és izmaelitákat vámosokká és pénzváltókká ki nem nevezhet.

A *főurak* pedig a szegényeket el ne nyomják, ki ne fosszák.

A *nemes* ember szabad, adót nem fizet, csak vérével adózik; birtokával szabadon rendelkezik, fiúörökös hiányában azonban birtokának egynegyedét leányára köteles hagyni.

A *várjobbágyokat* meg kell hagyni jogaikban.

A *várnép* a tizedet terményben fizethesse.

Az utolsó 31-ik pont kimondja, ha a király ezt a törvényt megsérti, a nemességnek joga van — hűtlenség bűne nélkül — a királynak is ellenszegülni.

Fontossága.

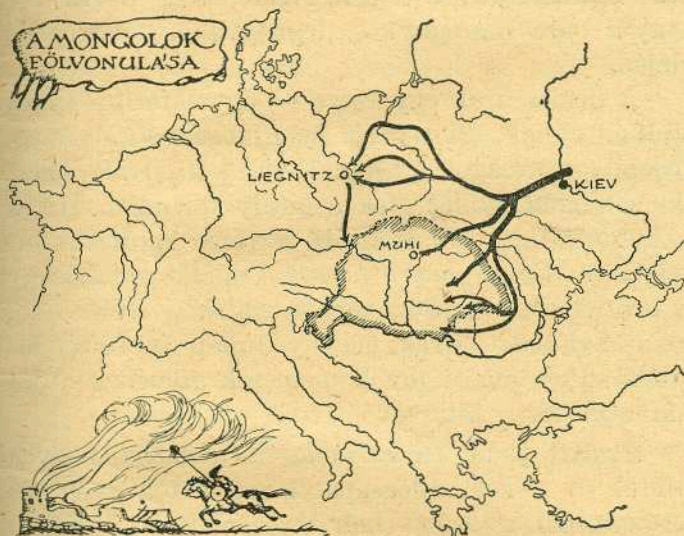
Az aranybulla, mint első írott törvényünk, alkotmányunk fontos *alaptörvénye*, amely sok évszázadon át szabályozta az ország életét. Kiolvasható belőle mindaz a sok baj, amely akkor országunkat sújtotta.

Endre azonban megtartására gyenge volt. Hiába sújtotta őt emiatt egyházi átokkal az esztergomi prímásérsek. A pápa feloldotta ugyan, de Endre nem javult; pusztuló országot hagyott fiára, Bélára.

A tatárjárás.

II. Endre helyett fia, IV. Béla (1235—1270) igyekezett az országot rendbe hozni. Megvédte a jobbgyságot földesuraik ellenében; az aranybulla értelmében erőszakkal is visszavette a főuraktól a királyi birtokokat. Mikor pedig ezek emiatt a szomszéd osztrák hercegnek ajánlották fel a magyar koronát, vele együtt leverte őket.

IV. Béla rendet teremt.

Fáradozásai közben vette hírt, hogy messze Ázsiából a kegyetlen, vad *mongol* nép tört be Európába s pusztítva tart hazánk felé. Legkegyetlenebb törzsükről *tatároknak* is nevezték őket. Elölük menekültek a szomszédos Etelközben lakó *kunok* hazánkba oltalomért. IV. Béla már csak azért is szívesen fogadta hazátlan *Kuthen* királyukat, mert a tatárok ellen segítségükre számított, le is telepítette őket a Tisza mentén (1239).

A kunok letelepítése.

A kunok azonban itt is csak kóbor életet éltek,

sok kárt tettek a magyarok vagyonában. Ha ezek panaszra mentek, a király többnyire a kunoknak fogta pártját. Azt kellett hinnök, hogy a kunok a tatárok kémei s ezt egészen bizonyosnak tartották akkor, amikor egyik portyázó tatár csapatban egy kun embert is elfogtak. Haragjukban tehát nekironítottak a kun szállásoknak s Kuthen királyt is megölték. Erre meg a kunok egy része — most már bosszúból is — csakugyan a tatárokhoz csatlakozott, a másik része meg dűlve itt-hagyta az országot a legnagyobb veszedelem idején.

Kuthen
király
megölés.

A magyar
sereg lassú
gyülekezése.

A nemes urak egy része — úgy látszik — még örült is annak, mint fogja már most a király megvédeni az országot az ő „kedves kunjaival“, mert ők nem igen gyülekeztek a király táborába. Hiába is hordoztatta körül a király a véres kardot az országban: „*Veszélyben a haza!*“ Tudták pedig, hogy az aranybulla szerint a nemes ember „vérével adózik a hazának“. Csak néhány főpap és főúr jött haddal Pest alá, a távoli nemesek zömének útját már elzárták a tatárok.

A muhi
csata.

Azalatt pedig *Dénes nádor* hírül hozta, hogy a tatárok az ő kis védőcsapatát szétverték a Vereckei-szorosnál s azóta már előzönlöttek a Felső-Tisza vidékét. Utolsó órában indult tehát a király vezér nélkül, fegyelmezetlen haddal a tatárok elé, akiket már ott talált jól védett táborukban, a Tisza és Sajó szögletében. Meg kellett elégednie a rosszabbik hellyel, a nyílt *Muhi-pusztával*, ahol szekérsáncok mögé szállt táborba. De vesztére, mert midőn egy éjjeli támadást könnyedén visszavert a magyar sereg, elbizakodva elpihent; ezt az időt használták fel a tatárok. Csendben átkeltek egyik gázlón, körülfogták a szekereik közé szorult magyarokat s irgalom nélkül felkoncolták őket. A ki-

rály is csak nagynehezen menekülhetett meg néhány Tatárdulás.
emberével. (1241.)

Senki sem állta már útját a vad tatárnak. A főurak elmenekültek. Birtokaikat elpusztították a tatárok. A föld népe elbújdosott. De kicsalogaták őket rejtekhelyeikről a király pecsétetes levelével. Mikor már megmunkálták a földet és a termést betakarították, leöldösték őket. A tatár gyermek azzal mulatozott, hogy nyilazni tanult a magyar gyermekeken. Megszenvedett mindenki, akár dolgos jobbágy, akár harcos nemes volt is az illető. Legtöbbet mégis a király szenvedett, mert ellene fordult mindenki.

IV. Béla családjával és az ország kincseivel először Bécsbe menekült Frigyes osztrák herceghez. De ez elvette a kincseit, azonfelül még az ország három nyugati vármegyéjét követelte tőle. A király tovább menekült a tengerpart felé a hű horvátokhoz. De itt is üldözték a tatárok. Megmenekülését a király csak annak köszönhette, hogy Batu kán éppen akkor vette hírét nagybátyja halálának, nem törődött tehát többé a mi királyunkkal, hanem visszasietett Ázsiába, hogy maga foglalja el a mongolok trónját.

A király
menekülése.

Így lett vége az isteni Gondviselés akaratából a tatárdulásnak és így fedezte hazánk saját pusztulása árán is Nyugat-Európát.

A második honalapítás.

A tatárok kitakarodása után IV. Béla király is visszatérhetett országába. A nagy pusztulás után kevésnek érezte a királyi hatalmat ahhoz, hogy az országot halottaiból ismét feltámassza. Azért fogadalmat tett, hogy ha ez Isten segítségével mégis sikerülne neki, születendő gyermekét Istennek szolgálatára rendeli.

A király
fogadalma.

Az ország
siralmas
helyzete.

Nem vesztette el bizalmát népéhez. Erős akarral hozzáfogott a nagy munkához. Pedig újabb csapás is érte a szegény népet. Előkerülve rejtekhelyeiről, nagy inség várt reá. Csak azzal táplálkozhatott, amihez vadászattal jutott. Sokszor emberhúst is ettek az emberek. A temetetlen holtak dögvést terjesztettek, a nép új vetését pedig nagy sáskajárás pusztította el.

Az ország
helyreállítá-
ása.

Legsürgősebb dolga volt a királynak, hogy véget vessen az éhínségnek. Gabonát, igavonó

IV. Béla király visszatérése a tatárjárás után.

állatokat hozatott a külföldről; a szerencsétlen áldozatokat eltemettette. A néptelen Tisza mellékére ismét visszatelepítette a kunokat s kiengesztelésül István fiát kun leánnyal jegyeztette el.

Új nemesség.

Az elpusztult nemesség helyébe sok *várjobbágy*nak hűsége jutalmául *nemességet* és földbirtokot adományozott.

Végül különösen gondoskodott arról, hogy az ország a jövőben jobban védekezhessék az ilyen veszedelem ellen.

Városok építésére buzdította népét. A kő-építéshez azonban a németek értettek jobban. Németeket telepített tehát le s nagy kiváltságokat adott nekik (vásártartás, vámjog). Meg is építették a városokat és hogy szükség esetén a vidék népét is befogadhassák, tágas kőfallal kerítették be azokat.

Ekkor keletkeztek különösen a hegyvidéken szép városaink (Buda). A várak leginkább az ország szélein, az ország szívébe vezető folyók völgyeiben épültek a király buzdítására. Csak annak adott birtokot, aki várat is építtetett s benne katonaságot tartott. Ma is megvannak ezeknek a váraknak szép romjai (Trencsén, Árvavár stb.)

Városok,
várak
építése.

Béla király nem csalódott reményében, a magyar nép életszívésségében. Az ország ismét anyyira helyreállt, hogy élete vége felé Frigyes osztrák hercegtől nemcsak az elrabolt három vármegyét foglalta vissza, hanem a gazdátlan osztrák hercegséget is a magyar koronához csatolta.

IV. Béla
érdemei.

De fogadalmáról sem feledkezett meg. *Szt. Margit* leánya Istennek szolgálatában, a nép szeretetében töltötte életét a nyulak szigetén, amelyet azóta *Szt. Margit szigetének* nevez a hálás nép, *IV. Bélát* pedig mint *második honalapítóját* tisztelettel nemzete az idők végéig. Megmutatta, hogy a legnagyobb pusztulásból is új életre támadhat a nemzet, ha *erős akarata* van hozzá.

IV. Béla halála után még 31 esztendeig intézik a nemzet sorsát Árpád utódai.

Az utolsó
Árpádok.

IV. (vagy *Kun*) *László* (1272—1290) azzal vált ki közülük, hogy ő segítette meg *Habsburg Rudolf* német-római császárt *Ottokár* cseh király ellen. *Ottokár* ugyanis az északi szlávokat (cseheket, morvákat) egyesíteni akarta a déli szlávokkal. Birodalma kiterjedt volna tehát egészen az *Adria-tengerig*. Ilyen nagy szláv

birodalom veszedelmes lett volna a németekre is, a magyarokra is. Rudolf császár tehát szövetséget kötött Kun Lászlóval, aki ötször akkora sereget állított hadba, mint Rudolf. Le is győzték Ottokárt a Morvamezőn (1278). A harcban maga Ottokár is elesett, mire tartományait Rudolf elfoglalta. A magyarok segítségét pedig levélben köszönte meg királyunknak.

A Habsburg-család hatalmának megalapítása.

A magyarok vitésége tehát most már másodízben akadályozta meg azt, hogy a Duna mentén nagy szláv birodalom veszélyeztesse a szomszédos népeket. De megsegítette egyúttal a Habsburg-családot is abban, hogy a Duna mentén nagy hatalomra jusson.

III. Endre (1290—1301) királyunkkal kihalt az *Árpád*-család, amely majdnem félezredig intézte a nemzet sorsát.

Műveltség az Árpádok korában.

(1000—1300.)

Életmód.

Három évszázad alatt — noha sok ellenséggel kellett viaskodnia — műveltség dolgában sokat haladt ha-

zánk. Az állandó letelepedéssel együtt járt az életmód átalakulása. Sátrak helyett kunyhókat, majd házakat építettek. Falvak, majd városok keletkeztek a templo-

mok környékén. A baromtenyésztéshez a földművelés járult. Bővében voltak a földnek, amelyet csak nagyjában mértek nyílhajítással; nagy részét legelőnek használták s csak kisebb részét hagyták meg szántónak. Az értékmérő a tyúk vagy a tinó volt. Kereskedést és ipart nem igen űztek, arra külföldieket hívtak be.

Életmódjuk igen egyszerű volt táplálkozásban, ruházatban. Csak a harcos férfiak fejtettek ki nagyobb pompát a ruházatban s kedves lovuk szerszámozásában.

Erkölcseik azonban csak a keresztény vallás elfogadása után szelidültek meg lassan. Legnagyobb része volt ebben a papságnak, amely mindenre megtanította a népet, ami az európai népeket művelté tette. Az okos gazdálkodáson kívül házi mesterségekre, helyenkint latin betűvetésre is. Iskolák csak a kolostorok mellett keletkeztek. A kolostorokban írták a barátok — sokszor egy egész életen át a latin könyveket, törvényeket, *krónikákat*. Ezekben írták meg nemzetünk régi *történetét*.

Legdíszesebb épületeik a templomok voltak, amelyeket külföldi építőművészek építettek és szobrászok díszítettek. Némelyike olyan erős, hogy még ma is fennáll; ilyen pl. a vasmegyei jáki templom szép szoborművű kapujával.

Szerették a hősi dalokat, amelyeket húros hangszer kísérete mellett énekeltek. Ma már nem ismerjük, mert a keresztény hit terjedése miatt a régi vallással együtt azok is feledésbe merültek.

Sokat köszönhetünk tehát az Árpádok uralkodásának; azt, hogy állandó hazát szereztek, hogy kereszténnyé tették nemzetünket, hogy a keresztény királyság intézményével megalapozták nemzetünk jövőjét.

De Európa népei is sokat köszönhetnek az Árpádoknak: mert saját testükkel megvédelmezték a Duna medencéjében lakó nyugati művelt államokat.

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. Géza fejedelem milyen eszközökkel szoktatta le őseinket a kalandos életmódról?
2. Szt. István mely intézkedéseivel biztosította hazánk fennmaradását Európai népei között?
3. Kik voltak az ország nemesei? Mért kapták földjüket?

Az
egyház
érdeme.

Az Árpádok
érdeme.

4. Hogyan alapította meg Szt. István a király hatalmát?

5. Miféle veszedelmekkel kellett hazánknak megküzdenie Szt István halála után? Melyik királyunk hártotta el azokat?

6. Melyek Szt. László királyunk érdemei? Kiket telepített le hazánkba?

7. Szt. László korában melyik két nagyhatalom intézte az európai népek sorsát?

8. Mi volt a lovagok hivatása?

9. Kálmán királyunk mely tetteivel öregbítette hazánk tekintélyét?

10. Kálmán királyunk halála után miért tudott rövid ideig a görög császár rajtunk erőt venni? Hogyan állította helyre az ország tekintélyét III. Béla királyunk?

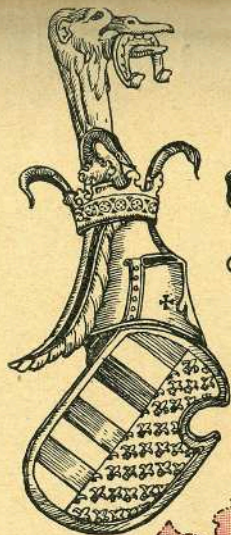
11. Mi volt az oka annak, hogy II. Endre királyunknak ki kellett adnia az aranybullát?

12. Miért nem tudtak őseink sikeresen védekezni a tatárok ellen?

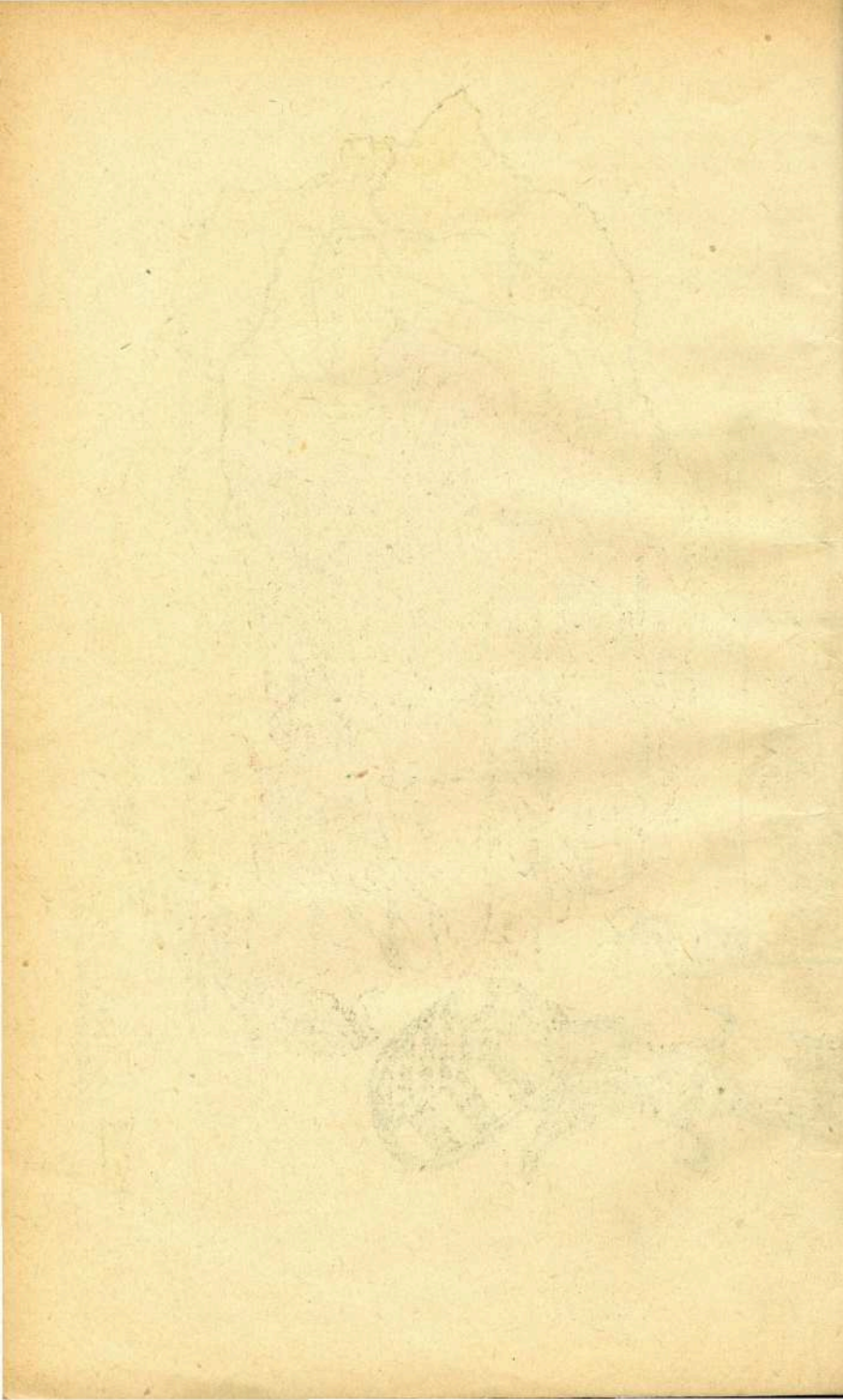
13. Miként mutatta meg a késő nemzedékeknek is IV. Béla királyunk, hogy a legnagyobb pusztulás után is újból feltámadhat a nemzet?

14. Melyek az Árpád-királyi család érdemei?

MAGYARORSZÁG
NAGY LAJOS
KORÁBAN

 A KIRÁLYTÓL FÜGGŐ
HŰBÉRORSZÁGOK

III.

A magyar királyság első fénykora.

(1308—1490.)

Károly Róbert király.

(1308—1342.)

Az Árpád-ház férfiágának kihaltával a nemzet hétévi pártoskodás után a nőági rokonok közül *Károly Róbert* herceget választotta meg királynak. Az egész nemzet azonban csak akkor ismerte el törvényes királyának, amikor újból megkoronázhatta, de most már Szent István koronájával. Az olasz Anjou- (Anzsú) családnak volt tagja és IV. Béla királynak unokája.

Trónra
jutása.

Károly Róbert célja az volt, hogy hazánkból ismét erős országot teremtsen. Először le kellett vernie a felvidéki *Csák Mátét*, aki a *Mátyusföldén* valóságos kiskirály volt; lerombolta a rabló lovagvárakat s azáltal biztosabbá tette a kereskedők útját. Aztán az elhatalmasodó kis szomszédokat: keleten az *oláhokat*, s délen a rácokat.

A rend
helyreállítá-
ása.

Ez a küzdelme azonban nem egykönnyen ment, mert a királyi sereg (várkatonaság) kevés volt; megkövetelte tehát a nemesektől, hogy földbirtokuk nagyságához mérten ők is állítsanak katonát az ország védelmére. Ennek fejében megengedte, hogy amely nemes 50 fegyveres lovas vitézt állít hadba, az a saját címere és zászlaja alatt vezethesse őket. Más nem is használhatott címet. Az ilyen lovascsapatot nevezték (az olasz *bandiera*-

Vitézi
bandé-
riumok.

zászló szóval) *bandériumnak*, vezérüket *zászlós-úrnak*.

Az anyagi
jólét
emelése.

Nagy gondot fordított az anyagi jólét emelésére is. II. Endre óta rossz híre volt a magyar pénznek. Ezen úgy segített, hogy először fellendítette a bányászatot s a nyert aranyból ő verette az első magyar aranypénzt, a *forintot*, s olyan jó ezüstdénárokat, hogy azokat még a külföldiek is szívesen elfogadták. Az *első állami adót* is ő vezette be; ez volt a *kapuadó*, amelyet mindenkinek, aki nem volt nemes ember, fizetnie kellett. Építkezésével sok munkát adott az iparosoknak. Az ő idejében épül Temesvár és Kassa városa is (Kassán az a szép templom, amelyben ma II. Rákóczi Ferenc hamvai nyugsznak.) A jólét csakhamar emelkedett.

Törvény-
kezés.

A törvénykezést enyhítette. Az igazságtalan tűz- és vízpróbát eltörölte, csak a párbaft hagyta meg a lovagok számára igazságtevő ítéletnek.

Budán és Visegrádon nagyfényű udvart tartott a király. Híre, hatalma annyira gyarapodott, hogy ő intézte el az európai fejedelmek egyes bajos dolgait, akik nála találkoztak Visegrádon. Ott egyengette Lajos fia számára az utat a lengyel, a négy éves Endre fia számára pedig a nápolyi trónra.

Károly Róbert elérte célját, mert 34 évi uralkodása alatt az ország ismét erőssé, népe pedig boldoggá lett.

Nagy Lajos király.

(1342—1382.)

Céljai.

Még csak 17 éves volt, mikor az uralkodás gondjai ránehezdedtek. Szt. Lászlót választotta mintaképeül; az ő nagyváradi sírjánál határozta el, hogy atyja nyomdokain tovább halad s népét

Szt. László hitével fogja boldoggá tenni. Ezt pedig hol *törvényrel*, hol *fegyverrel* igyekezett elérni.

Tudta, hogy az országnak sok ellenségét csak úgy tarthatja féken, ha a nemzet erős, vagyis ha *mindenki* a maga tehetsége szerint részt vesz a haza védelmében: a nemes ember karddal, a földműves jobbágy munkával, adóval.

Amde a nemesek, mióta szabadon rendelkeztek földbirtokaikkal lassanként elszegényedtek s így nem állíthattak sok vitézt hadba. Ezen ügy segített, hogy az 1351-iki országgyűlésen megalakította az *ösiség törvényét*, amely az *ösi birtok megtartását* biztosítja. Ezentúl tehát a nemes nem adhatta el birtokát, hanem az, mint *ösi birtok* a családra száll, mindaddig, amíg a család teljesen ki nem halt. Ebben az esetben visszaszáll a *szent koronára*, amelytől

Az ösiség törvénye.

Nagy Lajos király.

minden birtok, tehát egyúttal minden hatalom származik. E szerint minden birtok a *szent koronáé* és így minden földbirtokos a *szent koronának* részese, egyúttvéve pedig maga a nemzet. Tagjai tehát a nemzetnek csak a földbirtokosok: a *főpapok*, *főnemesek* és *nemesek*, ezért ezeket az *ország rendjeinek* nevezik; fejük pedig a király. *A király csak a rendekkel együtt hozhat törvényt.* A rendek joga volt: az *adómentesség*, kötelessége: a *honvédelem*.

A rendi alkotmány.

Ez az *ösiség törvénye* azért fontos, mert *alapja* az ú. n. *rendi alkotmánynak*, amely 1848-ig (tehát 500 esztendeig) érvényes volt.

Jobbágyok.

Aki nem volt nemes, mint a polgár és jobbágy, nem szólhatott bele az országos dolgokba. A hon védelmét ezek *adózással* segítették. A jobbágy ezentúl *dézmát* (terményeinek 1—1 tizedét) fizette a földesurának és az egyháznak, a kapuadót pedig az *állami kincstárnak*. Kárpótlásul ezekért a súlyos adókért biztosította számukra a törvény a *szabad költözködési és fellebezési jogot* az úri szék-től a királyi udvarhoz.

Polgárok.

A városi *polgárok* ugyanekkor *céhekbe* tömörülhettek érdekeik védelmére, a királytól pedig külön kiváltságokat kaptak. Ide járhattak a külföldi kereskedők, akik megvették a híres magyar bőr-, ötvös-, bodnáripari cikkeket. Ennek következtében mindjobban vagyonosodtak polgáraink.

Anyagi jólét.

A földművelés is mindjobban terjedt a nagyarányú erdőirtás folytán. A Hegyalját, Érmellékét olasz telepések szőlővel ültették be és így a jobbágyok is jobb terméshez jutottak s könnyebben fizették a nehéz adókat.

Szellemi műveltség.

Terjedt a szellemi műveltség is. Az egyház mind több kolostort s mellette iskolát emelt a nép jólétének fokozására. A tehetséges ifjak képzésére *Pécsett* egyetemet állított Lajos.

Háborúi.

Az ország nagyarányú megerősödése tette lehetővé, hogy Nagy Lajos sikerrel vívhatta meg sokféle háborúját.

Megtorló háborút indított *Nápoly* ellen, mert *Endre* nevű öccsét *Johanna* királyné meggyilkoltatta, valamint *Velence* ellen, mely magához ragadta a dalmát városokat s a szabad hajózást akadályozta az *Ádria-tengeren*.

Hódító hadjárataival megfékezte a nyugtalan-

ködő Szerbiát, Boszniát, Moldvát és Bolgárországot s ezekkel elismertette a magyar király fennhatóságát.

Velük az volt a célja, hogy a római katolikus vallásban egyesíti őket s aztán velük együtt megvédi a keresztény világot a török nép ellen, amely ebben az időben jött át Ázsiából Európába. Első csapataikat le is győzte Nikápolynál (1366). Ugyan- csak *védelmi* háborút folytatott a lengyel nemzet szövetségében északon a pogány litvánok és tatárok ellen, akiket a keresztény vallásra térített.

Térítés.

A hazánkban lakó kunokat, tatárokat is a katolikus vallásra térítette. Máramaros megyéből azonban az oláhok a térítés elől elszöktek Moldvába. Helyükbe a kat. rutén (kisorosz) népet telepítette oda. Utódaik ma is ott laknak még.

Telepítés.

Végül a hálás lengyelek is megválasztották királyukká és ezzel Nagy Lajos olyan hatalmas birodalom felett uralkodott, amely egész Közép-Európára kiterjedt. Hazánknak erről a dicsőségéről Petőfi így énekel:

Nagy Lajos
lengyel
király.

Nagy volt hajdan a magyar!
Nagy volt hatalma, birtoka,
Magyar tenger vizében húnyt el
Észak, kelet és dél hulló csillaga.

Méltán megérdemli Lajos királyunk a „Nagy“ nevet. Az ő bölcsessége, vallásossága és ereje tette hazánkat oly nagygyá, amilyen még nem volt. A haza minden tagját egyformán megbecsülte, ezért is tudott nagygyá lenni!

Erdemei.

Zsigmond király.

(1387—1437.)

Nagy Lajos utódai: leánya *Mária*, majd ennek férje: Luxemburgi Zsigmond. Uralkodásuk alatt szétbomlott a nagy magyar birodalom, jóllehet Zsig-

A nagy
magyar
birodalom
szétbomlása.

mond nemcsak magyar király, hanem egyúttal cseh király és német-római császár is volt. Egymás után veszett oda Lengyelország, Galicia, Dalmácia, pedig Dalmácia visszahódításaért 16 szepesi várost is elzálogosított.

A török
veszedelem
közeledik.

Legnagyobb baj az volt, hogy nem tudta megtartani a Duna-melléki kis tartományokat, amelyek a maguk gyengeségében egymásután estek áldozatul a töröknek. A török így közvetlen szomszédja lett már hazánknak. Zsigmond most már komolyan vette a dolgot és az európai keresztény fejedelmek segítségével rátámadt a törökre Nikápolynál (1396). Európa keresztény népeinek ez az első összefogása azonban kudarcot vallott. De 40 évre rá már diadalt aratott rajtuk a *kereszténység Szendrő* váránál, de csak azért, mert akkor már *Hunyadi János* állt a sereg élén és mert a hadsereget is újjá szervezte.

Megyei
bandérium.

Kötelezte ugyanis a nemeseket, hogy minden 33 jobbágyuk után egy lovas vitézt állítsanak a *megyei bandériumok* zászlai alá. Az ő idejében kezdték használni a puskaport, megszervezte tehát a tüzérséget.

A nemes
városok.

Minthogy pedig a főnemesek az ő gyengesége miatt megint hatalomra kaptak, velük szemben pedig őt a városok pénzzel is segítették, *szabad királyi városokká* (azaz *nemesekké*) tette őket s követeiket az országgyűlésbe is meghívta, ahol a nemességgel együtt tanácskoztak.

Az ország
gyengül.

Mindez azonban csak keveset segített az ország baján, mert a főurak továbbra is elnyomták a parasztokat, úgy hogy azok Erdélyben fel is lázadtak ellenük (1437). Veje Habsburgi *Albert* már Szendrő várát sem bírta megvédeni a törökök ellen.

Zsigmond 50 évi uralkodása tehát legyengítette az országot akkor, amikor a külső veszedelem mindinkább növekedett.

Hunyadi János.

A török veszedelem már hazánkra is átcsapott, amikor az ország nemesei polgárháborút viseltek egymás ellen azért, hogy Albert csecsemőfia, *László* legyen-e a király avagy a lengyel király, *Ulászló*, aki több segítséget adhatott volna a török ellen.

Ki legyen a király?

Szerencsénkre ebben a nagy veszedelemben őrt állott hazánk határain *Hunyadi János*, a kereszténység legnagyobb hőse. (Már édesatyja megkapta a magyar nemességet és vele együtt Hunyadvárát.) Ebben az időben ő már Erdély vajdája és temesi gróf volt, tehát az egész déli és keleti határ pajzsa. Azonnal rátámadt a törökökre s *Nagyszzebennél* 1442-ben fényes diadalt aratott rajtuk, pedig azok őt akarták élve-halva kézrekeríteni, mert már veszedelmes nagy híre volt a törökök között. Hunyadinak egyik derék magyar vitéze, *Kemény Simon* azonban feláldozta életét hős vezéréért úgy, hogy ruhát cserélt vele. Inkább ő haljon meg, — mondá — mint vezére, aki többet használhat hazájának, mint ő.

A nagyszzebeni diadal.

A török szultán bosszúból egy másik nagy sereget küldött Hunyadi ellen, de azt is fényesen legyőzte a hátszegi *Vaskapunál*. 200 zászlót és 5000 foglyot küldött diadalából *I. Ulászló királynak* Budára, aki még mindig a polgárháborúval volt elfoglalva.

Vaskapui diadal.

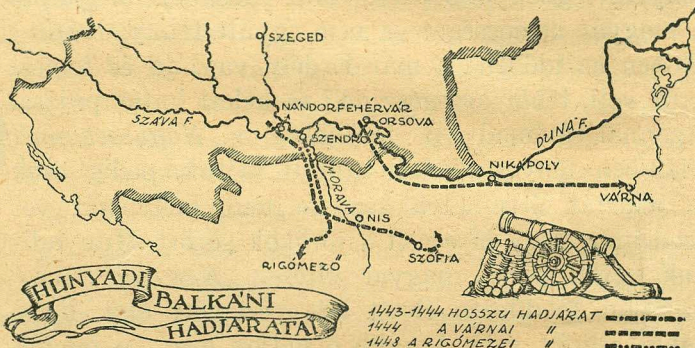
Hazánkból most már kiszorult a török. De Hunyadi egész Európából is végleg kiakarta szorítani. Megindította tehát királyával együtt a magyarok történetének legfényesebb hadjáratát, a *hosszú* hadjáratot (1443—44). A legnagyobb nehézségek között hatszoros diadalt aratott a török felett,

A hosszú hadjárat diadalai.

elfoglalta Szófiát és átkelt az óriási Balkán hegységen. A seregében kitört ragályok azonban visszatérésre kényszerítették.

A szegedi béke.

Hunyadi diadalainak oly nagy híre volt Európában, hogy a pápával együtt a legtöbb fejedelem felajánlotta segítségét a török végleges leverésére. Már újabb harcra készült Hunyadi Szegeden, amikor a szultán híret vette a nagy készülődésnek s békét kért. Oly nagy árat kínált a békéért, hogy a király meg is kötötte azt Szegeden 10 évre, esküvel

fogadván meg, hogy addig egymást nem háborgatják. (1444.)

A várnai kudarc.

Azonban hírek jöttek az európai fejedelmektől, hogy készen állanak a segítséggel szárazon és tengeren. A pápa követe azt állította, hogy a pogánynak tett esküt nem kell megtartani. A szultán is késlekedett az ígért várak átadásával. Hunyadi ellenkezett, de a király végre is elhatározta a hadjáratot. Veszére, mert a magyarok eljutottak ugyan a tengerig, de ott magukra maradtak, mert senki sem teljesítette ígéretét. Várnánál hősiességben maga a király is életét vesztette, Hunyadi pedig csak nagynehezen tudott menekülni. (1444.)

Oda volt minden eddigi siker, megint nem volt királya az országnak: megválasztották tehát Albert kiskorú fiát, V. Lászlót. Kormányzóul pedig Hunyadi Jánost. De a török is újból befészkelte magát a Duna mentén. Hunyadi újból megtámadta a *Rigómezőn*, (1448) de a kis seregében 5 ezer oláh az ütközet alatt átpártolt a törökhöz és a csata elveszett. Hunyadi menekülése közben a kétszínű *Brankovics* szerb fejedelem fogságába esett, aki nagy díjért a szultánnak akarta őt kiszolgáltatni. Még a szultán is visszautasította ezt az aljas ajánlatot.

Hunyadi János az ország kormányzója. (1446—1456.)

Hunyadi áruói.

Alig szabadult ki a balkáni áruók kezéből, a hazai áruókkal kellett megküzdenie. Látván azt, hogy némely főúr irigyli az ő dicsőségét, a Frigyes császár őrizetében levő gyermek-királyt kiszabadította, maga pedig lemondott a kormányzóságról s a saját pénzén toborzott kis sereggel védelmezte a déli határt. Irigyei, különösen Czillei, a király nagybátyja most már életére törtek. Azzal az ürüggyel, hogy a király a török veszedelem dolgában tanácskozni akar vele, Bécsbe csalták, hogy ott végezzenek vele. Azonban Hunyadi neszét vette a dolognak és ő fogta meg Czilleit a neki vetett törben. De nem állt bosszút rajta, hanem megdorgálta és szabadon bocsátotta a gonoszlelkűt.

Hunyadi nagylelkűsége.

Még Brankovicsnak is megbocsátott, mikor az Budára jött segítségért a török ellen, mert ekkora veszedelem még nem fenyegette hazánkat a tatárjárás óta. A török 1453-ban véglegesen elfoglalta Konstantinápolyt s leigázta a balkáni államokat. Azt mondta a szultán: „Valamint egy Isten van az égben, úgy egy úrnak kell lennie a földön.“ Az pedig ő akart lenni. Magyarország kapuja Nándorfehérvár volt. 1456-ban 200 ezer emberrel ellene indult tehát!

A legnagyobb veszedelem.

A nándor-
fehérvári
legnagyobb
diadal

Czillei a királyt Bécsbe szöktette, a főurak most is cserben hagyták Hunyadit. Csak a láng-lelkű *Kapisztrán János* barát vitt 60 ezer gyengefegyverzetű sereget a föld népéből. De Hunyadi nem vesztette el bizodalját. Pedig a lófarkú török zászlót már ott lengette a vár falán egy elszánt török, amikor *Dugovics Titusz* magyar vitéz birokra kelt, de nem bírván vele, a törököt magával együtt a mélységbe rántotta. Megmentette a magyar zászló becsületét és fellelkesítette a föld népét, kiket *Kapisztrán János* a feszülettel a kezében vezetett rohamra, míg Hunyadi kirohanása meghozta a teljes győzelmet.

Dugovics
Titusz.

Kapisztrán
János.

Ez a győzelem nemcsak Hunyadié és a magyaroké volt, hanem az egész keresztény világé. Ezért rendelte el az akkori pápa, hogy az egész keresztény világban a déli harangszó emlékeztesse az embereket a kereszténység győzelmére. A hálás utókor Budán emelt szobrot Hunyadinak a nemes hadvezérnek és Kapisztránnak, a föld népe vezérének.

Hunyadi János legnagyobb győzedelme után nemsokára meghalt Zimonyban. Öröksége, amit László és Mátyás fiára hagyott: a *haza szeretete és a hazafiak egyessége.*

Hazánk történetében ő a *legnagyobb hadvezér, a legönzetlenebb államférfiú és a leghívebb hazafi egy személyben.* Nemcsak a kereszténység siratta a halálát, maga Mohamed szultán is azt mondta róla: „Benne a világ legnagyobb embere veszett el.“

*

A Hunyadi
család sorsa.

Csak Czillei nem örült a kereszténység nagy győzelmének. Most már a Hunyadi fiúkat: *Lászlót és Mátyást* gyűlölte atyjuk helyett. Elhatározta vesztüket. Rávette a királyt, hogy vegye el Lászlótól a déli várak őrizetét s rakja meg azokat német

zsoldosokkal. Hunyadi László alattvalói hódolattal fogadta ugyan a királyt, Nándorfehérvár kulcsait át is adta a királynak, de a német zsoldosokat nem engedte be a várba, Czilleinek pedig szemére vetette áskálódásait. Czillei karddal támadt rá Lászlóra, hogy megölje, de elősiető vitézei segítségére mentek s lekaszabolták Czilleit.

Czillei bűnhődése.

A király a Hunyadiak hatalmában volt. Hogy megszabaduljon, ismét rábízta a várak őrizetét Lászlóra, Temesváron pedig az oltár előtt megesküdtött (1456 nov. 23), hogy gonosz nagybátyja halálát nem fogja megbosszulni Hunyadi két fián. Lászlót magával vitte Budára s kinevezte az ország főkapitányává. Budán azonban megint rossz tanácsadóira hallgatott a király, Lászlót elfogatta s a budai Szt. György-téren lefejeztette. Bár háromszor sújtott rá a hóhér bárdja, László mégsem halt meg. Ilyen esetben a legnagyobb gonosztevőnek is megszoktak kegyelmezni, de a király intett a hóhérnak s a nagy Hunyadi ártatlan fia meghalt a vérpadon (1547. márc. 17).

A király esküje.

Hunyadi László halála.

A köznemesség haragja elől a király Prágába futott, a fogoly Mátyást is magával vitte. Temesvári esküjének első évfordulóján azonban a király hirtelen meghalt, de megmaradt az ifjú Mátyás.

A király halála.

Mátyás király.

(1458—1490.)

A 18 éves Hunyadi Mátyás még Podjebrad cseh király udvarában volt, amikor az ország rendei összegyűltek királyválasztásra. A köznemesség jóvá akarta tenni Hunyadi családján ejtett gyalázatot, azért nagy számmal gyűlt össze, hogy Mátyást válassza meg. Szilágyi Mihály pedig, aki Mátyásnak nagybátyja volt, nagy fegyveres csapattal

Megválasztása.

jelent meg. A vitézek a nagy hidegben a Duna jegén ácsorogva nem győzték bevárni az urak tanácskozásának eredményét, dörgő hangon kiáltották tehát Buda felé: „*Éljen Mátyás király!*“ Erre az országgyűlés is egyhangulag megválasztotta őt királlyá, melléje pedig *Szilágyi Mihályt kormányzóvá*, aki őt kiváltotta a cseh fogságból.

Tervei.

Mátyás édes atyja nyomdokain akart haladni. Nem bosszulta meg bátyja halálát a gonosz főurakon, mert minden magyart az ő táborába

Mátyás király.

akart egyesíteni, hogy *megint erőssé tegye a nemzetet*. Az volt a terve, hogy a törököt kiűzi Európából. Ehhez azonban a magyar nemzet egymagában még nem volt elég erős; ezért akarta előbb megszerezni Csehország, Ausztria koronáját, esetleg a német császári koronát is; ezért viselt tehát ezek ellen sok ideig tartó háborút.

Háborúi :

Nagyon erélyesen lépett fel mindenkivel

A csehek ellen.

szemben.

1. A Felvidéken garázdálkodó *csehek* egy részét (*zsebrákok*) kiirtotta, javarészét pedig a maga zsoldjába fogadta.

Az osztrák Frigyes ellen.

2. A főurakkal szemben is keményen bánt el, amiért azok Szilágyival együtt *Frigyes osztrák* herceghez szöktek és felajánlották neki a magyar koronát. Frigyes meg is koronáztatta magát. De Mátyás levette az összeesküvőket, nagybátyját Világos várába záratta. Frigyesel pedig úgy kötött békét (*Bécsújhely* 1463), hogy az 80 ezer aranyért visszaadta neki a szent koronát, Mátyás pedig meg-

ígérte neki, ha nem lenne fia, *Frigyes vagy utódai kapják a magyar koronát.* (Azóta az osztrák *Habsburg-család* törvényes igényt tartott a magyar szent koronára.) Ezután Mátyás megkoronáztatta magát.

Később Frigyes ármánykodásai miatt újból hadat viselt ellene, de akkor már egész Ausztriát foglalta el; (1485) ekkor

„nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára“,

ahogy Kölcsey énekli a *Himnuszban*. Bécsset a magyar király székhelyévé tette.

3. *Csehország* ellen tíz évig viselt háborút, de szövetségesei cserben hagyták, a sok költség miatt a főurak is ellene fordultak. Kibékítette tehát a főurakat s megelégedett a cseh királyi címmel.

A csehek
ellen.

4. A *törökök* ellen pedig állandóan hadakozott. Boszniát visszafoglalta tőlük (1463). Amikor pedig egyik seregük Erdélybe tört, *Báthory István* erdélyi vajda állta útjukat a *Kenyérmezőn* (Hunyad m.). Már veszendőben volt a győzelem, amikor *Kinizsi Pál* segítségére sietett. A rettenetes erejű vezér, aki valaha molnárlegény volt, két karddal is nekiesett a törököknek, akiket csúfosan megvert. Ez volt Mátyás legnagyobb diadala a törökökön. (1478.)

A törökök
ellen.

Mátyás király sok háborúját csak úgy tudta sikeresen végig küzdeni, hogy a gyakorlatlan bandériumok helyébe *állandó zsoldos hadsereget* szervezett, melyet később Fekete nevű vezéréről „feketeseregnek“ is neveztek. Voltak tüzérei és huszárjai is. Szigorúan fegyelmezte katonáit s egészen új harcmodorra tanította őket. Seregének olyan nagy híre kelt, hogy csodájára jártak. De sok pénzbe is került fenntartása.

A hadsereg
újjászerve-
zése.

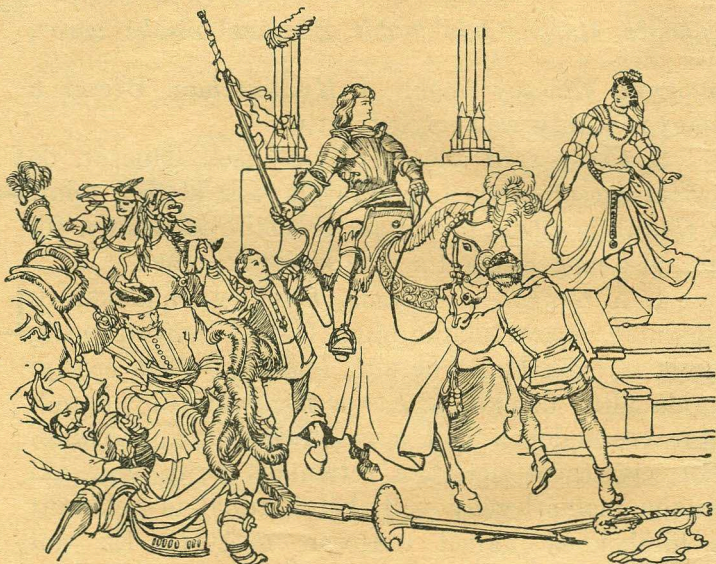
Ezért a sok apró adó helyett a rendes, *állandó kincstári adót hozta törvénybe*. Azt, a nemesek kivételével, mindenkinek fizetnie kellett. Sőt, ha a

Adók.

nemes nem akart hadba szállni, ő is adóval válthatta meg magát. Ezen a pénzen is zsoldosokat tartott a király.

Anyagi
jólet.

Mátyás király idejében minden dolgos embernek bőven akadt munkája és jó keresete. A magyar bőripari és ötvösmunkákat a külföld is kereste. Kereskedőink megjárták egész Európát. Nagy

Mátyás király legyőzi Holubárt.

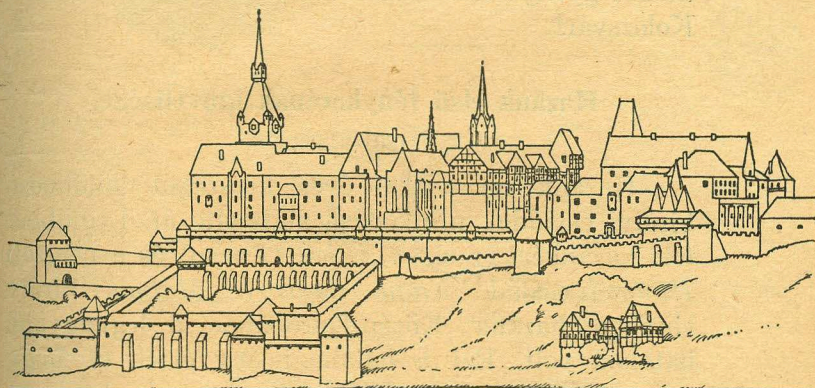
gondja volt a földművelő népre, amely ebben az időben különösen az állattenyésztést és gyümölcs-termelést szorgalmazta.

Nagy hírét azonban — hadseregén kívül — különösen két tulajdonsága terjesztette: kifelé a *tudományok és művészetek szeretete*, befelé mainapiglan: *igazságossága*.

Szellemi
műveltség.

Három helyen is fényes királyi udvart tartott: Budán (a mai királyi vár helyén), Visegrádon és Bécsben. Udvarába gyűjtötte a leghíresebb tudósokat és művészeket, akikkel latin nyelven vitatko-

zott, mert ez volt a tudomány nyelve. Egyébként az egész országban a magyar nyelv járta. Két-annyi (5000) könyve volt, mint a pápának. Pedig nagyon drágák voltak akkoriban a könyvek, egy-egy szép könyvért egész falut kellett adni, mert mindegyiket írnia, festenie kellett a barátnak, de szépek is voltak. Bársonyba, bőrbe kötve, arany-ezüst diszítéssel. Ez volt a híres *Korvin-könyvtár*, mindegyik kötetten Mátyás hollós címere. (Ma már csak kevés maradt meg belőlük.) Budán az első

BUDA MÁTYÁS KIRÁLY KORÁBAN

könyvnyomdát ő állította fel, az ifjak számára pedig Pozsonyban egyetemet.

A lovagi vitézek számára fényes harci játékokat rendezett, amelyekben olykor maga is részt vett. Le is győzte párviadalban a cseh óriást, Holubárt.

A magyar nép azonban páratlan *igazságossága* miatt szerette meg Mátyást. A főurakat csakúgy megbüntette, ha rászolgáltak, mint ahogyan megvédelte a szegény parasztembert, ha igazágtalanul bántak vele. Sokszor járt álruhában a nép között, megtudni, vajjon igazságosan ítélik-e a bírák. Máskor meg maga is kapált a főurakkal együtt, hogy megmutassa nekik, mily nehéz a

Mátyás igazságossága.

parasztember munkája. Azt akarta, hogy megbecsüljék a jóra való jobbágyot.

Nem is felejtette el a magyar nép szeretett királyát, aki igazi nemzeti királya volt népének. 32 évi uralkodása alatt hazánk legboldogabb korszakát élte. Mai napig is ki-kitör a magyar ember lelkéből:

„Meghalt Mátyás, oda az igazság.“

Székesfehérvárt temették el. Emlékének a hálás utókor gyönyörű lovasszobrot emelt szülővárosában, Kolozsvárt.

Hazánk első fénykorának műveltsége.

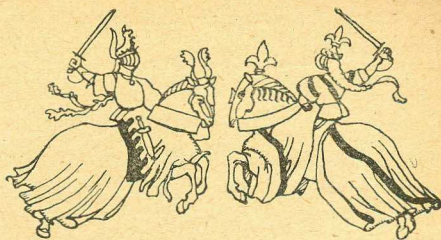
(1301—1490.)

Hazánk ezt a 200 éves korszakot különböző királyi családok uralkodása alatt élte át. Legtöbbet tett hazánkért az olasz *Anjou* (Anzsú) és a nemzeti *Hunyadi*-család. *Nagy Lajos* és *Mátyás* király korában hazánk Közép-Európában a legnagyobb hatalom volt. Ezt a hatalmat úgy érték el, hogy erős kézzel rendet, jólétet teremtettek bent az országban és ezzel tekintélyét biztosították a külföld előtt.

Rifejlődik a
rendi alkot-
mány,
nemesség.

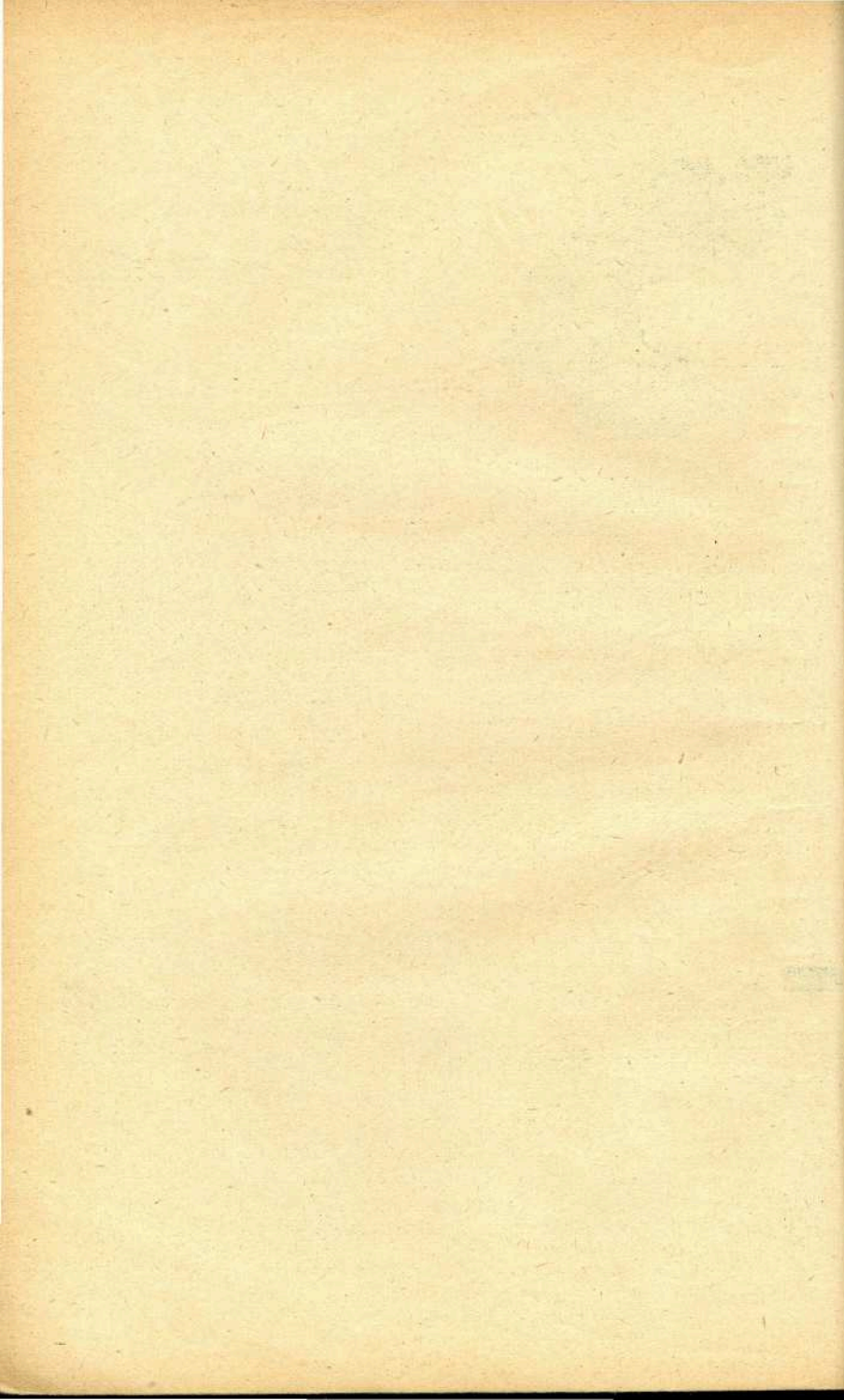
Nagy Lajos az *ósiség* törvényével megmentette a köznemességet az elszegényedéstől s minden földbirtokot a *szent koronának* tulajdonított. A korona részei a *rendek*, a *nemesek* (főpapok, főurak, köznemesek), az ő kötelességük az ország *védelme*. Törvényt csak ők hozhatnak együtt. A polgárok, jobbágyok adójukkal tartják fenn az országot. Zsigmond a városok követeit is meghívta az országgyűlésre.

Mátyás király a megyét tette *nemessé* és fejlesztette az igazságszolgáltatást. Az úriszéktől a megyei ítélőszékhez, attól a kir. törvényszékhez lehetett fellebbezni.

 BEKEKÖTESBEN
 ÁTENGEDETT
 TERÜLETEK
 HÓDOLT TERÜLETEK

MAGYARORSZÁG
 MATYÁS HALÁLAKOR

A jobbágyság a súlyosabb adóterhek fejében felszabadult előbbi röghöz kötöttségéből és szabad költözködési jogot nyert.

A honvédelem Mátyás alatt fejlődött a legmagasabb fokra az állandó hadsereggel, amely fegyvelmezett, mindenkor kész erőt jelentett.

Szellemi műveltség dolgában Mátyás korában érte el hazánk fénykorát. De ez a műveltség még mindig csak az egyháziak között volt elterjedve. A világiak a vitézi életre nevelték fiaikat, mert ez volt az első kötelessége hazája iránt.

Műveltség.

Írni, olvasni nem tudtak sem a fiúk, sem a leányok, csak az imádságokat és a bibliai történeteket tanulták meg. Az írásmunkákat a szerzetesek végezték, a könyveket is ők másolták. Ezért voltak drágák a könyvek; nem is könyvből tanultak még az egyetemeken sem, csak hallomásból.

Az ifjúság nevelése.

A fiú beállt apródnak a jobbmódú nemes udvarházához, ott megtanulta a fegyverforgatást a ház gazdájától; a leányok pedig a háztartást, szövésfonást, csipkeverést a „nagyasszony“-tól.

Híres nagyasszonyok voltak ebben a korban: *Szilágyi Erzsébet*, Hunyadi János felesége, a „hősi asszony“, ahogyan akkoriban elnevezték, mert férfimódra egymaga tartotta rendben nagy gazdaságát. A jövedelemből maga toborozta katonáit, egyszer a török ellen, másszor Mátyás fia érdekében. *Rozgonyiné Szentgyörgyi Cecília* meg maga is az ura oldalán küzdött Galambócnál a török ellen s vitézségével megmentette Zsigmond király életét.

Nagy-asszonyok.

Őseink életmódja ebben a korban is igen egyszerű volt még. Férfiak és nők egyaránt szívós egészségűek, keménykötésű emberek. Nagy Lajos királyról olvasni a régi könyvekben, hogy szisszenés nélkül húzatta ki a lábába lőtt nyilat s tovább harcolt.

Életmód.

Otthonuk is egyszerű volt, csak kevés fabútor a belső házban. Leginkább a szabadban a földön,

vagy a házban lócán aludtak. Az ablakokat papirrossal ragasztották be, mert az üveg még nagyon drága volt. A tálat körülülték s abból ettek közösmindnyájan kanállal. A villát csak Mátyás idejében kezdték ismerni. Nem is volt nagy szükség rája, mert a húst fűszerezett lével ették, a csontos részeket pedig ujjaik közé fogták. Poharaik ónból készültek.

Ruházatuk.

A díszes ruházatra azonban sokat adtak. Szerették a rikítószínű drága szöveteket, a prém- és drágakövéseket. A férfiak hosszú dolmányt, (télen subát), rövid csizmát és kalpagot viseltek. A nők bőredőzetű, földig érő öves ruhát, fölötté palástot, mentét viseltek. Ékszereket inkább csak a nők használtak díszítésül.

Az a jólét, amely Nagy Lajos és Mátyás király idejében kijutott a magyar népnek, lehetővé tette, hogy hazánk az első európai államok között foglalhasson helyet műveltség dolgában is.

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. Károly Róbert királyunk mely intézkedéseivel emelte hazánk tekintélyét?

2. Mivel érdemelte ki *I. Lajos* királyunk a *Nagy* melléknevet? Miért fontos az *ösiség törvénye*?

3. Miért ad Zsigmond királyunk a városoknak is nemességet?

4. Mi volt Hunyadi János életcélja? Hogyan felelt meg annak? A kereszténységnek tett nagy szolgálatait hogyan hálálta meg a pápa és hogyan saját királyunk? Miért tiszteljük benne a leghívebb magyar hazafit?

5. Hogyan teremtette meg Mátyás királyunk hazánk dicsőségét? Miért él Mátyás király még ma is a magyar nép emlékezetében?

6. Hány évszázadot tölt be hazánk fénykora?

7. Mely királyi családok nevéhez fűződik ez a fénykor?

8. Mennyire haladt népünk a honfoglalás óta a műveltségben?

IV.

Hazánk élet-halálküzdeme a török világban.

Az európai helyzet.

Mátyás király halála után Európa népeire új kor kezdődik. Emelkedik a népek műveltsége, átalakul az emberek életmódja, de egyúttal nehezebb küzdelmek is várnak a nemzetekre.

Átalakult a hadviselés módja, mióta *Schwarz Berthold* német szerzetes feltalálta a *puskapor*t. Robbanóerejét eleinte csak az iparban (bányászat) használták, később azonban a hadviselésben is (ágyuk, puskák). A lőfegyverek kezeléséhez gyakorlott, sok gyalogos katonára volt szükség, gyártásához pedig sok fémiparos munkásra, nagyobb szén- és fémbányászatra. Az államok *állandó katonaságot* tartanak, amely most már javarészt a polgárokból kerül ki, akik lőfegyverrel jobban tudnak védekezni a lovagok kardja, buzogánya és lándzsája ellen.

I.
Talál-
mányok, fel-
fedezések 1.
Puskapor.

Míg a puskapor feltalálása az emberiség anyagi életére volt nagy hatással, addig a könyvnyomtatás feltalálása a népek szellemi műveltségét emelte nagyban. *Gutenberg János* német iparost tartjuk a könyvnyomtatás feltalálójának. Apró fapálcikák végére metszette az egyes betűket, azokat összerakta s kevés festékkel sok-sok példányt készíthetett igen rövid idő alatt. Majd szétszedte s új szöveget rakott össze. Így készült az első nyomtatott német biblia 1456-ban. (Hazánkban Mátyás király korában állították fel az első nyomdát Budán 1473.)

2. Könyv-
nyomtatás.

Hatása igen nagy volt. A könyv kevésbé szép, de olcsóbb lett; sok szegény ember is megvehette s okulhatott belőle, sok ember még a nyomdaiparban, más a könyvkereskedéssel s a rongyból készült papírgyártással kereste meg kenyerét. A klastromok mellett most már sok iskola keletkezik, a műveltség elterjed a nép között is.

A tenger mellett lakó népeket hajózásukban csak a nap vagy a csillagok járása tájékoztatta. Nem is mertek kimenni a bizonytalan oceanra addig, míg egy Gioia

3. Iránytű. (Dzsója) nevű olasz tudós (a XIV. században) fel nem találta a *mágneses iránytűt*, amely lebegve mindig észak-dél felé mutat. Nagy szükségük is volt erre az olasz kereskedőknek, akik — mióta a törökök keleten a tengerpartokat hatalmukba kerítették — nem mertek arra felé járni, hanem Afrika megkerülésével igyekeztek Indiába jutni.

**Amerika fel-
fedezése.**

Kolumbusz Kristóf genuai tengerész pedig úgy okoskodott, hogyha a Föld csakugyan gömb, amint a tudomány tanítja, akkor a tengeren nyugat felé haladva is el kell jutnia Indiába. A spanyol királyi pár adott neki nagynehezen 3 rozoga hajót, mert nem bízott merész vállalkozása sikerében. Kolumbusz azonban az iránytű biztos útmutatása mellett nyugatnak haladva — rendületlen kitartást merítve a tudomány igazságából — négyheti vergődés után szárazföldre bukkant. De kitűnt, hogy az nem India, hanem egészen ismeretlen új földrész, amelyet később nem róla, hanem *Amerigo* nevű honfitársáról neveztek el Amerikának, mert ő ismertette először részletesen.

**Amerika fel-
fedezésének
következme-
nyei.**

Az új földrész felfedezése Európa népeinek is új utakat szabott. Sok ezer ember a tengeremléki országokból Amerikában keresett jobb boldogulást, másokat a hirtelen meggazdagodás vágya vitt oda. Tömérdek kincset, sok ismeretlen terményt, (burgonya, kukorica, dohány) állatot (pulyka) találtak az ott lakó *részbőrű indián őslakoságnál*, amelyet csakhamar kizsákmányoltak, rabszolgaságra vetettek. A nehéz munkára még Afrikából is vittek oda négereket. Különösen a spanyolok és angolok értették ennek a módját. Következménye lett ennek az, hogy mindkét nemzet csakhamar nagy területeket foglalt le gyarmatként s vagyonban, hatalomban gyarapodott.

II.
**A Habsburg-
család világ-
hatalma.**

Leghatalmasabb lett ennek következtében az ausztriai *Habsburg-család*, mely annak idején (1278.) Kun László királyunk segítségével jutott hatalomra. Azóta szerencsés házasságokkal sok trónt szereztek meg a maguk számára. (Németalföld, Nápoly, Szicília és Spanyolország.) Spanyolország révén hatalmas amerikai birtokokhoz jutottak, úgy hogy *V. Károly* akkori császár büszkén mondhatta, hogy az ő birodalmában sohasem nyugszik le a nap.

De ez még nem volt elég nekik, hazánkat is megakarták szerezni szerződésekkel, házassággal. Ez a terv

azonban már ellenállásra készítette a francia királyt, aki nemesak a pápával és más fejedelmekkel, hanem keresztény léteére még a törökkel is szövetségbe lépett a Habsburg-család gyengítésére.

Így lett hazánk a XVI. század elején két hatalmas versengő félnek, a Habsburg-családnak és a töröknek szabad prédájává.

A keresztény nemzetek azonban nemesak egymás ellen áskálódtak, hanem maguk között is meghasonlottak a vallás miatt. Ekkor lépett fel u. i. *Luther Márton* szerzetes Németországban, *Zwingli Ulrik* és *Kálvin János* Svájcban a pápa tekintélye ellen. Céljuk volt a katolikus vallást megreformálni (megújítani); ez a mozgalom a *reformáció*, amely hazánkban is elterjedt és amely Európa keresztény népeit annyira lekötötte, hogy egyéb fenyegető veszedelem elhárítására nem volt sem erejük, sem kedvük.

Hazánk tehát a meghasonlott keresztény népek között egészen magára maradt. Egymagának kellett szembeállania a keresztény népek legnagyobb ellenségével, a törökkel azért, mert közvetlen szomszédja volt.

III.
A hitújítás.

Hazánk helyzete.

A mohácsi vész.

Hazánkat Mátyás király halála után mindjobban fenyegette a két hatalmas szomszéd: délen a török, nyugaton a Habsburg-család.

A török egyelőre nem támadta hazánkat, csak a közvetlen szomszédságunkban levő balkáni kis államokat igázta le sorjában.

Megtehetette, mert ezalatt a magyar nemzet a Habsburgokkal és önmagával viaskodott.

A Habsburgok ellen úgy védekezett a nemzet, hogy nem választotta meg *Miksát* királlyá, hanem a lengyel *Jagello-családból* származó *II. Ulászlót* (1490—1516), mert azt hitte, hogy mint *cseh és magyar király* a törököt jobban vissza tudja verni az ország határáról. Ámde Ulászló még Mátyás király sírját sem tudta megvédeni, amikor azt bosszújában Miksa feldúlta. Még abba is beleegyezett gyenge

Hazánk két tűz között.

A Habsburg-család trónigényei.

királyunk, hogy ez a Miksa is viselhesse a magyar király címét; hogy annak egyik unokája Lajos nevű fia menyasszonya, tehát majdan magyar királyné lehessen, végül újból a Habsburgoknak ígérte a magyar koronát, biztosítékul el is jegyeztette leányát *Habsburgi Ferdinánddal*. Így kötelezte el hazánkat II. Ulászló.

A köznemesség pedig ezzel szemben a *rákosi országgyűlésen* (1505-ben) kimondotta, hogy mivel „*az ország csúfságos pusztulásának*“ az idegen uralkodók az okai, többé idegent nem választ meg királynak.

Az ország
veregődése.

Az ország csakugyan rövid 30 év alatt teljes pusztulásnak indult. A híres fekete-sereg, mivel királyától zsoldot nem kapott (mert sokszor neki sem volt ebédrevalója), a népet rabolta. Úgy verte szét Kínizsi. A jobbágyot a nemesség, mindkettőt pedig a főnemesség zsarolta, a törökkel meg senki sem törődött. A király a maga háza táján sem tudott rendet tartani, nemhogy a hatalmasok között.

II. Ulászló.

A paraszt-
lázas.

Így történt, hogy *Bakács Tamás* esztergomi érsek jószándéka is kudarcot vallott. A jobbágyságot ugyanis kereszties hadjáratra hívta fel a törökök ellen. Csakhogy az agyonsanyargatott nép most az egyszer nem a török ellen ment, mint 60 évvel ezelőtt Kapisztrán János buzdítására, hanem *Dózsa György* vezérlete alatt a nemesek ellen fordult s elkeseredésében kegyetlenül ölte, pusztította őket. De szörnyen meg is lakolt érte, mert *Zápolyai János* erdélyi vajda leverte a „*kurucokat*“ (a latin *cruciatus* = kereszties szótól kapták ezt a

nevet). Megtorlásul Dózsa Györgyöt máglyán végeztette ki, az országgyűlés pedig megfosztotta a jobbagyokat egyetlen joguktól, a *szabad költözködéstől*. Ekként megint elpusztult vagy 60 ezer magyar ember önkezétől.

Most már megkezdhette a török is támadását hazánk ellen. *II. Szulejmán* (1520—1566), a legnagyobb török szultán, szintén világhuralmat akart alapítani keleten, akárcsak a Habsburgok nyugaton. Neki is hazánkra volt szüksége, akárcsak a Habsburgoknak. A Habsburgok szerződéssel, házassággal, Szulejmán karddal akarta megszerezni hazánkat.

Első hadjáratában (1521) elfoglalta hazánk védőbástyáját, Nándorfehérvárt. Nemzetünk ekkor már gyenge volt, meg sem kísérelte az ellenállást.

Második hadjáratában 200 ezer emberrel és 300 ágyúval már betört az országba. A nemzet megdőbönt. Kapkodva szedte össze ősi erejét. Mindenki ígért bandériumot, pénzt, *VII. Kelemen* pápa 50 ezer aranyat küldött, az egyház arany és ezüst kegyeszeit adta oda, hogy pénzt verjenek belőle.

Tolna megyében gyülekeztek a seregek. Kitűnt, hogy nincs több 26 ezer embernél, mert Zápolyai erdélyi vajda csak későn érhetett oda a maga 20 ezer emberével, a török pedig már Mohács felé közeledett. A vezérséget senki sem akarta vállalni. Gyor-

A török hadjáratok.

Szulejmán első támadása.

Szulejmán második támadása.

II. Szulejmán szultán.

Hazánk készületlensége.

san határoztak. Zápolyait nem várják be, vezérnek pedig *Tomori Pál* kalocsai érseket választják meg, a törököt pedig azonnal megtámadják.

A rövid
nagy harc.

1526. augusztus 29-én hősieles elszántsággal ütköztek meg a hatalmas ellenséggel. A támadásra azonban a törökök zárt sorai szétnyíltak s hőseink 300 ágyú torkába kerültek; a törökök körülkerítették

II. Lajos holttestének feltalálása.

a mieinket s másfél óra alatt sok főpap és zászlós úr, vagy 22 ezer magyar vitéz esett áldozatul. Maga II. Lajos király menekülése közben a megáradt Csele-patakban lelte halálát. A török pedig Budáig vonult, ott kifosztotta Mátyás kincses palotáját, aztán pedig sok zsákmánnyal és temérdek magyar fogollyal megint visszatért Konstantinápolyba.

A mohácsi
nagytemető.

Azalatt pedig *Kanizsai Dóra* nevű nemeslelkű magyar asszony gondoskodásából elkészült

„Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács.“

A 400 éves évfordulóra pedig elkészült ennek a temetőnek kápolnája is, amely nekünk magyaroknak azt hirdeti, hogy *okos egyetértéssel* védjük meg hazai rögünket, a világnak pedig azt, hogy *halálíg véreztünk a keresztény népekért.*

Hazánk három részre szakadása.

A mohácsi vész idejében vagy 200 ezer emberünk pusztult el a törökdúlás következtében, hazánk mégis kiheverhette volna ezt a nagy csapást,

I. Ferdinánd király.

János király.

ha a királyválasztás meg nem bontja a nemzet egységét.

Még abban az esztendőben a köznemesség az 1505-i határozat értelmében *nemzeti királyt* választott *Zápolyai János* erdélyi vajda személyében, a főurak egy része pedig *Habsburgi Ferdinándot*, mind a két párt azzal a meggyőződéssel, hogy az ő jelöltje jobban megvédi az országot a török ellen. A Habsburg-ház tehát elérte célját, hatalmát kiterjesztette Magyarországra is. Hazánk lett a két nagy-

Hazánk
ketté-
szakadása.

hatalom küzdelmének színhelye és áldozata. Az ország kettészakadt s a királyok haddal akarták egymást kiszorítani az országból. Ferdinánd volt az erősebb. János kiszorult Lengyelországba. Elhagyatottságában itt határozta el magát a végsőre: *szövetségesévé lett a töröknek a Habsburgok ellen.*

A szultán most már két ízben indított hadjáratot Bécs ellen. Budát elfoglalta ugyan, át is adta János királynak, de Bécsét nem tudta elfoglalni. Másodízben el sem jutott odáig, mert

Kőszeg várában a hős *Jurisics Miklós* tartóztatta fel (1532).

A két király látván, hogy egymást nem bírják kiszorítani az országból, *Nagyváradon*, 1538-ban titokban a szultán rovására békét kötött. A béke értelmében János megtartja az ország keleti, Ferdinánd a nyugati részét, János

Fráter György.

halála után pedig az egész országot Ferdinánd kapja meg. A szultán ellen pedig egymást megsegitik. A szultán azonban megtudta a titkos szerződést. Ferdinánd sem tartotta meg ígéretét. *János* király tehát halála előtt azt a megbízást adta *Martinuzzi Györgynek*, hogy minden ügyessége latbavetésével tartsa meg a magyar koronát fia, *János Zsigmond* számára.

Ettől fogva *Martinuzzi György* intézte hazánk keleti részének sorsát. Eszével, szorgalmával a legmagasabb polera küzdötte fel magát, pedig csak szegény nemesi családból származott. Pálosrendi barát lett (ezért nevezték közönségesen csak *Fráter György-*

A váradi béke.

Fráter György.

nek), majd váradi püspöknek és esztergomi érseknek nevezték ki. Az volt a célja, hogy a *szétszakadt országot minden áron egyesítse* János Zsigmond kezében, ha úgy nem lehet, akkor Ferdinánd kezében, de mindig csak a török ellen.

Nem is adta át Ferdinándnak Budát, ahogy azt a váradi béke követelte. De maga sem tarthatta meg János Zsigmond számára, mert a török szultán ez egyszer túl járt az eszén: esellel maga foglalta el tőle (1541 aug. 29).

Az ország három részre szakadása.

Úgy történt a szultán csele, hogy Buda alatti táborába kérette magához a kisdud királyt a főurak kíséretében. Pártfogása jeléül megcsókolta a kis királyt és ajándékokkal halmozta el, a főurakat pedig vendégségben magánál tartotta. Azalatt az idő alatt janicsár-katonái „kiváncsiságból“ beszállingóztak Budavárába s mikor már sokan voltak a várban, előszedték elrejtett fegyvereiket, lefegyverezték a gyanútlan magyar őrségeket s a várat hatalmukba kerítették.

Budavár elfoglalása.

Budavár elfoglalásával hazánk három részre szakadt. A nyugati részen *Ferdinánd* uralkodott, a Tiszántúlt és Erdélyt *János Zsigmondnak* hagyta meg a szultán; a Duna—Tisza-mentén Budáig Szulejmán szultán maga uralkodott.

Erdély különválása.

Mikor Fráter György azt látta, hogy a török végleg berendezkedett már a Dunántúl is, ahonnan Ferdinánd sem tudta kiszorítani, lassankint Erdélyt egészen külön állammá szervezte. Erdély külön országgyűlésen hozta meg a saját külön törvényeit, önálló hadsereget tartott, eltartására pedig külön adót szedett.

Később pedig, amikor azt látta, hogy Ferdinánd is megerősödött, János Zsigmond lemondott Erdélyről és Ferdinándnak adta át.

Azonban a török szultán jóindulatát sem volt szabad elveszítenie, azért annak is beküldte az évi adót, a basákat pedig ajándékokkal nyerte meg.

Ez az eljárás azonban felkeltette Castaldo császári vezér gyanúját, mert nem tudta megérteni Fráter György ügyeskedésének okát, azért ezt az *izzó hazaszeretetű,*

Fráter György halála.

nagyeszű államférfiút, a védtelen bíborost orozva megölette Alvincen 1551-ben.

Erdély
sorsa.

Nem is került Erdély élére egyhamar olyan önzetlen férfiú, aki ezer ellenség közepe'tte is meg tudta volna védeni népét. Castaldo pedig végigpusztította Erdélyt, mire a szultán János Zsigmondot ismét visszahelyezte. 1570-ben János Zsigmond kibékült Ferdinánd fiával, Miksa császárral, lemondott a királyi címről és megmaradt az önálló Erdély fejedelmének, a szultánnak azonban támogatásáért évi adót fizetett.

Így tette lehetővé Martinuzzi előrelátása azt, hogy míg az ország nyugati része küzködött a törökkel, addig legalább keleti része, Erdély megmenthette alkotmányát és szabadságát a *német* ellen.

Hősi várharcok.

Martinuzzi halálának megbosszulására a szultán újabb hódításra küldötte ki vezéreit (1552). Különösen a magyar király várait akarta megszerezni saját birtoka védelmére. Bár sok hőst vesztettünk már a törökdúlás óta, még mindig akadt elegendő arra, hogy utolsó csepp vérig védelmezze hazánk megszentelt földjét.

Losonczy,
a temesvári
hős.

Temesvárt Losonczy István várkapitány védelmezte alig 4 ezer emberével, de azoknak fele sem volt magyar. *Achmed* basa meg 50 ezer emberrel támadta meg, de így sem bírt vele. Végre is eselhez folyamodott. Azt ígérte Losonczynak, hogy egész őrségével fegyveresen hagyhatja oda a várat, ha harc nélkül feladja. Losonczy így sem akarta feladni, de a német és spanyol katonák rákényszerítették. Mikor azonban az őrség a várból kivonult, a sorfalat álló török katonák a jobb fegyvereket elszedték a magyar katonáktól, a daliásabb ifjakat pedig lefogták; de ezek nem engedtek, mire nagy dulakodás után az egész őrséget leölték.

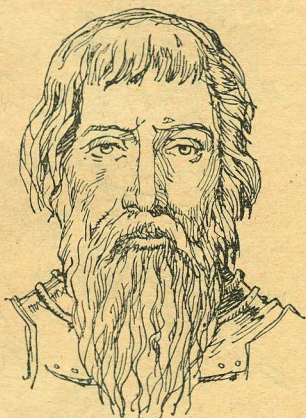
Szondy,
a drégelyi
hős.

Drégely kis várában Szondy György volt a kapitány. Akárhogy ostromolta is *Ali* basa, minden

ostromot visszavert. Mikor pedig a basa megadásra szólította fel, feleletül két apródját küldte el Ali-nak gondozásba. De a vár falai már roskadozni kezdtek, *Szondy* már nem tarthatta magát sokáig. A vár piacára hordatott tehát minden drágaságot s ott megégette, lovait leszúratta, hogy az ellenség kezébe ne kerüljenek, aztán őrségével együtt kirohant a várból s hősi küzdelem után meghalt hazájáért. Ali basát ez az önfeláldozó magyar vitézség annyira megindította, hogy *Szondyt* a vár melletti magaslaton eltemette és sírjára zászlós kopját tűzetett.

Eger vára ellen már mind a két basa felvonult vagy 200 ezer emberrel. Védőjének, *Dobó István* kapitánynak pedig asszonyokkal és parasztnéppel együtt sem volt többje 2000 léleknél. És a török felszólítására mégsem adta meg magát a százszoros erőnek, hanem koporsót tűzetett ki a vár falára ezzel a felirattal: „Győzelem vagy halál!”

Megesküdött a vár népével, hogy mindhalálig megvédelmezik ezt a fontos várat. Ami falat nappal összelövetett a török nagy ágyúival, azt éjjel kijavították. Ha a férfiak kidőltek a várfokáról, ott termettek asszonyok forró vízzel, szurkos szalmacsóvákkel, kövekkel; így okoztak zavart a várárokban kavargó törökökben, akik ilyen ellenséggel nem voltak hajlandók tovább harcolni. Végre is szégyenszemre elvonult a két basa.

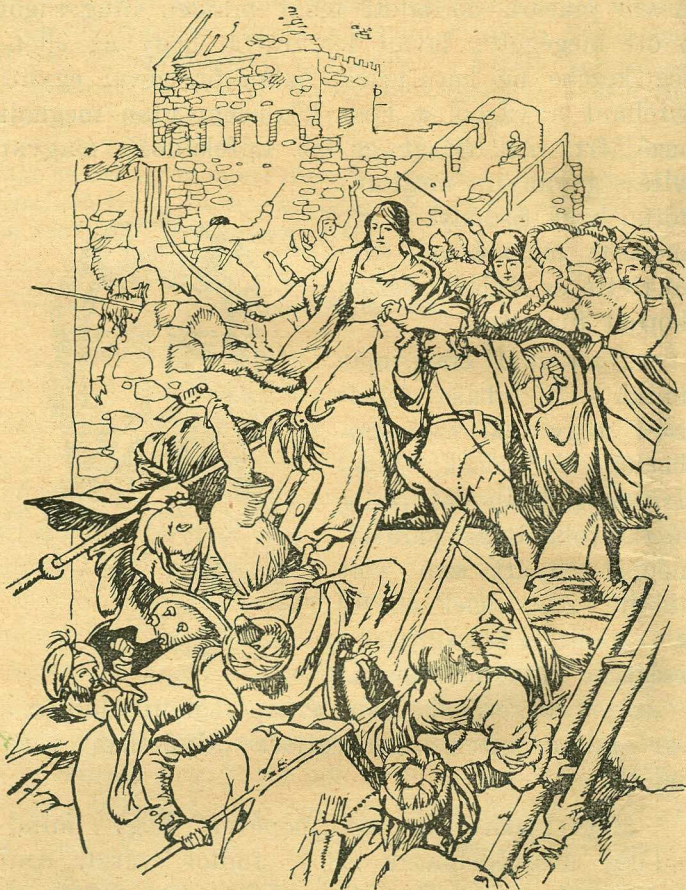

Dobó István.

Dobó,
az egeri hős.

A vár pedig az *egri nők dicsőségével* együtt a magyaroké maradt.

14 évig nem is ostromolt többé magyar várat II. Szulejmán szultán, csak élete vége felé, amikor

Az *egri* nők.

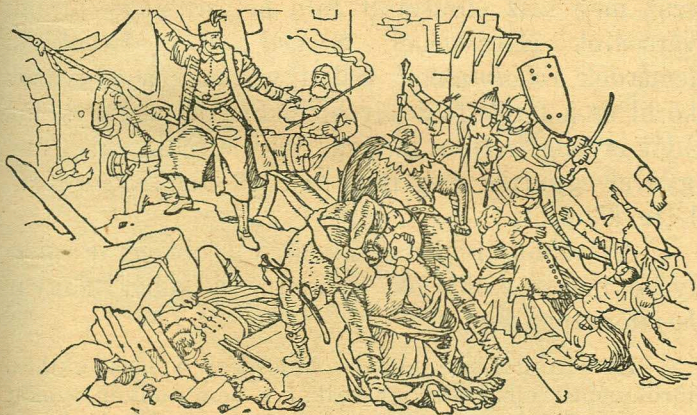
Zrínyi,
a szigetvári
hős.

Bécsbe vezető utolsó (7-ik) hadjáratában a hős *Zrínyi Miklóst* akarta megfenyíteni *Szigetváran*. Zrínyi már készen várta 2500 emberével a szultán roppant hadát. Mikor a szultán 300 ágyújával összetörette a külső várfalakat, Zrínyi a belső várba vonult

s onnan verte vissza az ismétlődő rohamokat. A török katonák kedvetlensége miatt a szultán most már Horvátország fejedelemségét ígerte Zrínyinek, ha feladja a várat. De Zrínyi visszautasította. Mikor pedig látta, hogy Miksa király felmentő serege nem érkezik meg és a belső vár is lángborult, megmaradt vitézeivel kirohant a várból s nagy pusztítást végezve a törökök között, vitézeivel együtt elesett. A szultán már nem örülhetett véres győzelmének, mert bosszúságában az ostrom alatt meghalt. A török seregnek már nem igen volt kedve Bécs ellen vonulni.

Gróf Zrínyi Miklós

Zrínyi Miklós utolsó kirohanása.

Igy mentette meg Zrínyi önfeláldozásával az osztrák sereget és megállította egyúttal a törököt is további hódításaiban (1566).

A török hódoltság.

Buda elfoglalásával hazánk területének legtermékenyebb harmadrésze került török uralom alá. Ezt a *másfélszáz évig* tartó uralmat nevezzük a *török hódoltság korának* (1541—1686). Ez alatt a hosszú idő alatt kimondhatatlanul sokat szenvedett különösen a föld népe s hogy bele nem pusztult a magyar nép, az nagyrésztben a magyar jobbágyság szívós kitartásának köszönhető.

A jobbágyság helyzete.

A török ugyanis a meghódított területen csak *zsákmányolni* akart. A szultán kerületekre és járásokra osztotta fel a területet, ezek élén állottak a *basák* és *bégek*, akiknek más gondjuk nem volt, mint-hogy beszedjék a szultán és a maguk számára a sok rendes „*harácsot*“ (adót) a jobbágytól. Sokszor hetekig szálltak meg egy-egy falut és elfogyasztották a télire való készletet. Ezért sok falu népe inkább ott-hagyta házát, földjét és olyan városba költözött, amely csak a szultánnak adózott. Így keletkeztek száz meg száz elpusztult falu helyett nagy alföldi városaink (Kecskemét, Szeged stb.). Ezenkívül temérdek *robotmunkát* kellett végeznie a végvárak körül és a török földesúr birtokán, de még a külön adót is megfizette a magyar földesúrnak, aki a megyével együtt a meg nem szállott szomszédos területre költözött.

A törökön kívül megsarcolták a jobbágyot a portyázó német zsoldosok, valamint a kóbor magyar *hajdú*-csapatok is.

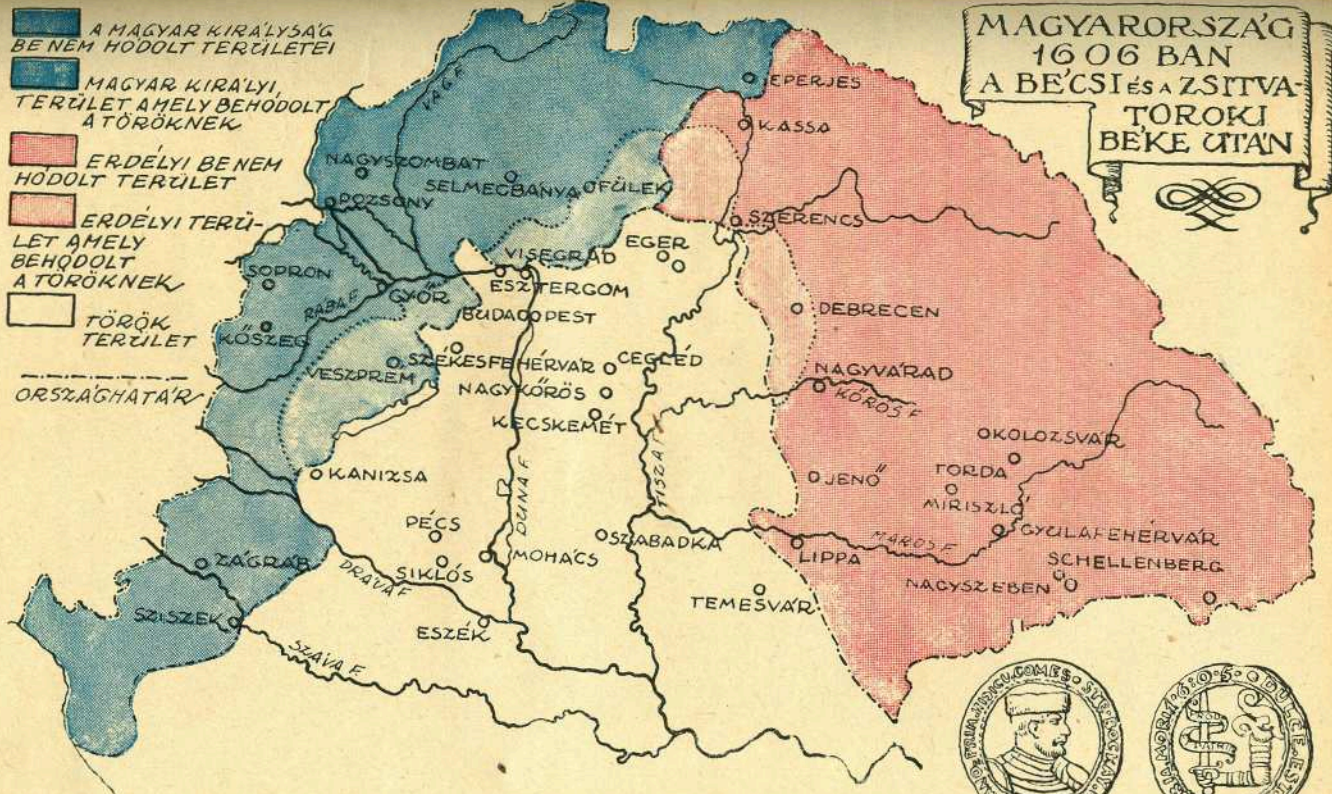
A hajdúk.

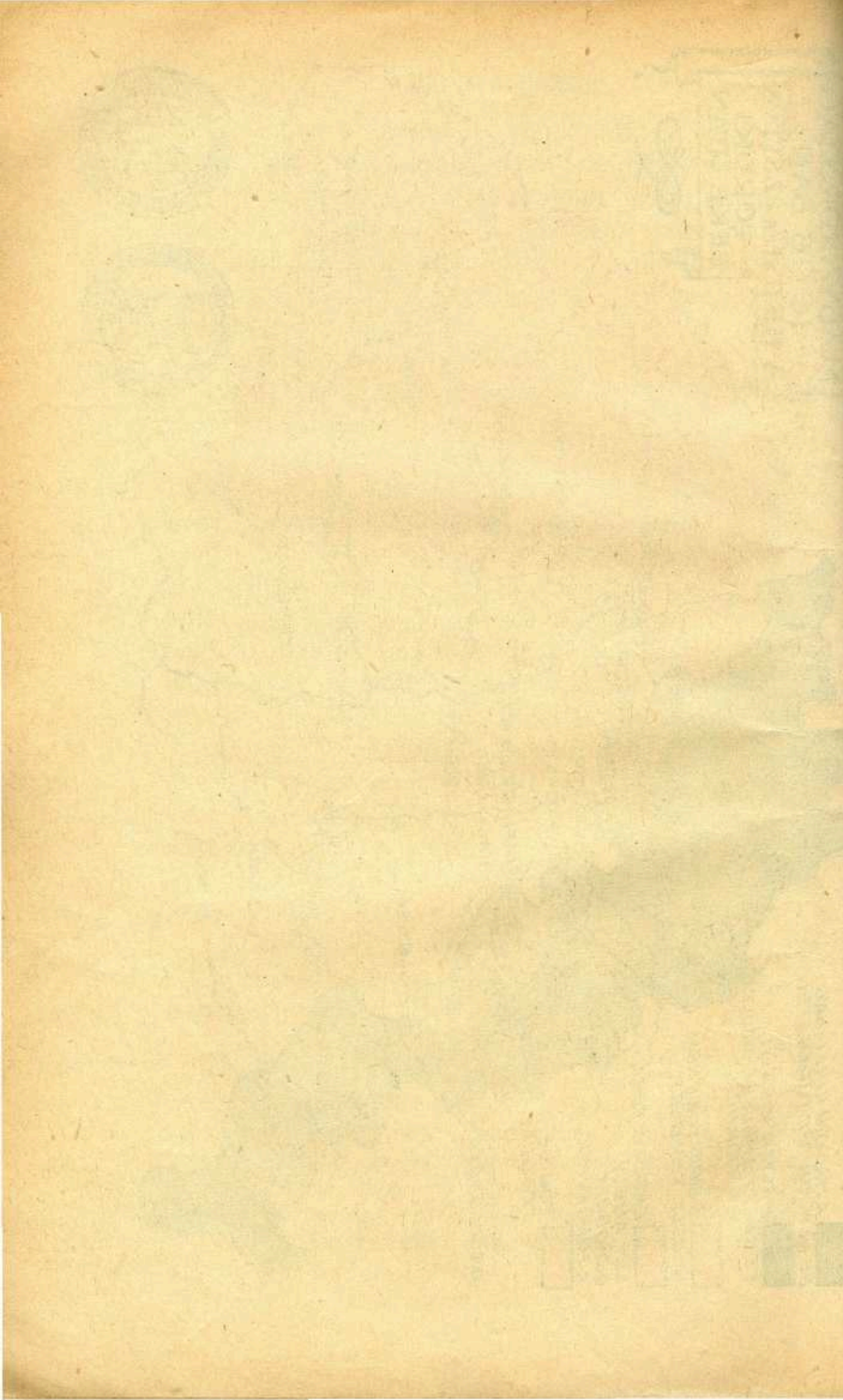
Ezek a hajdúk jobbára hajcsárok voltak, akiktől török-német elhajtotta gulyáikat s nem tudván azokat számon adni, prédából éltek. Hozzájuk szegődtek a birtokaikból kiszorult szegény nemesek is. Csapatba verődve portyázó vállalkozásba fogtak, sokszor zsoldért is. Vállalkoztak arra, hogy hódoltsági területről visszazsákmányolják azt, amit a törökök magyar területen raboltak. Vagy a foglyul ejtett magyarokért esérébe „törököt

MAGYARORSZÁG
1606 BAN
A BEČSI ÉS A ZSITVA-
TOROKI
BEKE UTÁN

- A MAGYAR KIRÁLYSÁG
BE NEM HODOLT TERÜLETEI
- MAGYAR KIRÁLYI,
TERÜLET AMELY BEHODOLT
A TÖRÖKNEK
- ERDÉLYI BE NEM
HODOLT TERÜLET
- ERDÉLYI TERÜ-
LET AMELY
BEHODOLT
A TÖRÖKNEK
- TÖRÖK
TERÜLET

ORSZÁGHATÁR

fogni“, akit aztán ők is rabszolgának adtak el, mint a törökök a magyar foglyot.

A magyar jobbágy túrta a kegyetlen elnyomást, még panaszra sem ment a török bíróhoz, mert az ilyen „árulót“ kinézték a faluból. Nem tért át a megvetett „pogány“-hitre sem, hanem *megmaradt a fajtájához, nemzetéhez való ragaszkodásban*. Nemes és jobbágy most kezdte egymást megbecsülni. A jobbágyság ezért ismét *visszakapja szabad költözködési jogát*, köztük a kiváló vitézek nemességhez is jutnak.

Magyar
hűség.

Az elnyomatás következtében elszegényedett az egész ország. A földműves jobbágy csak éppen annyi földet művelt (hármasszoros forgású gazdaságában), amennyivel életét tengette. Inkább állattenyésztésre használta földjét, mert állatait könnyebben elhajthatta a portyázó csapatok elől. Az ipar és kereskedelem a meg nem szállt Felvidékre terelődött. Kassa közvetítette a tokaji bort Lengyelország felé, onnan pedig iparcikkeket kaptunk. A szegedi mészárosok pedig a leveleket hordták szét az országban, amiért kedvezményeket kaptak. Elpusztultak a templomok, házak, mert a török nem engedett építeni.

Gazdasági
élet.

Mátyásnak régi, fényes székhelyéről, Budáról ezeket írja egy külföldi utas ember:

„Mindenütt csak szemét, piszok, döglött állatok, undokság a várban. Az ablakok sárral, téglával vannak bedugva... A templomok beomolva; baromistálló lett belőlük... Ami hol eltörik, ott marad; még a holttestek is temetetlenül szanaszét hevernek... Isten veled Buda, elég téged egyszer látni!“

A reformáció és ellenreformáció.

Az áldatlan viszonyok legjobban kedveztek az új vallás terjedésének. A hódoltsági területen a török nem törődött vele, Erdélyben pedig a hitval-

A reformáció
terjedése,
érdemei.

lás hozzátartozott az ország szabadságához. Ott is mondták ki először (1571), hogy mindenki szabadon gyakorolhatja vallását. Legnagyobb térítő *Dévay Bíró Mátyás* volt.

A protestáns egyház a legnagyobb veszedelem idején megosztotta ugyan a nemzetet, mégis érdeme, hogy terjesztette a nemzeti műveltséget. Hogy a bibliát mindenki maga olvashassa, latin nyelvről magyar nyelvre kellett azt fordítani és a népet tömegesen írásra, olvasásra

Pázmány Péter.

tanítani. Ezért sok népis-
kolát állítottak fel, ezeket
a katolikusok is láto-
gatták. Magyarul énekel-
ték a zsoltárokat, magyar
versben siratták az elesett
hősöket. *Tinódi Sebestyén*
magyar versekkel buzdítja
a nemzet fiait összetar-
tásra és jobb erkölcsökre.
Ezek bizony nagyon meg-
romlottak; némely főúr
arra a vallásra tért,
amely több hasznot ho-
zott neki.

Az ellen-
reformáció.
Pázmány.

A katolikus egyház ugyanis újra vissza akarta téríteni régi híveit. (Ez a mozgalom az ellen-reformáció.) Megszervezte a jezsuita rendet (Jézus társaság). Közülök kerültek ki a legnagyobb térítők. Ilyen volt hazánkban *Pázmány Péter*, aki maga is protestáns szülőktől származott, de már 13 éves korában beállt jezsuitának. Szorgalmas, nagy-eszű férfiú volt, aki csakhamar igen sok főrendű családot térített vissza a kat. egyházba. Gyönyörű édes magyar nyelven tartotta híres szónoklatait és írta meg imádságos könyvét. Ugyancsak ő alapí-

totta Nagyszombatban azt az egyetemet, amely azóta Budapestre került és még ma is az ő nevét viseli.

A katolikus vallás terjesztésében a magyar királyok is segítségére voltak az egyháznak, míg a protestáns vallást Erdély fejedelemei vették pártfogásukba. A 16-ik században a protestánsok voltak többségben, a 17-ik században azonban Pázmány fellépte óta ismét a katolikus egyház jutott túlsúlyba. De ekkor már nemcsak a hitért, hanem az egyházi vagyon (templom) tulajdonjogáért is küzdöttek, miért is fegyverre keltek egymás ellen hazánkban csakúgy, mint Európa más országában.

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. Mely új találmányokkal emelkedik az európai népek műveltsége Mátyás halála után? Mennyiben voltak azok üdvösek vagy károsak?

2. Amerika felfedezése mely tekintetben alakította át az európai népek életmódját; mely népek s melyik uralkodó család jutott hatalomra?

3. Miért nem tudott hazánk sikeresen ellenállni II. Szulejmán szultán támadásával?

4. A mohácsi vész után miért szakadt hazánk két részre, majd három részre?

5. Hogyan tudta Fráter György a sok ellenség között mégis megmenteni Erdélyt a magyarok számára?

6. Miért nem tudott a török tovább is terjeszkedni hazánkban? Kik és hol állották útját?

7. Mi sorsa lett a magyarságnak a török megszállotta területen?

8. Nemzetünk vallási megoszlásának melyek voltak a káros és melyek az üdvös következményei?

9. Mit tanulhatunk a törökvilág történetéből?

V.

Hazánk szabadságharcai a német világban.

(1604—1711.)

Az elmúlt 100 évben hazánk csaknem minden erejét a török ellen fordította s habár nem is bírta lerázni magáról a török igát, mégis saját testével védte Európát, de elsősorban a keresztény Habsburgok birodalmát, amely alig segített rajta valamit ebben az élethalál-küzdelmében. A rákövetkező 100 évben (XVII. század) pedig, amikor a török ereje már gyengült, maga ez a Habsburg-család akarta megfosztani a nemzetet attól a kincsétől, amelyet Erdélyben még meg tudott menteni: a *szabadságától*.

Boeskey István szabadságharca.

Erdély sorsa.

János Zsigmond halála után a Báthory-család nyerte el az erdélyi fejedelmi széket. *Báthory Zsigmond* szövetséget kötött *Rudolf* magyar királlyal a törökök kiverésére. De ez nem sikerült, ekkor *Zsigmond* átadta Erdélyt *Rudolfnak*. Ettől fogva Erdélyre szomorú évek következtek (1598—1605). Rövid 8 év alatt tizenkétszer váltakoztak a fejedelmek. Minthogy *Rudolf* nem bírt az erdélyi rendekkel, rájuk szabadította a szomszédos Moldva vajdáját, *Mihályt*, akinek az volt a terve, hogy Moldva- és Oláhországból meg Erdélyből *nagy*

oláh királyságot alakít. Ezt a kegyetlen oláh vajdát azonban a még kegyetlenebb *Básta* osztrák vezér megölette, s maga valóságos *rémuralmat* gyakorolt Erdélyben. Elpusztult minden vagyon. A nép maga húzta szekerét (*Básta* szekere), fahéjból és tölgy-makkból sütötte kenyerét.

Ez a sors jutott Erdélynek, mióta a magyar királyra hízta jövőjét.

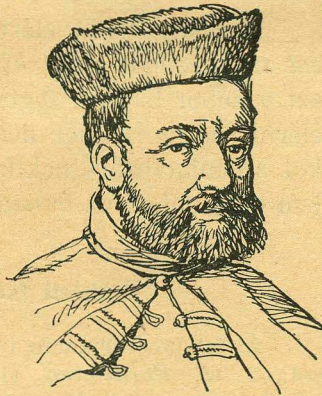
Magyarországon meg vallásukért üldözték a protestáns papokat, tanítókat; Kassán *Rudolf* király elvétette a protestánsoktól a nagytemplomot és visszaadta a katolikusoknak; amikor pedig ezért az országgyűlésen panaszt emeltek, megtiltotta a rendeknek, hogy az országgyűlésen vallási sérelmeiket elpanaszolják. Ezzel az alkotmányt sértette meg.

Az elkeseredett rendek erre *Bocskay István* erdélyi főúrhoz fordultak, hogy vezesse őket a *vallás és szabadság fegyveres védelmére*, miután még a törvényes panaszjoguktól is megfosztotta őket a király önkénye.

Bocskay azelőtt maga is *Rudolf* király tanácsadója volt, de amikor látta, hogy a király semmit sem tesz a magyarok érdekében, otthagya az udvart, s bihar-megyei jószágára vonult. Itt tanakodott a jelesebb urakkal, mint lehetne segíteni az ország súlyos baján.

Nyomban hozzácsatlakoztak a kóbor *hajdus csapatok*, akikkel *Rudolf* hirhedt vezérét (*Belgiojoso*) leverte, mire az egész Felvidéket elfoglalta, az erdélyi és magyar rendek pedig kikiáltották őt

A protestánsok üldözése Magyarországon.

Bocskay István fejedelem.

Bocskay szabadság-harca.

Magyarország és Erdély fejedelmévé, a török szultán még királyi koronát is küldött neki, de Bocskay nem fogadta el, mert nem a királyságra törekedett, hanem a nemzet szabadságának kivívására.

A bécsi béke.

A király megijedt Bocskay hatalmától s vele 1606-ban Bécsben békét kötött. Ebben a nevezetes békében Rudolf a protestánsoknak *teljes vallásszabadságot* biztosít, megfogadja, hogy a magyar alkotmányt többé megsérteni nem fogja, védelméül pedig a nádori méltóságot is betölti, Bocskayt pedig elismeri Erdély fejedelmének.

Bocskay tehát elérte célját: *megvédte a nemzet szabadságát saját királya ellen*. Minthogy pedig ezt a kóbor hajduk segítsége nélkül nem tudta volna elérni, nagyrészüket nemesi rangra emelte s birtokot adományozott nekik (Hajdu megye). A fejedelem még ebben az évben meghalt.

Bethlen Gábor fölkelései.

A 30 éves háború.

Az ellenreformáció igazában csak akkor kezdődött, mikor *II. Ferdinánd* (1619—1637) lett Magyarország királya, egyúttal Németország császára. Országaiban teljesen meg akarta semmisíteni a protestánsokat. Először a cseh protestánsokra került a sor. De ezek felkelését hamarosan elnyomta és oly kegyetlenséggel irtotta őket, hogy még Európa többi protestáns fejedelmét (Anglia, Dánia, Hollandia) is megdöböntette. Ezek tehát nagy *protestáns szövetséget* alkottak, hogy a katolikus Habsburgok hatalmát fegyverrel megtörjék. A szövetségbe Erdély akkori protestáns fejedelme *Bethlen Gábor* is belépett, mert tudta, hogy hamarosan a magyar protestánsokra is rákerül a sor, ha *előre* meg nem védelemzik szabadságukat. Ekként Erdély is belesodródott a 30 éves vallásháború (1618—1648) küzdelmeibe.

A háború javarészt Németországot pusztította, amikor pedig a katolikus Franciaország is beleavatkozott, már nem is a vallásért, hanem a Habsburgok világi hatalmának letöréséért folyt a küzdelem. A *vesztfáliai*

béke vetett véget a pusztító háborúnak. A protestánsok győztesen, a Habsburgok hatalma pedig megcsorbultan került ki belőle.

Bethlen Gábor (1613—1629) idejében Erdély már tekintélyes, erős ország volt, fejedelmének pedig olyan jó híre, hogy szívesen keresték szövetségét. Mikor Bethlen kitűzte a szabadság zászlaját, arra is számított, hogy Erdélynek esetleg új területet is szerezhet. Rövid idő alatt az egész

Felvidék neki hódolt Pozsonyig, (ahol a szent koronát is megszerezte), mire a protestáns rendek őt Magyarország királyává választották, Pázmányt és a jezsuitákat pedig, mint az ország ellenségeit száműzték. Bethlen csak a királyi címet fogadta el, de nem koronáztatta meg magát. Ferdinánd seregét *Érsekújvárnál* legyőzte, mire *békét kötöttek Nikolsburgban 1622-ben.* A bécsi békét újból megerősítik. Bethlen lemond a királyi címről, visszaadja a szent koronát, kárpótlásul pedig Erdély hét felvidéki vármegyét kap.

Első sikere után még két ízben fogott fegyvert a külföldi protestánsok védelmére, de óvatosságból csak az ország területén belül, nehogy kockára tegye eddigi sikereit és vele országa jólétét. Ennek a jólétnek emelése volt ugyanis legfőbb gondja.

Bethlen Gábor maga is jó protestáns volt, de a más vallásúakat sem üldözte, inkább pártfogolta,

Erdély részvétele a 30 éves háborúban.

Bethlen Gábor fejedelem.

Erdély aranykora.

ahol tehetette. Háborúiban is magával vitte a könyveket, amelyeket szívesen olvasott. Sokat áldozott a *gyulafehérvári iskolára*, amelyben híres külföldi tudósok tanítottak. Az erdélyi bányákat ő virágoztatta fel németországi bányászokkal. A rend munkát, ez pedig oly jólétet teremtett, hogy Bethlen Gábor fejedelemsége volt Erdély legboldogabb időszak: *aranykora*.

A 30 éves háborúban Bethlen utóda *I. Rákóczi György* (1630—48) is részt vett s azt a magyar protestánsok részéről a linzi békével fejezte be (1645).

Thököly Imre szabadságharca.

Az európai helyzet.

Franciaország nagy hatalma.

A 30 éves háború után *XIV. Lajos francia király* lett Európa leghatalmasabb uralkodója. Hatalmát már elődei is azzal alapították meg, hogy a francia népet először a földművelés fejlesztésével, majd az ipar és kereskedelem fellendítésével *gazdaggá* tették. Az ország kincseit a király tudományra, művészetre és erős hadsereg tartására fordította s ebben senki tanácsára nem hallgatott, mindent a maga akarata szerint intézett. Zsarnok volt. De népe nem zúdult fel ellene, mert a „napkirály” *önkényuralma* idejében volt Franciaország Európa legműveltebb s leghatalmasabb országa.

A Habsburg család keleten keres kárpótlást.

A Habsburg család pedig ugyanekkor elvesztette nyugaton európai hatalmát. Megmaradt országa, Ausztria a 30 éves háborúban elszegényedett, Magyarország éppen csak hogy vergődött. Akkori császára és hazánk királya, *I. Lipót* (1657—1705) úgy gondolta, hogy a család hatalmát *önkényuralommal*, ő is visszaszerezheti itt

Közép-Európában, a Duna mentén. Ausztriában ez könnyen ment, de hazánk már kétszer is síkra szállt szabadsága védelmében, tehát ügyesen és szívósan kitartással kell a magyart letörni.

Tervét tehát úgy eszelte ki, hogy hazánkat beleolvasztja Ausztria tartományai közé, a magyarokat nem segíti meg a török ellen, a protestánsok sérelmeit sem orvosolja.

I. Lipót önkényuralma.

Hiába hirdette a költő *Zrínyi Miklós*, a szigetvári hős unokája, hogy a törököt saját erőnkől, *nemzeti hadsereggel* kell kiverni, a nemzet nem áldozott rá. Így történt, hogy a császári hadvezér, bár megverte a törököt *Szentgotthárdnál*, a *vasvári békében* (1664) mégis mindent meghagyott a török kezében; a töröknek csak azt kellett ígérnie, hogy nem fogja segíteni a magyarokat.

Zrínyi Miklós a költő.

I. Lipót király.

I. Lipót tervei.

A vasvári béke. 1664.

Erre már a királyukhoz mindig hű katolikus főurak is: *Wesselényi Ferenc* nádor, *Zrínyi Péter*, *I. Rákóczi Ferenc*, *Ná-*

dasdy Ferenc és *Frangepán Ferenc* ellene fordultak, titokban hadakat gyűjtöttek s szövetségét keresték XIV. Lajos francia királynak, Erdélynek

A Wesselényi-féle összeesküvés. (1666-1671)

és a töröknek. Tervük volt az aranybulla 31. pontja értelmében fegyveresen ellenszegülni a király alkotmány sértésének. Összeesküvésük azonban kitudódott, mire a király az ifjú Rákóczi kivételével kivégeztette őket.

Kuruc-
labanc
világ.
(1672–1678)

Erre megkezdődött a magyarok üldözése. Mindenkit gyanúba fogtak, bármilyen vallású volt is, ha katolikus volt, a vagyona miatt üldözték, ha nem volt vagyona, akkor súlyos adókkal terhelték (ekkor hozták be a hús-, bor-, sörfogyasztási adót), úgy hogy sokan Erdélybe menekültek, mások beálltak *szegénylegénynek*. Ezek a bujdosók a magyar *kurucok*, akik élet-halálra üldözték egymást a németpárti *labancokkal*. Lipót most már Pozsonyban törvényszéket is állított a protestánsok üldözésére.

Thököly Imre fejedelem.

Thököly
Imre
szabadság-
harca.
(1678–1783)

Annyian voltak már a bujdosók, hogy XIV. Lajos is segítséget ígért, ha megtámadják Lipótot. Erre vezérükké választották az üldözött ifjú *Thököly Imrét*, aki elfoglalta az egész Felvidéket. Terve volt a török segítségével a németek kiűzése és az ország egyesítése.

Bécs
felmentése.

A török is ki akarta a németeket űzni és Bécs elfoglalni, de utána hazánkat is egészen. De ezt Thököly nem sejtette, s csakis azért segítette a törököt Bécs elfoglalásában. Bécs csak úgy menekült meg a bukástól, hogy *Szobieszky János* lengyel király megmentésére sietett (1683). A bosszús szultán erre az ostromló nagyvezért megölette, Thökölyt

pedig, kinek serege Magyarországra futott vissza, száműzte. Ezzel megkezdődött a török kiűzése.

Thökölyt a szultán később szabadon bocsátotta; Apafi Mihály halála után Erdélyben fejedelmé választották, de csakhamar kiszorult onnan s visszatért Törökországba, ahová hős felesége, Zrínyi Ilona is követte. Ott is haltak meg. Thököly hamvait 1906-ban hazahozták s Késmárkon temették el.

Thököly
sorsa.

Az ország felszabadítása a török uralom alól.

Bécs felmentése után a Dunamenti várak is felszabadultak, úgy, hogy 1686 júniusában már Buda felszabadítására kerülhetett a sor. *Lotharingiai Károly* herceg volt a vezér, akinek seregében most már sok európai keresztény harcos is (angol, francia, spanyol, német) részt vett. Mióta pedig a szultán Thökölyt száműzte, a *magyarok is nagy számmal* (vagy 20 ezren) *siettek Buda felmentésére*. Az ősz *Abdi* basa vitézül védte a várat, a szultán segítséget is küldött a várba, de csak kevesen juthattak be, mert a budai hegyeken elhelyezkedett sváb katonák (Svábhegy) szétverték őket. Végre szeptember 2-ikán harmadfél hónapi ostrom után a magyar csapatok részvételével felszabadult Budavára. *Petneházy Dávid* magyar vitéz tűzte ki elsőnek a magyar zászlót arra a várra, amelyet 145 évvel ezelőtt csak csellel tudott a török elfoglalni.

Buda fel-
szabadítása.

A nagy örömnél azonban csakhamar vége szakadt. Az országnak a fele sem szabadult még fel, Lipót máris hozzáfogott terve megvalósításához: a felszabadult részek elnyomásához. Azon

Újabb üldö-
zések.

ürügy alatt, hogy Thököly fölkelését meg kell bosszulnia, Eperjesen *vésztörvény*széket állított fel, amely megint országos üldözést indított a magyarok ellen.

A nemzet
hálája
felszabadu-
lásáért.

Ezt az üldözést csak akkor hagyta abba, amikor szüksége volt a rendek támogatására. Kívánságára az 1687-iki pozsonyi országgyűlés törvényt

Budavár visszavétele 1686-ban.

hozott arról, hogy ezentúl a *szent korona* Lipót *futódaira örökségképen s ne választás útján* szálljon át, a rendek lemondanak a fegyveres ellenállás jogáról. (Aranybulla 31. pont.)

Erdély
bukása.

Most már a kis Erdély sem védelmezhetette magát a megerősödött Habsburg-családdal szemben. Lipót 1690-ben az utolsó fejedelmet, II. Apaffy Mihályt lemondatta, Erdély önállóságát

megszüntette s mint külön tartományt csatolta az országhoz. Vele együtt elbukott a magyar szabadság utolsó mentsvára.

A törököt ezután lépésről lépésre szorították ki az országból. *Zentánál* szavojai *Jenő* herceg aratott fényes diadalt rajtuk, míg végre 1699-ben *Karlócon* 25 évre békét kötöttek vele. 16 évi küzdelem után felszabadult Magyarország és Erdély a török uralom alól, csak a temesi bánság marad még egy ideig török kézen.

A török
kiűzése.

II. Rákóczi Ferenc szabadságharca.

(1703—1711.)

A törökök kiűzése közben Lipót már megbízta *Kollonics* érseket, eszelje ki a módját annak, hogyan lehetne legkönnyebben végrehajtani régi kedves tervét: az ország beolvasztását az osztrák tartományok közé.

Lipót terveit
hazánk
megsemmisítésére.

Kollonics a nemességet akarta kiforgatni jogaiból és birtokaiból. Törvényellenesen országgyűlés nélkül rájuk is súlyos adót vetett ki. Azt akarta ezzel elhitetni, hogy a szegény nép terhén könnyít vele. Így akarta magának megnyerni a népet. A kevesebb adó helyett azonban a népnek kellett eltartania a német katonaságot, ami sokkal súlyosabb teher volt; tönkre is tette a népet úgy, hogy pl. Máramarosban, a leggazdagabb sóvidéken, a nép sótalan kenyeret evett.

Kollonics
érsek mes-
terkedése.

A töröktől felszabadult területen kiforgatta birtokaiból a régi tulajdonosokat, helyükbe németeket, szerbeket (bunyevac) telepített. Úgy látszott, hogy szegénnyé és németté akarják tenni az országot. De nem sikerült a népet a nemesek ellen inge-

relni; ezek a közös veszedelemre összefogtak s II. Rákóczi Ferenc^{től} várták a szabadulást.

Rákóczi
Ferenc
hivatása.

Rákóczi Ferenc híres szabadságszerető nemzet-ség sarja volt. Anyja, Zrínyi Ilona, maga védelmezte meg hősiezen Munkács várát a németek ellen. Édesatyja, I. Rákóczi Ferenc, a Wesselényi-féle összeesküvésben, mostohaatyja, Thököly Imre pedig a kurucokkal küzdött ellenük. Ezért a királyi udvar még gyermekkorában Bécsbe vitte és ott neveltette a német jezsuitákkal, hogy kiöljék lelkéből hazája és népe iránti szeretetét. De nem sikerült, mert Rákóczira még nagy hivatás várt.

II. Rákóczi Ferenc.

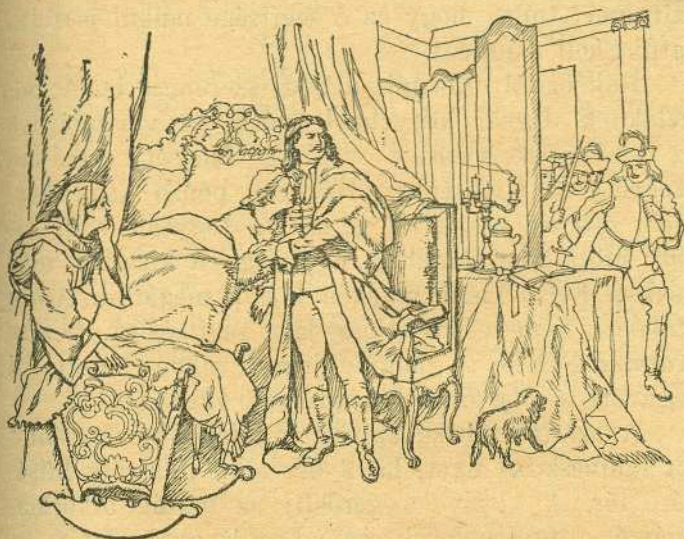
Bármily óvatosan fogott is hozzá a szervezkedéshez, Bécsben elárulta saját futárja, hogy XIV. Lajos francia király szövetségét keresi. Elfogták, halálra ítélték. Felcsépe azonban megszöktette a fogságból, mire Lengyelországba futott,

A szabadság
zászlói.

ahonnan előbb zászlókat küldött honfitársainak ezzel a felirattal: „Istenért és szabadságért!” 1703-ban maga is bejött az országba, ahol már zászlók alatt várták leginkább az elkeseredett pórok és a vitéz kurucok. Felhívására azután tömegesen csatlakozott hozzá mindenki rang- és valláskülönbőség nélkül. Elfoglalta egymás után a Felvidéket, Dunántúlt, Erdély pedig fejedelmévé választotta.

Közben I. József (1705—11) foglalta el elhalt atyja trónját. Nem sikerült Rákóczival meg-

egyeznie, miért is a magyar rendek Rákóczit a szécsényi országgyűlésen Magyarország „vezérlő

II. Rákóczi Ferenc elfogatása a sárosi várban.

fejedelemé“ választották (1705). Minthogy pedig XIV. Lajos csak úgy ígért segítséget, ha elsza-

„Magyar-
ország
vezérlő
fejedelemé.“

Az ónodi országgyűlés.

kadnak a Habsburgoktól, az *ónodi gyűlésen* (1707) a Habsburg-családot trónvesztettnek nyilvánították. Most már XIV. Lajos is cserben hagyta Rákóczit, mert tudta, hogy az ő segítsége nélkül is folytatnia kell a harcot.

Sors-
fordulat.

Rákóczitól elfordult a hadi szerencse is. A felkelőknek József kegyelmet ígért, ha visszatérnek az ő hűségére. Ocskay vezér a trencsényi csatában átpártolt az ellenséghez, Rákóczi pénze (a „liber-tás“) értékét vesztette, az élelem fogytán volt, ragály ütött ki a seregben, úgy hogy a kurucok már csak a Felső-Tisza vidékén bírtak megállni. Amíg Rákóczi Lengyelországban járt segítségért, vezére *Károlyi Sándor* a nagymajtényi síkon lerakta a fegyvert s megkötötte a *szatmári békét* (1711).

A szatmári
béke.

A szatmári béke szerint mindenki közbocsánatot (amnesztia) nyer, ha 3 hét alatt a király hűségére tér. A király megerősíti az ország alkotmányát és a protestánsok szabad vallásgyakorlatát.

Rákóczi azonban, aki *népe szabadságáért feláldozta egész nagy vagyonát*, nem fogadta el ezt a békét, inkább számkivetésbe ment hozzá haláláig ragaszkodó hű társaival. Kibújdostak s a törökországi Rodostóban ették a hazátlanság keserű kenyerét, ahol Rákóczi 1735-ben meghalt. Hamvait a nemzet haza hozatta és édesanyja poraival együtt a kassai székesegyházban — a haza földjében — helyezte örök nyugalomra.

Porai a
hazai föld-
ben.

Érdemei.

II. Rákóczi Ferenc a nemzeti szabadságnak legönzetlenebb harcosa. Nagy áldozataival sikerült elérnie annyit, hogy jobb belátásra bírta az uralkodó családot, amely belátta, hogy a magyar nemzetet csak saját alkotmányával lehet boldogulása felé vezetni.

Műveltségi viszonyok a török-német világban.

(1490—1711.)

A Mátyás király halála óta eltelt két évszázad (XVI. és XVII. század) nemzetünk életének legküzdelmesebb korszaka. A XVI. században élet-halálharcot vív pusztá léteért a törökkel szemben, a XVII. században a török hatalom elgyengül, helyette vallásáért és alkotmányos szabadságáért kell folytatnia a küzdelmet a németek ellen.

Köz-
állapotok.

Ebben az örökös kétfelé való küzdelemben a nemzet ereje önmagát emészti. Erkölcse megromlik, mert vallását, pártállását sokszor kényszerből, máskor anyagi érdekből cserélgeti. A főurak egy része a királyi hatalomhoz szegődik, megvagyonosodik, de magyar érzése eltompul; a köznemesség zöme kitart ősi jogai mellett, de vagyona pusztul: a polgárság nagy áldozatokkal folytatja iparát, úzi kereskedelmét; a jobbagyság pusztá életét tengeti a hatalmasok között, de mindig ott küzd a magyarság oldalán, számuk nagyon megfogy a törökök rabszolgakereskedése következtében. (A fiúkat még gyermekkorukban rabolták el s török katonának képezték ki saját hazájuk ellen.)

A szellemi műveltség mindazonáltal emelkedőben volt, jóllehet a törökök mindent elpusztítottak, amit Mátyás teremtett. A műveltség terjesztője még mindig az egyház, de a nép már magyar nyelven olvassa a könyveket, énekli a zsoltárokat és kuruc-nótákat. Csak a magasabb iskolákban tanítanak még latin nyelven a *jezsuiták*, *piaristák*, akikhez már nagyobb számmal küldik az ifjakat. Mind-egyik egyház sok új iskolát állít fel a tudomány művelésére.

Szellemi mű-
veltség.

Az életmód is átalakult abban a korban. Az örökös harc és szenvedés edzetté tette ugyan a népet,

Anyagi mű-
veltség.

kárpótlásul aztán a nagyobb kényelmet is kereste, aki tehetett. A nemesek birtokukon tágas „udvarházat“ építettek vasrácsos üvegablakkal; belül párnázott bútorok (mennyezetes ágyak), szőnyegek (a törököktől tanulták). Férfiak, nők egyaránt festőien szép ruhát, viseltek, de nem szekrényekben, hanem ládában tartották összehajtogatva.

Táplálkozásuk leginkább húsfélékből állott (legolesőbb volt) fűszeres lével elkészítve, levest nem ettek; reggelire (forralt) bort, tejet; edényeik ezüstről vagy ónból, a szegényebbeké fából készült. Csak tányért és kanalat terítettek, a kést, villát zsinórokra kötve kiki magával hordta.

Bár sok jót-rosszat tanult a nemzet a törökökkel és németekkel való érintkezésben, a két évszázad alatt mégis nagyon elmaradt műveltség dolgában a többi nyugati nép mellett, amit csak lassan és nehezen tudott pótolni.

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. A török ellen való küzdelmében vajjon a nemzet csak önmagát védte-e? Kiknek vált hasznára hősi védelmünk s mi volt érte a jutalom királyaink részéről?
2. Mit köszönhet Erdély és mit Magyarország Boeckaynak?
3. Miért kellett Bethlen Gábornak újra fegyvert fogni a szabadság védelmére? Mit köszönhet neki Erdély?
4. I. Lipót királyunk miféle terveket eszelt ki hazánk megrontására?
5. Miért kellett hazánknak a kuruc-labanc világot is megégnie? Ki volt a vezérük?
6. Hogyan sikerült a törököt az országból kiűzni?
7. Mi volt a következménye hazánkra nézve a török uralom alól való felszabadulásnak?
8. Milyen eredménnyel járt az utolsó nemzeti felkelés?
9. Hány esztendeig küzdöttünk a német ellen?
10. Mit tanulhatunk meg ebből a küzdelemből?
11. Mennyiben szenvedte meg műveltségünk a 200 éves örökös küzdelmet?

B)

Hazánk 200 éves újabb története.

A szatmári békétől napjainkig.

(1711–1926.)

Nemzetünk hosszú évszázadokon át sokféle és sokféle küzdelmet vívott, utóbb (a XVI. században) a pusztaságért a török ellen, majd (a XVII. században) vallásáért és alkotmányáért saját királyai, a Habsburgok ellen. Ebben a hosszú küzdelemben a nemzet sok értékes java elpusztult: vagyona tönkrement, a nemzet elszegényedett; maga a nép erősen megfogyatkozott, úgy, hogy mire a török járom alól felszabadult és megint egységessé lett, teljesen kimerülve kezdte meg a nemzet új életét a Habsburg-család uralma alatt.

Új élet kezdődött a nemzet számára új küzdelmekkel. Hasonló küzdelmek egész Európában feléledtek az uralkodók és nemzeteik között. Hazánkba is eljutottak, de nálunk a legveszedelmesebbek voltak, mert észrevétlenül most már a nemzet *magyarsága* ellen irányultak, hogy utolsó kincsétől, *nemzeti szellemétől* foszák meg.

A *nemzeti szellem ellen való támadással* kezdődik tehát történetünk új korszaka a XVIII. században.

I.

A nemzeti szellem hanyatlása.

(1711—1825.)

III. Károly.

(1711—1740.)

A szatmári béke igazi békét teremtett a kimerült nemzet és az uralkodócsalád között, mert mindkettőnek nagy szüksége volt egymásra. Az ország származás állapotban volt, a király pedig utolsó férfitagja volt a Habsburg-családnak és így meg kellett nyernie a nemzetet családja számára.

Tervek.

Terve volt: a Habsburg-család uralma alatt a Közép-Duna mentén erős, egységes birodalmat (monarchiát) alapítani, amelynek Magyarország is egyik erős tagja. Ezáltal akart Kelet-Európa népei fölött döntő hatalomhoz jutni.

Török háború.

Visszafoglalta tehát a töröktől nemcsak a *Temes* vidékét, hanem a szomszédos Bosznia, Szerbia és Oláhország északi részét is (1718). Hazánk tehát teljesen felszabadult a török uralom alól, de nem valamennyi felszabadult része került vissza az ország testéhez, hanem némelyik mint *katonai örvidék* a király személyes katonai kormányzása alatt maradt. A Balkán-hódítások azonban 20 év múlva ismét visszakerültek török fennhatóság alá.

Telepítései.

A felszabadult *Temes vidékét* azonban az ország legaldottabb vidékévé varázsolta át a király. Nagyszámban telepített le oda *németeket* és *szerbeket* (kisebb számban olaszokat, franciákat), akik *Mercy*

tábornok kormányzata alatt a mocsaras vidéket kiszárították, a rizstermelést és selyemtenyésztést meghonosították.

Benépesítette a többi néptelen vidéket is. Dunántúlra *németeket*, a Tiszántúlra, a felvidékről *tótokat*, Erdélybe *oláhokat* telepített; a magyarság pedig megint elfoglalta az ország középső részét, a Nagy-Alföldet.

A tengerparthoz vezető országutat is ő építette s ezzel könnyebbé tette a kereskedést a tenger felé.

Sikerei után III. Károly elfogadtatta a nemzettel a pozsonyi országgyűlésen 1723-ban a Habsburg-család *leányági örökösödése törvényét*, amelyet *pragmatika szankciónak* neveztek. Ez a törvény kimondja, hogy a Habsburg-családban a leányág is örökli a trónt, de ha az is kihal, a királyválasztás joga visszaszáll a nemzetre. De egyúttal azt is kimondja, hogy Magyarországon csak alkotmányosan, vagyis csak saját törvényei szerint uralkodhatnak.

Leányági örökösödés.

III. Károly tehát célt ért s így lett *Mária Terézia* örököse nemcsak a Habsburg-család tartományainak, hanem Magyarországnak is és így lett a Habsburg-birodalomból *egységes* egyeduralom (monarchia), mert azóta az uralkodás mindkét országban csak egyazon személyé lehetett, ezzel pedig a monarchia erős állam lett Közép-Európában.

Mária Terézia király.

(1740—1780.)

Nehéz viszonyok között foglalta el örökségét. Több európai uralkodó szintén részt követelt a Habsburg-örökségből; minden oldalról betörték tehát birodalmába, hogy egy-egy tartományt elfoglaljanak tőle. Mária Terézia ekkor nehéz helyze-

1. A Habsburg-birodalom megmentése.

tében a magyarokhoz fordult. A pozsonyi országgyűlésen előadta a rendeknek szorult helyzetét: a Habsburg-birodalom végromlását. Könnyes szemmel jelentette ki, hogy mindenki elhagyta, csak a magyarok segítségével bízik. A magyarok erre kardjukat kirántva egy lélekkel kiáltották feléje: „Életünket és vérünket királyunkért, Mária Teréziáért!”

Csakhamar talpon volt a százezernyi sereg. Pálffy János és Nádasdy magyar huszárjai ott

Mária Terézia.

termettek a királynő védelmére, mindenfelé győzelmet aratva. Nem segítette más nép a királynőt, csak a magyarok. Vissza is szereztek neki 7 évi küzdelem után minden birtokát, csak II. Frigyes porosz királytól nem sikerült visszaszerezni Sziléziát. *A magyarok lelkesedése, szeretete és hősiessége másodszor is megmentette a Habsburg-család trónját.*

2. Újításai.

Mária Terézia nem feledkezett meg arról, hogy családját a magyarok mentették meg. Ezért sok olyan újítást hozott be, amelyek visszamaradt országunkat ismét a haladás útjára terelték, de arról sem feledkezett meg, hogy az országot közelebb fűzze osztrák tartományaihoz.

Területi változások.

Visszacsatolta hazánkhoz a *Temesi bánúságot*, a Zsigmond idejében elzálogosított szepesi városokat; azonkívül Fiumét és a tengerpartot is az országhoz csatolta, helyette azonban a Szerémséget elszakította hazánktól és Horvát-Szlavón-országhoz csatolta.

Legnagyobb érdeme abban van, hogy nagyot lendített a jobbágyság sorsán. Kiadta az úgynevezett „*Úrbéri rendeletet*“, amelyben megállapítja a jobbágnak nemcsak kötelességeit, hanem jogait is a földesúrral szemben.

Úrbéri
rendelet.

Kötelessége volt a jobbágnak: terményeiből, apró marháiból *dézsmát* fizetni a papnak és az uraságnak; *robot*-munkában hetenkint egy igás napszámot vagy két gyalog napszámot dolgozni; egy öl fát az uraság erdejéből felvágva az uraság udvarába fuvarozni.

Joga volt házra, kertre és 3—5 kis hold ($\frac{1}{8}$ jobbágytelek) szántóföldre; szabad legelőre, tűzi- és épületfára. Szabadon költözhetett; fellebbezhetett az úriszéktől a megyei törvényszékhez s gyermekét bármilyen pályára neveltethette.

Ebben a rendeletben kimondta azt is, hogy azon csak a jobbágy *javára* lehet változtatni. Ezzel olyan kedvező helyzetbe hozta a magyar jobbágyot, amelyben nem volt akkoriban sem a francia, sem a német jobbágy.

Minthogy az országgyűlések a nagy adóemelését nem szavazták meg a királynőnek, *vámokból* akarta a szükséges pénzt előteremteni. Fokozta ugyan a földművelést, állattenyésztést, a forgalmat vízszabályozással, utak készítésével, de csak azért, hogy Ausztria olcsóbban jusson hozzá Magyarországnyersterményeihez. A vámokat úgy állapította meg, hogy csak Ausztriába szállíthatta a magyar gazda áruit, viszont ipari cikket is csak onnan hozathatott, mert máshonnan kettős vámot kellett fizetni. Gazdaságilag tehát Ausztria kénye kedvének szolgáltatta ki az országot, iparunk hanyatlott.

Gazdasági
újításai.

A művelődés terén legtöbbet szenvedett hazánk a hosszas háborúk alatt. Mária Terézia azt

A műveltség
emelése.

akarta, hogy mindenkinek legyen alkalma a művelődésre, azért különösen fejlesztette a népiskolát. Minthogy pedig az egyház egymagában erre nem volt képes, állami iskolákat állított és gondoskodott a tanítók képzéséről. Hogy pedig maga is figyelemmel kísérhesse a nép haladását a műveltségben, főigazgatókat állított egy-egy iskolakerület élére. Ebben a sok jó újításban csak az volt a hiba, hogy a saját anyanyelvét nem tanulhatta a magyar tanuló, hanem helyette csak a latint és németet.

3. A magyar
szellem
hanyatlása.

Gondoskodott arról is, hogy nemeseink is el felejtsék lassankint a magyar nyelvet. Bécsben a köznemesi ifjakkól magyar testőrséget szervezett. Ezek ott nagy műveltségre tettek szert. Főuraink is ott éltek a fényes udvarnál, ott költötték el hazai birtokaik jövedelmét; hova-tova restellették a magyar szót és magyar viseletet.

Igy akarta Mária Terézia *szelíd eszközökkel* hazánkat lassankint Ausztriához csatolni. A nemzet nem ellenkezett, mert szerette királynőjét, aki sok jót tett vele más téren, noha sokszor alkotmányellenes *önkényuralmat* gyakorolt.

A felvilágosodás kora Európában.

XIV. Lajos francia „napkirály“ önkényuralma a XVII. század végén Franciaországot tette Európa leg-hatalmasabb államává. Az ország erős volt, népe gazdag, tudománya virágzó. Ez a tudomány a XVIII. században már azt tanította, hogy az emberek az államban egyenlőek; mindenki tehetsége és szorgalma által keresse boldogulását. Nincs tehát joga a királynak, hogy az egyiket jobbágy sorban, a másikat nemesi kiváltságok élvezetében tartsa; mindenkinek, tehát a fejedelemnek is nemesak jogai, de kötelességei is vannak a néppel szemben, amelyen uralkodik.

Nagg Friyyes

A tudománynak ezt a korszakát *felvilágosodásnak* nevezzük. Így gondolkodott némely fejedelem is Európá-

ban, maga Mária Terézia is, de különösen kortársa *Nagy Frigyes* (1740—1786) porosz király. Ő nyíltan is azt vallotta, hogy az államnak, tehát a porosz népnek ő az *első szolgája*; kötelessége a legjobb tudása szerint népét boldoggá tenni, igazságosan uralkodni, ha kell, erőszakkal, önkényes zsarnoki uralommal is. Nagy eszének s önzetlenségének sikerült is a kis porosz fejedelemségből a későbbi nagy Poroszországnak (s a Hohenzollern-családnak) alapját megvetni. Ő ennek a kornak a *felvilágosodott önkényuralom korának* legkiválóbb uralkodója.

Európa más fejedelmei is azt tartották, hogy az államot hatalmassá csak a felvilágosodott önkényuralom teheti. Hazánkban Mária Terézia is azért tett jót a nemzettel, — sokszor az országgyűlés akarata ellenére is, — hogy az országot erőssé tegye, saját hatalmát pedig naggyá. Ellene mégsem tört ki az ellenállás. Csak a magyar testőrök vették észre, hogy törekvése a magyar nyelv ellen irányul. Tudták, hogy egész birodalma népeességét németté akarja tenni, s aztán egy országgá alakítani. Éppen ezért mozgalom indult meg a magyar testőrök között azzal a céllal, hogy a magyar nyelvet és a magyar műveltséget jobban ápolják, mint eddig.

Következménye hazánkban.

II. József uralkodó.

(1780—1790.)

Mária Terézia fia a *Habsburg-Lotharingen-család* első királya, már 40 éves volt, mikor az uralkodást átvette. Addig is sokat tanult, utazgatott, hogy megismerje a külföldet és saját népeit. Minden törekvése az volt, hogy uralkodói kötelességeit *minden népe javára* teljesítse. Felvilágosodott önkényuralommal akarta ezt elérni. Szerinte népei csak úgy lehetnek boldogok, ha vallási ellentétek nem zavarják őket és ha egynyelvűek (németek), egy közös államban az uralkodó akarata szerint élnek. Nem vette figyelembe, hogy a magyar népnek évszázados alkotmánya van, amelyért már sok vért áldozott.

1. Tervei.

Az alkotmányt nem akarta megtartani, azért nem is koronáztatta meg magát, mert azzal a királyi

2. Alkotmányellenes újításai.

esküt is le kellett volna tennie. (A szent koronát a bécsi császári kincstárban helyezte el.) El is nevezték *kalapos királynak*.

Vallás.

A vallásbeli ellentétek elsimítására kiadta a *tűrelmi rendeletet* (1781); abban minden felekezetnek *egyenlő jogot* és elbánást biztosított. A protestánsok, a görögkeletiek is szabadon építhettek imaházakat, iskolát, szerezhettek birtokot és viselhettek hivatalt.

Iskola.

Néhány szerzetesrendet eltörölt és vagyonukból iskolákat, plébániákat állított fel. Ő is, miként anyja, *mindenkit kényszerített az elemi ismeretek megszerzésére* és a nőnevelést is gondjaiba vette.

A német nyelv.

A német nyelv megtanulását nemcsak az iskolában tette kötelezővé, hanem azt az egész állami életben is *hivatalos nyelvévé* emelte. Csak most vette észre az *egész nemzet* saját nyelvének értékét. Hozzá is fogott nagy buzgalommal fejlesztéséhez.

II. József uralkodó.

Népszámlálás.

II. József nem tartotta igazságosnak, hogy a nemesek nem fizetnek adót. Rájuk is adót akart tehát kivetni, de hogy ez igazságos legyen, felméréste a birtokosok földjét, megszámoztatta a házakat és megszámláltatta a népet. Ez volt hazánkban az első népszámlálás (1784). A lakosság akkoriban kitett 7 milliót, ennek körülbelül $\frac{1}{20}$ -ad része volt a nemesek száma.

Oláh lázadás.

Az összeírás az egész országban nagy kedvetlenséget szült. Erdélyben az oláhok fel is lázadtak a nemesek ellen, mert azt hirdette vezérük, *Hóra*,

hogy most már felszabadulnak a földesúr hatalma alól. Két hónapig tartott vérengzésük, mire József a lázadókat leverette, vezéreiket kerékbe törette, az elámított népnek azonban megbocsátott, sőt javított is eddigi helyzetén.

Mária Terézia úrbéri rendeletét megjavította azzal, hogy a jobbágy a robotot pénzen is megválthatta földesurától. Megengedte, hogy a földesúr engedélye nélkül is házasodhatnak, javaikkal szabadon rendelkezhetnek. Még a *jobbágy* elnevezés helyett is a *pór* nevet kellett használni.

Új úrbéri rendelet.

A pórt azzal is védte, hogy eltörölte a *pallos jogot* és az *úriszéket*. Helyette olyan törvényszéket szervezett, amely nem tett különbséget pór és nemes között, hanem osztrák törvény szerint ítélezett.

Törvénykezés.

Mint hogy a megye állt legjobban útjába az ő terveinek, eltörölte a megyei és városi önkormányzatot, maga nevezte ki a tisztviselőket s azokat a Budán székelő *helytartótanács* kormányzatára bízta.

Az alkotmány eltörlése.

A nemzet már ellenállásra készült, mikor belátta, hogy a magyar nemzetet törvény ellenére kormányozni nem lehet. Franciaországból is a forradalom híre érkezett. Jóvá akarta tenni hibáit, visszaküldte a szent koronát, országgyűlést is hirdetett, de megnyitását már nem érthette meg. Halálos ágyán azonban visszavonta alkotmányellenes rendeleteit.

A jóvátétel.

A nemzeti ellenhatás.

A II. József halálát követő napon (február 21) a nemzet kitörő lelkesedéssel, nagy ünnepséggel kísérelte a szent koronát Budára. Érezte, hogy a szent korona önállóságának jelképe. Ismét szabad magyarnak érezte magát. Nemzeti érzése fellángolt, magyar

A nemzet öröme.

nyelven beszélt, magyar ruhában járt. Elhatározta, hogy alkotmányát és nemzeti nyelvét az eddiginél is jobban fogja biztosítani.

Új alap-
törvények.

II. Lipót (1790—1792) királlyal egyetértésben, tehát az 1790—91-i országgyűlésen újból helyreállították az ország régi alkotmányát és azt újabb törvényekkel is biztosították. Legfontosabbak ezek közül:

Az új király köteles magát 6 hónapon belül megkoronáztatni, esküt tenni s hitlevelet kiadni; az országot csak a saját törvényei szerint kormányozhatja.

Törvényt csak a király és nemzet együttesen hozhat az országgyűlésen. Adót és katonát csak az országgyűlés beleegyezésével szedhet a király.

Az úrbéri rendeleteket törvénybe iktatják, de az úriszékét ismét visszaállítják.

Nem nemes ember is viselhet hivatalt.

A magyar nyelv tanítását a felsőbb iskolákban kötelezővé teszik.

Ezzel azonban nem elégedett meg a nemzet, új terveket is dolgoztatott ki a nemzeti élet emelésére, de azok nem válhattak valóra, mert a francia háborúk ismét igénybe vették a nemzet egész erejét.

A francia forradalom.

Az önkény-
uralom
következ-
ményei.

Abban az időben, amikor hazánkban II. József saját belátásával *békésen* vetett véget az önkényuralomnak, addig Franciaországban a hosszú önkényuralom a világ legnagyobb forradalmához vezetett, amely nem csak magát az országot forgatta fel fenekestül, hanem Európa minden népére mai napig is nagy hatással volt.

A francia
forradalom
okai. I. A
nép elkese-
redése.

A francia forradalom 1789-ben tört ki a *nép végtelen elkeseredése miatt*. Pedig ott is önkényuralom volt két évszázad óta, s mégis a legnagyobb önkényuralom idején, XIV. Lajos „napkirály“ korában (1643—1715) volt

az ország a leghatalmasabb, népe a legműveltebb és leg-
gazdagabb. A későbbi önző uralkodók (XV. Lajos és
XVI. Lajos) azonban csak a fényűző pazarlást tanulták
meg, s nem a nép jólétének emelését, pedig ebből árad
magának a királynak is a fénye. A nagy fényűző élet-
mód mellett elszegényedtek a főurak, a nemesek. Erre
a dolgozó gazdag polgárookra, jobbágyokra vetettek ki
olyan nagy adókat, hogy azok is tönkrementek, nem
tudtak munkát adni a munkásoknak, akik koldusbotra
jutottak és lopásból, fosztogatásból tengették életüket
s mind nagyobb számmal lepték el a nagyvárosokat,
különösen Párizs fővárost.

Mikor pedig már az ország kincstára is teljesen ki-
ürült, csak akkor hívta össze a király Párizsba az ország-
gyűlést, hogy tőle tanácsot kérjen. Minthogy azonban
az országgyűlés minden baj okául a *régi rendi alkot-
mányt* tartotta, a *nép új alkotmányát* dolgozta ki az
ország számára. Ez az alkotmány már nem tett külön-
séget nemes ember és nem-nemes ember között. Min-
denki *polgár* és *szabad* volt személyére nézve, *egyenlő*
a törvény előtt és a közterhek viselésében, minden
polgár egymásnak *jó testvére*. Ebben a hármasszó-
ban: „*Szabadság, egyenlőség, testvériség*“ robban ki
először a francia nép lelke. A király esküt tett az új
alkotmányra, ámde ez még nem enyhítette a nép nyomo-
rát, hiába bocsátottak ki (most először) sok papírpénzt.
A felizgatott nép mindig követelődőbb lett, mire a
király ki akart szökni az országból; de a határon el-
fogták, börtönbe vetették és kimondták rá a halálos íté-
letet, lefejezték (1793), eltörölték a királyságot és kikiál-
tották a *köztársaságot*.

Erre hosszú rémuralom következett, amelyben a
fékevesztett nép nemcsak a királynét, (aki Mária Terézia
királyunk leánya volt) és a nemesség ezreit hurcolta a
vérpadra, hanem egymást is, ha csak a legkisebb gyanú
fért hozzá, hogy nem híve a „szabadságnak, egyenlőség-
nek és testvériségnek“. *I. Ferenc német császár és
magyar király* azonban szövetségre lépett a többi európai
uralkodóval, részint hogy megtorolja a családján ejtett
sérelemeket, részint, hogy saját népeiket megmentse a
borzalmaktól. A háború eleinte váltakozó szerencsével
folyt és sorsa csak akkor dőlt el a franciák javára,
amikor vezérük a lángeszű *Bonaparte Napoleon* lett.

2. A rendi
alkotmány.

Rémuralom.

Európai szö-
vetség.

Napoleon.

Pályafutása.

Olasz nemesi családból származott. (Korzika szigeten, Ajaccióban született.) A forradalom idején került ki a francia tisztképző-iskolából s mint fiatal tüzértiszt a forradalmat szolgálta. Merészségével és lángeszével csakhamar a köztársasági hadak fővezére lett. Ellenségeit nemesak Európában, hanem Angliát pl. egyiptomi birtokán is megtámadta. Szakadatlan győzelmeiben a francia nép a saját nemzeti dicsőségét látta s ezért nem igen ellenkezett, amikor a köztársaságot megszüntette s vaskoronával önnönmagát koronázta meg Franciaország császárává *I. Napoleon* néven.

Európa meghódítása.

Ekkor már elfoglalta a Habsburgok tartományait Nyugat- és Dél-Európában, ahová testvéreit tette meg királyoknak, végre maga I. Ferenc is (aki most már az *ausztriai császár* címet vette fel), többször legyőztetvén, kénytelen volt vele szövetségre lépni és Mária Lujza nevű leányát is nőül adni neki.

Az utolsó magyar nemesi felkelés.

Ez időben történt, hogy Napoleon elfoglalta Bécsét és a Habsburgoktól való elszakadásra szólította fel a magyarokat. „Semmit sem kívánok én tőletek — mondja Napoleon a kiáltványban — egyedül csak azt akarom látni, hogy *szabad és valósággal független* nemzetté legyetek. — Vannak még tinektek nemzeti tulajdon erkölseitek, van nemzeti nyelvek és dicső származásoknak segítségével méltán dicsekedhettek. — Válasszatok királyt magatoknak, olyan királyt, aki tiérettetek országoljon, aki hazátok kebelében tiközöttetek lakjék és akit a ti katonáitok vegyenek körül.“ A magyarok azonban *kitartottak a királyhoz való hűségükben*, feleletül nyolcezer nemes személyesen kelt királyá védelmére, de Napoleon vezére legyőzte ezt az utolsó „nemesi felkelést“ Győr mellett (1809).

A népek nemzeti öntudatra ébrednek.

A népek azonban éppen akkor fordultak Napoleon ellen, amikor *világhatalma tetőpontján* állott. Zsarnoki gőgjében úgy bánt a népekkel, mintha csak bábuinak. Olyan országokat, népeket darabolt, oszított szét tetszése szerint, amelyek ősidők óta együtt éltek. A népekben felébredt a *nemzeti öntudat*, mely ellenállásra sarkalta őket. Oroszországból serege elvesztésével futott meg, az egyesült európai népek meg visszaszorították Franciaországba, ahonnan *Elba-szigetére* száműzték (1814); onnan is visszatért, de ekkor az angolok fogságába került *Szt. Ilona-szigetére*, ahol 1821-ben meghalt.

Napoleon halála.

A napoleoni háborúk hatása hazánkra.

(1793—1825.)

A francia forradalom jelszavai egész Európa és így hazánkba is eljutottak. Amde a magyar rendek féltették tőlük kiváltságaikat és azért lelkesedéssel álltak *I. Ferenc* (1792—1835) király mellé, aki viszont Európát állította fegyverbe Franciaország ellen, hogy legalább saját országait megmentse a felforgatástól. El is fojtott minden megmozdulást, amely a szabadságot hirdette. Így jutott *Martinovics* apát több társával együtt a vérpadra (a mai Vérmezőn, 1795). Az összeesküvés fölfedezése után még szigorúbb ellenőrzés alatt tartották az országot, mialatt a háborúskodás 20 esztendeig folyt Napoleon ellen (1815-ig).

Martinovics
apát össze-
esküvése.

Ezekre a háborúkra hazánk akkora vér- és pénz-áldozatot hozott, mint azelőtt még soha. Csak az elesettek száma megütötte a 200 ezret, a hadiköltség pedig a 100 millió forintot is meghaladta. Kiváló magyar hadvezérek, mint *Simonyi*, *Gyulay* vezették huszárainkat. Napoleon csábító kiáltványa sem tántorította meg a nemzetet királyhűségében (1809). A 20 évig tartó háborúskodás azonban teljesen kimerítette hazánkat. A nép élszegényedett, az állam adóssága pedig akkora volt, hogy bekövetkezett a pénzügyi bukás (1811). A papírpénz értékének egy ötödére esett úgy, hogy még nagyobb lett a szegénység.

Az ország
kimerült-
sége

A napoleoni háborúk véget értek, de nem megkönnyebbülés, hanem még súlyosabb elnyomtatás következett be a nagy áldozatok után. Amikor a *bécsi kongresszuson* a nemzetek megint visszakapták régi országaikat, *I. Ferenc* úgynevezett „*szent szövetség*“-et kötött a porosz királlyal és az orosz cárral a céllal, hogy ezután már keresztény szere-

A szent
szövetség
önkény-
uralma.

tetben és békességben fogják kormányozni népeiket. Ez azonban csak áttatás volt. Valójában el akarták fojtani még a csíráját is a szabadságra való törekvésnek.

Osztrák
uralom.

A kimerült magyar nemzettel ezt rövid időre meg is tehetette I. Ferenc mindenható minisztere, az osztrák *Metternich* herceg. Országgyűlésre nem volt szüksége 1812 után, beszédte a nagy adót és vámot nélküle is; tönkre is tette a földművelést, ipart és kereskedelmet. De a *szellemi haladást* is megakasztotta azzal, hogy szigorúan ellenőriztette *kémeivel*, német szellemben tanítanak-e az iskolában.

A nemzeti
szellem
ébredése.

Szerencsére azonban akadtak ebben a hanyatló korban is olyan *költők*, mint *Kisfaludy Sándor* és *Károly meg Vörösmarty Mihály*, akik önzetlen hazaszeretetre és kitartásra buzdították a magyart; akadtak olyan főurak, mint *Festetics György*, aki a földművelés emelésére *Keszthelyen* gazdasági iskolát alapít, továbbá *Széchenyi Ferenc*, aki gazdag könyvtárát és kincseit adja oda a nemzetnek, amelyből a Nemzeti Múzeum létesült. Munkájuk nem is maradt eredmény nélkül. A nemzet megint felelősséget vállalt. Magyarságáért megint síkra szállt. A vármegyék egymásután tagadták meg az adót, újoncot és a királyi rendeletek végrehajtását (1811). I. Ferenc belátta, hogy az erőszak itt is forradalomra vezethet, azért végre 1825. évre 13 évi szünetelés után ismét összehívta az országgyűlést és ezzel megkezdődött *Magyarország újjászületésének korszaka*.

Európa államainak gazdasági átalakulása.

Miként a XV. század végén a különböző találmányok átalakították az emberiség műveltségét, akként a XVIII. század végén is *új találmányok* egészen átalakítják az emberek gazdasági boldogulását.

Amerika felfedezése óta a nyugati országok tengeri

népei nagy kereskedést folytattak az új területekkel. Az angol kereskedőknek különösen nagy szükségük volt ruházati iparcikkekre, mert gyarmataikból nagymennyiségű gyapotot vittek be országukba. Ennélfogva az angol *fonó- és szövőipar* a lakosság nagy részének adott megélhetést, mert kézimunkával állították elő a fonalat és a szövötttest. A nagy kelendőség azonban rávitte a leleményes embert a *fonó- és szövőgép* feltalálására, amelyet eleinte csak kézierővel hajtottak, de ezt csakhamar felváltotta a *gőzgép*, amelyet a szövőiparban az angol *Watt* alkalmazott először 1790 körül. A gőzgépet hajózásra először *Fulton* (Fultn) Róbert (1807), vasúton való vontatásra pedig *Stephenson* (Stefenzn) használta 1825 táján.

Szövőgép
feltalálása.

Gőzgép
feltalálása.

Az ipari munkának ez az átalakulása Angliában a francia forradalommal egyidejűleg történt, még pedig oly rohamos gyorsasággal és a társadalomnak olyan gyökeres felforgatásával járt, hogy *ipari* vagy *gazdasági forradalomnak* is szokták nevezni. Rövid 50 év leforgása alatt átalakult a népek vagyoni helyzete. A birtokos nemességnek megesappant a jövedelme, helyette a polgárság vagyonosodott, különösen az a kis része, amely megtakarított pénzével ipari vállalkozásokba fogott. Különböző hatalmas gyárak keletkeztek, amelyek géperővel nagy tömegben gyártották az olcsó közszükségleti cikkeket. Így keletkeztek a nagy vagyonok, *tőkék* néhány gyáros kezében. Másrészt azonban, amióta a gépek végezték el az ember munkáját, a munkások ezrei fölöslegessé váltak és hogy éhen ne haljanak, a legkisebb bérért is kénytelenek voltak bármilyen kínáló munkába állni.

Gazdasági
forradalom.

Gyáripar.

Eddigélé csak a jobbagység volt állandó küzdelemben a földesurával szemben, most pedig a gyáripar nagyarányú fejlődésével a kisiparos vesztette el keresetét és vált ninestelen munkássá. Minthogy pedig a gyári munkások tömegesen éltek együtt a városban, szervezettekbe tömörültek, s magukat *proletároknak* nevezvén, jobb megélhetésükért megkezdték egyrészt *gazdasági küzdelmüket* a munkaadókkal szemben (sztrájk), másrészt *politikai küzdelmüket* az egész társadalom ellen. Ezt a társadalmat szerintük át kell alakítani úgy, hogy először is a termelési eszközöket (gépek, szerszámok, föld, vasút stb.) magántulajdonból át kell venni (szocializálni) a köztulajdonba. Ez a mozgalom a *szocializmus*.

Szocializ-
mus.

A XIX-ik század elején tehát egyidőben két nagy átalakulás kezdődött: az államok életében a *politikai szabadságért* folyik a küzdelem, (a nemesség uralma helyett a *népuralom*, a demokrácia lép); a társadalomban pedig megindul a gazdasági szabadságért való küzdelem és ez még ma is tart.

Műveltségünk a nemzeti szellem hanyatlása korában.

(1711—1825.)

Ezt a százéves korszakot hazánk történetében teljesen kimerülve kezdte meg nemzetünk. A török uralom alól való felszabadulás után először is *anyagi erőt* kellett gyűjtenie a nemzetnek.

Gazdasági
viszonyok.

A XVIII. század első felében a felszabadult és elhanyagolt területek benépesítésével, a birtokrendezéssel és a gazdaságok helyreállításával volt elfoglalva a kormányzat. Kevés volt a nép a föld megmunkálására, azért kellett idegenből is *telepeseket* hozni. A föld nagy része parlagon hevert, sokat áradás és mocsár borított. A jó földhöz meg kevés volt a hozzáértő jó gazda, azért a földművelés helyett jobban jövedelmezett az *állattenyésztés*. Mária Terézia és II. József azonban nagyot lendített a földművelés ügyén azzal, hogy a jobbágyságot túrhetőbb helyzetbe emelte. Egészen lehanyaglott az ipar és kereskedelem is, mert a *vámok* miatt egészen Ausztria kényének-kedvének volt az ország kiszolgáltatva.

Társadalmi
viszonyok.

A nemzet belenyugodott sorsába, mert ernyedtfásultságában nem igen ismerte fel a bécsi kormány célját. A *főurak* a bécsi udvarnál éltek; fényében elfelejtették nyelvüket, mert idegen nyelven (franciául, németül) beszéltek, idegen ruhát viseltek, magyar birtokuk jövedelmét idegenek között költötték el; sokan nem bírták a költségek, hivatalt vállaltak a császári udvarnál s hova-tova meg

sem értették már a magyarság vágyait, bajait, elvesztették nemzeti büszkeségüket. A *köznemesség* viszont teljesen elzárkózott nemesi kúriájába; legfeljebb a megyegyűlésekre járt el, hogy megvédje féltett nemesi kiváltságait. Azontúl nem törődött a nagyvilág új dolgaival, nem olvasott, hanem gazdálkodott otthon jól-rosszul, ahogyan őseitől tanulta. Ha pedig kifogyott a nemesi birtokból, meghúzódott mint *zsellér* valamelyik jobbágytelken. A *polgárság* abbahagyta az ipart és kereskedést, mert abból nem tudott megélni, inkább földművelésre fogta a dolgot. Azóta maradtak le városaink is a fejlődésben. Csak a *jobbágyosság* dolga javult valamelyest az úrbéri rendeletek következtében, bár az adók terhének nagy részét még mindig ők viselték.

Nagy teher volt azonban a nép vállán azzal, hogy a munkabíró nép közül *verbuválták* (erőszakos katonafogdosás) a katonákat, mégpedig egész élethossziglan.

Legtöbbet haladt a multhoz képest a *népoktatás*, amelyet most már az egyház mellett az állam vett kezébe. De nem volt köszönet benne, mert a tanítás nyelve a latin, majd II. József idejében a *német* nyelv volt, úgy hogy magyar könyvet alig nyomtattak, törvényt magyar nyelven nem hoztak. A magyarnyelvű műveltség, a magyar nemzeti érzés tehát egészen aláhanyatlott, mert nem volt olyan nemességünk, amely gondolt volna vele. Tudta ezt a bécsi kormány, ezért akarta még nyelvünket is elvenni.

Szerencsére észrevették ezt a szándékot Mária Terézia magyar nemesi testőrei, észrevették a magyar nemzetnek nagy elmaradottságát a műveltség terén is; hozzáfogtak tehát ezek a testőrök (Besse nyey György) a magyar könyvek írásához, felnyitották vele a nemzet szemét, mire egymásután

Szellemi
műveltség.

Magyar köl-
tők, írók.

támadnak a lelkes költők és írók (mint *Berzsenyi Dániel, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy Ferenc*). Ezek észreveszik, hogy a *magyar* beszédben csupa latin meg német szó van. Sok új szót kellett tehát alkotniok (*ez a nyelvújítás*), hogy magyaros hangzású legyen a magyar ember beszéde. Fel is rázták a nemzetet nemtörődomségéből úgy, hogy e kor vége felé a nemzet ismét magára talált, magyarnak vallotta magát és eltökélte, hogy elmaradottságát minden téren helyre fogja hozni.

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. A törökök kiűzése után milyen állapotokat talált hazánkban az utolsó Habsburg király? Hogyan segített rajta? Segítsége fejében melyik törvény megszavazását kérte a nemzettől? Miért fontos a *pragmatika szankció* törvénye?

2. Hogyan mentette meg másodszor is a magyar nemzet vitézsége a Habsburg-család trónját? Melyek voltak Mária Terézia üdvös intézkedései, melyek voltak károsak a nemzetre?

3. A XVIII. században *milyen célok* vezették az uralkodókat népeik kormányzásában? Ki volt Európában a felvilágosodott önkényuralom legkiválóbb képviselője? Ki hazánkban?

4. II. József újításai közül melyek voltak üdvösek, melyek a legkárosabbak 1. a nemességre, 2. a jobbágságra, 3. az egész nemzetre?

5. Milyen következményei voltak az önkényuralomnak hazánkban a kalapos király halála után?

6. Milyen következményei voltak az önkényuralomnak Franciaországban? Micsoda eszméket terjesztett el a francia forradalom Európában? Miért és hogyan védekeztek ellene az európai uralkodók? Hogyan tudott Napoleon Franciaországban a nagy forradalom után ismét önkényuralmat teremteni? *Miért nem állt a magyar nemzet Napoleon francia császár mellé? Miért kellett Napoleonnak megbuknia és hatalmának összeomlania?*

7. A Napoleon elleni háborúban hozott nagy áldozatok mely következményekkel jártak nemzetünkre

nézve? Kik voltak azok, akik megint lelket öntöttek az elfásult nemzetbe?

8. A francia forradalom eszméin kívül melyik jelentős mozgalom járult még hozzá Európa legújabb nagy átalakulásához? Mennyiben voltak az új találmányok hasznosak vagy károsak az európai népekre?

9. Mennyit haladt műveltségünk a XVIII. században?

10. Melyik volt a legveszedelmesebb támadás a magyar nemzet ellen ebben a században? Minden haszon nélkül való volt-e ez a támadás?

II.

Hazánk állami újjáalakulása.

A reformkorszak.

(1825—1848.)

Az 1825-iki
országgyűlés.

Amikor I. Ferenc hosszú évek mulva 1825-ben ismét összehívta az országgyűlést, a rendek még nem tudták elhatározni, *hol* és *hogyan* kezdjék meg az elmaradott ország újjáalakítását anélkül, hogy az országot veszedelmes felforgatásnak tegyék ki. Az alkotmány átalakításától a nemesség húzódott, mert féltette nemesi kiváltságait, azért csak olyan újítás-hoz (reform) járult hozzá, amely azokat nem érintette. A sok fontos kérdés körül végre is elsőnek az elhanyagolt *magyar nyelv és műveltség* ápolása ügyében döntöttek. Egy „magyar tudóstársaság“ alapításának költségeiről volt szó, amikor elsőnek egy fiatal magyar főúr, *gróf Széchenyi István* ajánlotta erre a célra birtokainak egész évi jövedelmét (60.000 forint). Áldozatkészségére nyomban megindult a gyűjtés az ország nagyjai között és ezzel Széchenyi nemes példájából megalakulhatott a „*Magyar Tudományos Akadémia*“. Egyszerre ő lett a haladásnak a vezére. Ő készíti elő az újjáalakulás nagy munkáját: a reformkorszakot

Széchenyi fel-
lépése.

Széchenyi István,

fia volt gróf Széchenyi Ferencnek, aki a Magyar Nemzeti Múzeumot alapította. Fiatal korában résztvett a

Napoleon elleni hadjáratokban, amelyekben vitézségeért többször kitüntették. Mint kapitány hagyta el a katonaságot, hogy a külföldi országokat tanulmányozza. Ekkor vette észre, hogy azok műveltség és jólét dolgában jóval előbbre vannak hazájánál. Ekkor szánta rá magát arra, hogy egész életét hazájának fogja szentelni.

Széchenyi ismerte jól a saját hazáját és népét. Tudta, hogy csak a háborúk miatt maradt el a többi néptől műveltségben és jólétben. Van az ő hazájának jó földje, munkabíró népe, csak ki kell oktatni arra, miként használják fel erejét és a természetnyújtotta kincseket. Elsősorban arra törekedett tehát, hogy hazája *gazdag* legyen; ha ez sikerül, akkor a szabadság és műveltség megszerzése könnyebb lesz, akkor saját szavai szerint „Magyarország nem volt, hanem lesz“.

Gróf Széchenyi István.

Gazdasági újításokkal kezdte tehát, hogy mindenkit megnyerjen terveinek. Először könyvekben világosította fel honfitársait a helyes gazdálkodásról. A magyar birtokos földje azért nem hajt jövedelmet, mert nincsen jól felszerelve. A felszereléshez pénz kell. Hogy pénzre tegyen szert, *hitelre* van szüksége. Hitele pedig csak akkor lesz, ha földjével szabadon rendelkezik. Ezért *el kell törölni az ösiségi törvényt*. Az ország *terheit pedig mindenkinek*, tehát a nemesnek is, *egyenlően kell viselnie*. Azon volt, hogy a külföldön élő főurainkat haza csábítsa. Ezért *Pestet* lakható, szép várossá kell tenni, hogy itt költsék el vagyonukat. Az

Tervei.

Gazdasági
haladás.

ország akkori nádorának, *József* kir. főhercegnek van nagy érdeme Pest csinossá tételében. Igaz barátja volt a nemzetnek, amely neki később szobrot is emelt.

Alkotásai.

Lótenyésztőtársaságot létesít, amely lóversenye-
ket rendez, hogy a magyar lovak megint híresek
legyenek. Ebből a társaságból alakult ki a mai nagy-
jelentőségű *Országos Magyar Gazdasági Egyesület*
(OMGE). Pestről csak nagynehezen lehetett közle-
kedni Budára hajóhídon. Megépíttette a világhírű
szép *Lánchidat*. Az ő kezdeményezésére indul meg
az első *gőzhajó* a Dunán. Hogy a Dunán könnyen
lehessen hajózni a tengerig, felrobbantatja a „*Vas-
kapu*“-nál a Duna medrében levő sziklákat. A *Tisza*
szabályozásával sok árterületet ment meg a gazdák
számára. Az *első gőzmalmot* is ő indította meg.
Buzdítására a tehetősebbek szesz-, cukor- és selyem-
gyárakat alapítanak és olyan munka indul meg az
országban, amilyen még soha. A magyar gazda te-
hát neki köszönhet a legtöbbet. Azért nevezték el ma,
száz év múlva, a magyar falvak szövetségét „*Szé-
chenyi Szövetség*“-nek.

A magyar nyelv ügye.

Az országgyűlések pedig ezalatt a *magyar nyelv* ügyén lendítenek: a törvényeket, anyaköny-
veket magyarul kell szerkeszteni; pap nem lehet,
aki magyarul nem tud.¹ De nem sikerült elérni, hogy
a katonákat is magyarul vezényeljék, mert az új
király, *V. Ferdinánd* (1835—1848) ellenezte és mert
a kormány is bizalmatlanul nézte a nemzet nagy fel-
buzdulását. Még azt is megtette, hogy Kossuth La-

¹ Az utóbbi törvényt használták fel hazafiatlan tót és horvát papok arra, hogy a magyar haza ellen izgas-
sák a népet. Céljuk volt új szláv birodalmat alakítani.
Ez a *pánszláv mozgalom* ettől fogva hol titkosan, hol
nyíltan a magyarság belső ellenségeként működött, mert
a bécsi kormány titkon támogatta mozgolódásukat.

jost 3 évi börtönnel sújtotta, amiért tudósításokat írt a megyei gyűlésekről.

Kossuth Lajos.

1802-ben született *Monokon*, Zemplén vármegyében, szegény nemesi családból. Iskoláinak elvégzése után ügyvédnek ment. Résztvett az országgyűléseken és megyegyűléseken; szívvel-lélekkel az újítók mellé állott. Széchenyit vallotta vezérének, akit „a legnagyobb magyarnak” nevezett. A börtönbe kerülve arra a meggyőződésre jutott, hogy a kormány még mindig ellensége a magyar nép haladásának, mert börtönre veti azokat, akik a népet felvilágosítják a teendőkről. Nem a gazdasági jólétet kell tehát először megteremteni, mint Széchenyi hirdette, hanem a politikai szabadságot kivívni, hogy mindenki szabadon munkálkodhassék a haza javára.

Pályája.

Kossuth Lajos.

Kiszabadulása után megindította a „Pesti Hírlap” című újságot (1841), amelyben olyan gyönyörűen írt a szabad és független Magyarországról, hogy a nemzet nagy része most már őt vallotta vezérének. Az országgyűlésen pedig lelkes szónoklataival annyira magával ragadott mindenkit, hogy Széchenyi már forradalomtól tartott, amely mindentönkre tehet. De Kossuth is versenyre kelt Széchenyivel a reformok terén és nem a földművelést, ha-

A nemzet
vezére.

nem inkább az *ipart* fejlesztette. A magyar ipar pártolására *védegyletet* alapított; ennek minden tagja kötelezte magát, hogy csakis hazai iparterméket vásárol; büszkén viselték a magyar ipar gyarló és durva kelméit. Kossuth lelkes buzdítása néhány év alatt egészen átalakította nemcsak a nemesség, hanem a király gondolkodását is.

A mai polgári Magyarország megalakulása.

A leg-
nevezetesebb
ország-
gyűlés.

Megmutatta ezt az *1847-ik évi nevezetes pozsonyi országgyűlés*, mert 300 év óta most történt meg először, hogy a *király magyar beszéddel* nyitotta meg azt. Ez volt egyúttal hazánk *utolsó rendi* (nemesi) *országgyűlése*. A nemesi rendek most már önként lemondtak az adómentesség kiváltságáról és törvénybe iktatták a *közteherviselést* (ezután mindenki szabadon adhatott és vásárolhatott földbirtokot) és kimondták az *örökváltságot* (a jobbagságot örökre megváltották kötelezettségétől.).

Az országgyűlés a további újításokat tárgyalta, amikor híre jött annak, hogy a franciák februárban újabb forradalommal kikiáltották a köztársaságot. Kossuth indítványára (március 3) ekkor maga az országgyűlés kérte a királyt, járuljon hozzá, hogy ezután az *egész magyar nép képviselőiből* alakuljon meg az országgyűlés és hogy az eddigi kormány helyett a nép képviselőiből nevezzen ki olyan *minisztériumot*, amely tetteiért az országgyűlésnek *felelős* legyen.

Március 15.

1848 március 15-én akkor járt az országgyűlés küldöttsége a királynál, amikor Bécsben az osztrák nép forradalommal már elűzte Metternich herceget, a pesti ifjúság pedig *Petőfi, Jókai* s mások

vezetésével még aznap követelte a teljes szabadság kimondását. Petőfi nagy lelkesedéssel szavalta el a *Nemzeti dalt*, 12 pontban összeírták a nemzet kívánságait, azután pedig lefoglaltak egy nyomdát és a helytartó engedélye nélkül kinyomtatták a *Talpra magyart*. A sajtóból kikerült első példányait maga Petőfi szórta a nép közé azzal, hogy *ez a magyar szabadság első lélegzete*. Kiszabadították azokat a foglyokat, mint Tánescs Mihályt is, akik a nép érdekeiért küzdöttek. A nép kitűzte a nemzeti zászlót, az ablakokat kivilágították. Így ünnepelt az egész nép március 15-én a teljes népszabadság első napján.

Petőfi Sándor.

A király azután kinevezte az első felelős magyar minisztériumot, amelynek nevezetesebb tagjai voltak: *gróf Batthyány Lajos* miniszterelnök, *Kossuth Lajos*, *gróf Széchenyi István*, *Deák Ferenc*, *báró Eötvös József*. Majd szentesítette s kihirdette az *új népképviseleti alkotmány törvényeit*.

Az első felelős minisztérium.

A kivívott új népképviseleti alkotmánnyal hazánk egész népe bármilyen nemzetiségű is, *egy nemzetté olvad össze*, mert

Az új alkotmány.

megszűnt a jobbagyság, egyforma lett mindenki jogban és kötelességben, az ország törvényeit az egész nemzet alkotja meg királyával;

Magyarország eggyé lett Erdéllyel;
minden vallás egyenlő jogot nyert;

az ország terheinek viselésében (az adók fizetésében) mindenki résztvesz;

a törvény előtt mindenki egyenlő, nincs külön bíróság nemesek és külön jobbágyok számára;

szabad lett a sajtó, gondolatait ki-ki szabadon hirdetheti.

Ezek szerint a törvények szerint élünk ma is. Nagy dicsősége azon kor nagyjainak, hogy — bár lassan készültek el vele (1825—1848), — mégis belátásra és önkéntes lemondásra bírták a kiváltságos nemességet; dicsősége a nép millióinak is, hogy nem véres forradalommal ártottak a hazának, hanem hazafias megértéssel várták be az *egytestvériség* nagy korszakát.

Európai forradalmak (a XIX. században).

A szentszövetség ellen támadt forradalmak.

Amikor hazánkban 1825 óta Széchenyi üdvös reformokkal készítette elő a nagy újjáalakítást, Európa népei többnyire véres forradalmakkal próbálták kivívni szabadságukat, de elbuktak, mert a szentszövetség még erős volt. Így járt Spanyol- és Olaszország, amelyben Ausztria hatalmas minisztere, Metternich teremtett rendet.

A Balkán-államok felszabadulása.

Szerencsésebbek voltak a Balkán-félsziget államai, amelyek még mindig a törökök uralma alatt szenvedtek. Először *Görögország* vívta ki teljes szabadságát az európaiak segítségével (1829) s királysággá lett, *Oláhország*, *Moldova* és *Szerbia* pedig szabadon választhatott fejedelmet, de mindegyik elismerte még a török szultán főhatóságát.

Az 1830-i forradalmak.

1830 júliusában Franciaországban kitört a második forradalom zsarnok királya ellen. Nyomában megmozdultak Európa népei. *Belgium* elszakadt Hollandiától s önálló alkotmányos királysággá lett (1831). *Spanyolország* alkotmányos királysággá lett (1840); *Angolországban* felszabadítják a színes rabszolgákat, *Svájcban* a nemesség helyett a polgárság jut uralomra.

De nem sikerült a *lengyelek* forradalma Oroszország ellen, mert Európa ígért segítsége elmaradt. A

cár leverte a hősiesen küzdő lengyeleket s országuknak még a nevét is eltörölte; orosz hercegséget alakított belőle (1831).

Németországot és Olaszországot Metternich még féken tartotta ez alkalommal, de a szentszövetség ereje már meggyengült, mert Nyugat-Európa országai már alkotmányos országokká alakultak.

Csak Ausztria és Oroszország ragaszkodott még az önkényuralom fenntartásához. De ennek is véget vetett Ausztriában a franciák harmadik mozgalma, az úgynevezett *februári forradalom*, amely ismét kikiáltja ott a *köztársaságot*. Ebben a forradalomban a szocialisták kivívták állami munkásműhelyek felállítását; de ezeket drágaságuk miatt csakhamar beszüntették; az emiatt zendülésbe kitört munkásságot pedig leverték.

Az *olaszok* kiszorították az osztrákokat államaik nagyrészből, *Németország* államai szövetségbe tömörültek, alkotmányosabb kormányzáshoz jutottak, de még sem tudtak egységes országot alkotni. Az önkényuralmat saját országában Bécs város népe szüntette meg, amikor március 13-iki forradalmával megbuktatta a régi rendnek kitartó harcósát, Metternich herceget. Csak hazánk tudta a maga erejéből vér nélkül régi alkotmányát újjáalakítani.

Az 1848-i
forradalmak

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. Melyik évben kezdődött meg hazánk állami újjáalakulása?
2. A nemzeti életnek melyik fontos kérdését kellett először rendezni? Miért?
3. Széchenyi Istvánnak milyen tervei voltak hazánk újjáalakítására?
4. Tervei azóta mind megvalósultak-e?
5. Kossuth Lajosnak melyek voltak a tervei?
6. Mely törvények révén lett hazánk nemesi államból polgári állammá?
7. Miért volt lehetséges, hogy hazánk nem véres forradalommal jutott új alkotmányához?
8. A szomszédos államok miként jutottak szabadságukhoz?

III.

Új polgári államunk védelme.

(1849—1867.)

A szabadságharc.

A nemzeti-
ségek fellázi-
tása.

Hazánk függetlenségének kivívása csak a ma-
gyarságban keltett örömet. A császári udvari párt
(kamarilla) nem tudott belenyugodni abba, hogy
immár nem valósíthatják meg az egységes osztrák
birodalmat. Titokban fellázította tehát hazánk nem-
zetiségeit azzal, hogy ők is külön országot alakítsa-
nak. De Kossuth hatalmas szózatára: „*A haza ve-
szélyben van!*“, talpra állott a *honvédsereg* s leverte
a szerbeket, oláhokat s Jellasics horvátjait.

A kormány
lemondása.
Széchenyi
sorsa.

A kormány az udvar titkos ármánykodása miatt le-
mondott, helyébe Majláth Györgyöt nevezte ki a király
helytartónak, de a felbőszült nép a hajóhídon agyonverte
(október 3.). Széchenyi lelkét hazája sorsa felett való
aggodalom pedig úgy megrendítette, hogy elborult elmé-
vel vonult a döblingi (Bécs mellett) gyógyintézetbe.

Hazánk fel-
darabolása.

A nemzetiségek leveretése után a titkos udvari
pártnak nyíltan is fel kellett lépnie. V. Ferdinán-
dot, aki az új alkotmányra esküt tett, lemondatta,
s helyébe a 18 éves *Ferenc József* herceget tette
meg uralkodónak (1848 december 2). Az ifjú csá-
szár az *egységes birodalom* megalkotását tűzte ki
céljául. Most már az osztrákok és a nemzetiségek
hat oldalról támadtak hazánkra. *Windischgrätz* csá-
szári vezér Budát is elfoglalhatta, mert honvédeink

hiányos fegyverzetükkel nem bírták még feltartóztatni a nagytömegű rendes hadsereget. Az országgyűlés kénytelen volt Debrecenbe menekülni. A császár pedig rendelettel kihirdette az *egységes ausztriai birodalmat*, amelynek hazánk is egyik tartománya, de egyúttal elszakította tőle Erdélyt, a „Szerb vajdaságot“, Horvátországot, Fiumét és a Muraközt.

Erre a halálos ítéletre kitűnő honvédeink megkezdtek *dicsőséges tavaszi hadjáratukat*. Görgey, Klapka, Damjanics vezetésével egymásután verik le az osztrákokat Szolnoknál (itt a „vörös sapkások“ tüntették ki magukat), Tápióbicskénél, Hatvannál, Jellasics hadait Isaszegnél szórják szét; a *nagysarlói és komáromi* csata után az osztrákokat egészen Pozsonyig szorították vissza. Ekkor az országgyűlés a szétdarabolásra azzal felelt, hogy *függetlenségi nyilatkozatban* a Habsburg-házat megfosztotta hazánk trónjától, s *kormányzóvá Kossuth Lajost* választotta meg, aki Buda visszafoglalása után a kormánnyal ismét visszatért oda.

Minthogy az osztrák seregek egymagukban nem bírták a lelkes honvédekkel, a császár az oroszok segítségét kérte s ezzel el is dőlt szabadságharcunk sorsa. Honvédeink az ország különböző részeire megoszolva nem tudtak sikeresen ellenállni. Nyugaton ismét bevonultak az osztrákok a kegyetlen *Haynau* vezérlete alatt. *Klapka* Komáromnál fényes diadalt aratott ugyan, de Buda osztrák kézre került, mire a kormány Szegedre, majd onnan Aradra menekült. Keleten pedig az oroszok nyomultak be hazánkba s Bem tábornok honvédei a segesvári ütközet után, amelyben a szabadság lánglelkű költője, Petőfi is elesett (július 31.), kiszorultak Erdélyből. Kossuth Lajos most már Görgeynek adta át a hatalmat, maga pedig többedmagával el-

A tavaszi dicsőséges hadjárat.

Szabadságharcunk bukása.

menekült. Szemere Bertalan magával vitte a szent koronát is, amelyet az ország határánál, Orsova mellett elásott.

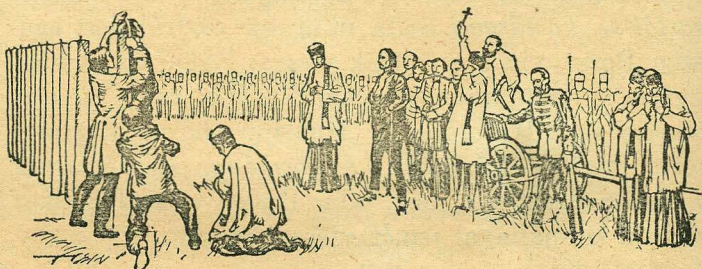
Görgey céltalannak látta a további küzdelmet; 1849. augusztus 13-án Világosnál letette a fegyvert Rüdiger orosz tábornok előtt és szabadságunk megint elbukott egy időre.

Az önkényuralom.

(1849—1867.)

Az osztrákok
bosszúja.

A világosi fegyverletétel után a győztes orosz

Az aradi vértanúk kivégeztetése.

seregek kivonultak, az osztrákok pedig kegyetlen bosszút álltak a szabadságszerető magyar nemzeten.

A hazafiak egy része kimenekült Törökországba; akiket elfoghattak, börtönbe vetették; gróf *Batthyány Lajost*, az első magyar miniszterelnököt Pesten főbelőtték; a legvitézebb honvéd tábornokainkat, a 13 aradi vértanú golyóval vagy bitófán végezték ki, mint a gyilkosokat. Csak *Bem* számára követelt az orosz cár kegyelmet, amiért nem az osztrákok előtt tette le a fegyvert. Haynau osztrák tábornok kénye-kedve szerint bánt a lefegyverzett magyarok életével. Aki résztvett a szabad-

sághareban, azt besorozták az osztrák ármádiába és messze idegen osztrák tartományokba hurcolták; hazánkat, mint meghódított tartományt pedig osztrák katonaság szállta meg.

A letört nemzetet aztán az osztrák tartományok mintájára Bach osztrák miniszter kormányozta Bécsből. Idegen (német és cseh) hivatalnokokkal (Bach-huszárok) árasztotta el az országot, a megyéket; osztrák zsandárok erőszakkal szedték be az adókat. Német lett megint a hivatalos nyelv. Kárpótlásul azonban fejlesztették az ország gazdasági helyzetét: a Tiszát szabályozták, vasutat építettek, eltörölték a váموkat. De mindezt csak azért, hogy több adót szedhessenek.

A Bach-korszak.
(1850–1860.)

A nemzetet azonban mindez — szabadság nélkül — nem elégítette ki. Túrt és inkább lemondott kényelméről, jólétről, de egy lépéssel sem segítette az osztrákot. Semmiféle hivatalt nem vállalt, adót nem fizetett, úgy kellett erőszakkal elvenni jószágát adó fejében; inkább nem pörösködött, de német bíró elé még sem ment. Tudta, hogy ez az állapot nem tarthat sokáig. Menekült honfitársaink a külföldön küzdtek az elnyomatás ellen. *Kossuth Lajos* az Amerikai Egyesült-Államokban tartott szónoklataival, majd francia és olasz segítséggel akart újból harcra kelni a szabadságért; *Széchenyi* pedig egy német röpiratban tudatta a szabadságszerető Európával hazánk elnyomatását, amiért még a gyógyintézetben is üldözni kezdték, mire felindultságában önkezével vetett véget életének (1860). A nemzet költői, *Vörösmarty*, *Arany János* és *Tompa Mihály* csak képletes költeményekben szólottak a nemzethez. Csak *Deák Ferenc* nem vesztette el bizalmát a nemzet igazságában és jövőjében.

A nemzet ellenállása.

Pályája.

Deák Ferenc és a kiegyezés.

A zalamegyei Kehidán született 1803-ban régi nemesi családból. Ügyvédnek készült, de a mozgalmas időkben ő is segítségére sietett nemzetének nagy jogi tudásával, igazságszeretetével és higgadt bölcseségével. Az első felelős miniszteriumban ő volt az igazságügyminiszter. A szabadságharc idején falusi jószágára vonult vissza s

csak akkor hallatta megint szavát, amikor mint a „nemzet élő lelkiismerete“ küzdhetett az alkotmány teljes visszaállításáért.

Békésen tűrni és várni, de a jogokból semmit sem engedni; ezt az ellenállási módot ajánlotta Deák Ferenc a nemzetnek az elnyomatás nehéz napjaiban. Minden igyekezete arra irányult, hogy alkalmas időben kibékítse nemzetét uralkodójával.

Deák Ferenc.

Célja.

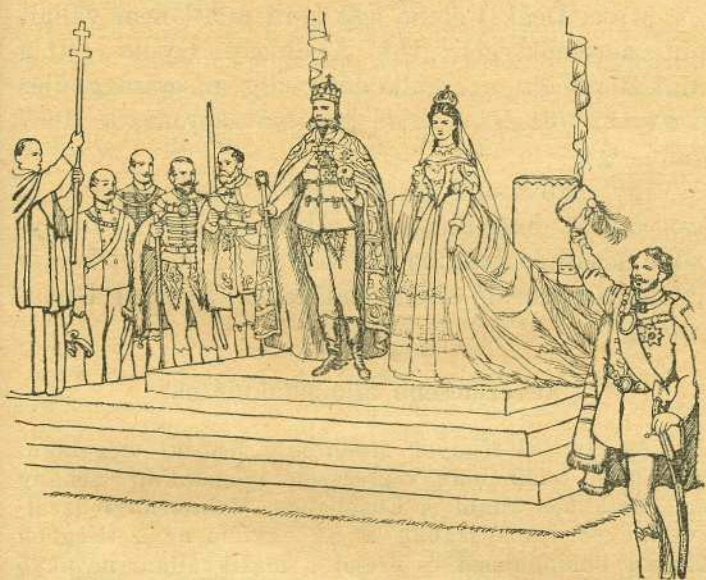
Ausztria hanyatlása.

Az idők csakugyan a nemzetnek kedveztek, az uralkodót pedig jobb belátásra bírták. A *nemzetiségek* is csakhamar belátták, hogy nagyot vétkeztek, amikor hátbatámadták a magyarokat, akik pedig nekik is teljesen egyenjogú szabadságot biztosítottak az 1848-iki törvényekben. De *meggyengült az uralkodó helyzete* is Európában. Nem bírta megsegíteni az *oroszkokat* a török ellen a *krimi* háborúban (1854—56), amiért azok hálátlansággal vádolták. Nem bírta saját tartományát (Lombardiát) megvédeni az olaszok ellen, akik azt elfoglalták (1859).

Ezek a kudarcok bírták rá az uralkodót, hogy a magyarokkal szemben engedékenyebb legyen. Megszüntette az önkényuralmat és összehívta az országgyűlést.

Első kísérlet
a
kibékülésre.

Deák Ferenc javaslatára azonban a nemzet az 1848-iki alkotmányt kívánta vissza; a kibékülés tehát ezúttal nem sikerült, újból ötévi önkényuralom következett.

I. Ferenc József király és Erzsébet királyné.

Ekkor azonban *Erzsébet császárné* rokonszenve is a magyarok felé fordult, Deák Ferenc pedig egyenesen az uralkodót világosította fel a nemzet igazáról és arról, hogy a békét csak az uralkodó igazságérzete állíthatja helyre. Amikor végre a poroszok ellen való háborúját is elvesztette Ferenc József (1866), újból összehívta az országgyűlést, amely Deák Ferenc vezetésével olyan tervet dolgozott ki, amely nemesak a nemzet függetlenség-

Deák Ferenc
sikere.

gét állította vissza, de egyúttal Magyarországot Ausztriával együtt nagyhatalommá is tette Közép-Európában.

A kiegyezés. Létrejött tehát 1867-ben az ú. n. *kiegyezési törvény*; hazánk visszanyerte az 1848-iki polgári alkotmányt azzal, hogy Ausztria és Magyarország pénzügyét, hadügyét és külügyét a közös miniszterek intézik. A két ország együtt alkotta az *Osztrák-Magyar Monarchiát*.

Mivel Deák Ferenc agg kora miatt nem vállalt miniszterelnökséget, gróf Andrássy Gyula lett a miniszterelnök; az uralkodót pedig az országgyűlés *I. Ferenc József* néven királlyá koronázta (1867 június 8.).

Így biztosította kitartásával *Deák Ferenc*, „a haza bölcse“ hazánknak azt a békés fejlődést, amelynek áldásait sokban ma is élvezzük. A nemzet hálája hatalmas szobrot emelt emlékének a pesti Dunaparton.

Nevezetesebb államalakulások.

Az *Osztrák-Magyar Monarchia* 1867-iki megalakulása után csakhamar véglegesen megalakult néhány más hatalmas állam is Európában. Valamennyi az alkotmányos szabadságban és az egyféle nemzetiségben kereste boldogulását és erejét a másik állam növekvő hatalmával szemben.

III. Napoleon császár.

Franciaország. Az 1848 februári forradalom után 1852-ben *III. Napoleon* ismét fölújította a francia császárságot. Nagy szerencsével avatkozott bele a krími háborúba (1854—56); megmentette Törökországot Oroszországgal szemben, amely hatalmát a Balkán-félszigetre is ki akarta terjeszteni. Ő segítette meg az olasz népet is egységes államuk megalkotásában Ausztria ellen. Amikor pedig a poroszok is Ausztria rovására mind nagyobb hatalomra tettek szert (1866), attól tartott, hogy a növekvő Németország Franciaországnak is kárára lehet. Féltékenységében tehát ürügyet keresett és talált a háborúskodásra.

Ez a *német-francia háború* azonban a franciák vereségével végződött. *Sedannál maga* Napoleon is a németek fogságába esett (1870). A németek Párizst is bevették és annak egyik nyaralóhelyén *Versaillesben* (Verszaj) megkötötték a békét. A franciák ötmilliárd frank hadikárpótlást fizettek és elvesztették Elzász-Lotharingia tartományt. Franciaország népe pedig letette császáriját és rövid ideig tartó kömmün-uralom után ismét köztársasággá lett. Azóta is köztársaság, amely 7 évenként választ új elnököt.

A német-francia háború.

Németország Napoleon zsarnoki uralma alól való felszabadulása után hosszas küzdelmek után tudott csak egységes állammá alakulni. 1849-ig 39 apró, egymástól független államból állt Németország, ezek egymással szövetségben voltak, a szövetség feje pedig Ausztria császára volt. Mellette azonban mind nagyobb hatalomra tett szert Poroszország. Ennek egyik lángeszű minisztere, *Bismarck Ottó* „vaskancellár“, azt tervezte, hogy a német államokat Poroszország vezetése alatt egyesíti — Ausztria nélkül. Háborút kezdett tehát I. Ferenc József osztrák császárral s le is győzte Königrätz mellett (1866). Ekkor a német államok — a déliek kivételével — új szövetséget kötöttek.

Bismarck, a „vaskancellár“.

A teljes szövetséget a déli államokkal együtt a győztes német-francia háború hozta meg, amikor a *versaillesi békekötés* alkalmával ott nyomban kikiáltották I. Vilmos porosz királyt az *egységes Német birodalom* császárává 1871-ben. Európa egyik leghatalmasabb államává fejlődött ez az ország II. Vilmos (1888—1918) császár uralkodása idején, amikor hatalmas tengeri haderejével, népének hangyaszorgalmával a tengereken túl is gyarmatbirtokot szerzett, amivel nagyban felkellette szomszédjainak (Franciaország, Anglia és Oroszország) féltékenykedését.

Osztrák-porosz háború 1866.

Németország egysége 1871.

Olaszország is századokon keresztül sok apró fejedelemségből állott, bár az egész félsziget népe az olasz nyelvet beszélte. Legnagyobb volt a déli részen a *Nápolyi királyság*, a középső részben a pápa uralkodása alatt álló *Egyházi állam*, az északi részen a *Szárd királyság*. Az északi részen a Habsburg-család kezén is volt néhány hercegség.

Olasz államok.

Ezeknek az államoknak egyesülésre való törekvésük már 1820 óta kezdődött, amikor a szentszövetség ellen küzdöttek, majd 1830-ban a francia júliusi forrada-

Olasz szabadságharcok.

lomra mozdultak meg, de mindannyiszor leverték őket. Csak 1848 óta értek el sikereket, amikor a szárd királyok (*Károly Albert*, majd ennek fia *Viktor Emánuel*) álltak a szabadságharc élére. Amíg a világhírű szabadsághős, *Garibaldi* a Nápolyi-királyságban győzte le a zarnokságot, addig északon Viktor Emánuel az Egyházi államot foglalta el Róma kivételével (1860). Az *osztrák-poros* háború alkalmával Ausztriát is kiszorították az északi tartományokból, míg végre 1870-ben az egész félsziget *egységes Olaszországgá* alakult. Azóta az afrikai partvidéken igyekezett gyarmatbirtokokat szerezni az olasz királyság, melynek jelenlegi uralkodója *III. Viktor Emánuel* király.

Olaszország
egysége
1870.

A Vatikán.

A pápa függetlenségét továbbra is megtartotta, azonban birtoka csak kis területre (a *Vatikánra*, vagyis Rómának egyik városrészére) terjed ki. Ezt a birtokot azóta egyik pápa sem hagyta el, kárpoztást sem fogadtak el az elfoglalt birtokukért.

Európa egyéb államai közül ebben az időben különösen *Anglia* és *Oroszország* tett szert nagy hatalomra azért, hogy mindegyike nagy gyarmatbirtokokat szerzett.

Műveltségünk hazánk újjáalakulása korában.

(1825—1867.)

Rövid négy évtized alatt hazánk gyökeres átalakuláson ment keresztül: *rendi* (nemesi) államból *polgári* állam lett. Történetének ez a legdicsebb és legfontosabb korszaka, mert nemcsak alkotmánya alakul át az egész nép alkotmányává, hanem közállapotaiban is nagy változás esik.

A lakosság
szaporodása.

Népessége gyarapodik: a század eleje óta 10 millióról 1840-ben már 12 millióra növekedett s azóta 10 évenként egy millióval (1870-ben már 15 millió). Ebből a nemesség körülbelül $\frac{3}{4}$ milliót tett ki. A városi lakosság inkább németnyelvű, de csakhamar magyarrá lesz érzéseiben, szokásaiban, ruházatában is.

Társadalmi
egyenlőség.

A társadalmi különbségek nemes és nem nemes ember között lassan bár, de eltűnedeznek. A

nemesember kezét nyujt a földműves jobbágnak, mert tudja, hogy munkájával ő is a nemzetet szolgálja. A különbségeket az egyes emberek között már nem annyira a születés, mint inkább a tehetség és szorgalom teszi.

Elsímultak a vallási ellentétek is, mert az 1848-i törvények teljes vallásszabadságot biztosítottak a keresztény felekezeteknek; a zsidó vallásúakra csak 1867-ben mondta ki a törvény, hogy minden polgári és politikai jogot gyakorolhatnak.

Mindezt javarészeben a felbuzdult *nemzeti érzésnek* lehet betudni, amelyet nagyszerű költőink, íróink és államférfiaink élesztettek. Vörösmarty Mihály a „Szózatot“ 1837-ben írta. *Petőfi Sándor* hazafias költeményeiből lelkesedést merített a nép, harci dalai fokozták a vitézségét. *Arany János* gyönyörű nyelven a nép lelkéből szól, *Tompa Mihály* az elnyomatás éveiben tartja a magyar népben a lelket.

Magyar újságok látnak napvilágot, tudós nemzedék keletkezik, a latin iskola magyarrá válik, 1837-ben megnyílik első magyar színházunk, a *Nemzeti Színház*.

Széchenyi és Kossuth munkálkodása révén országunk gazdagsága ismét fellendül. Gazdáink gazdaságosabban kezelik a földbirtokot, nagyot fejlődik lótenyésztésünk, közlekedésünk és iparunk.

Mindez a fellendülés azonban az elnyomatás éveiben megakad, szellemi műveltségünk alig halad, csupán a gazdasági erősödést segítette a bécsi kormány, mert abból több hasznot látott. Elmaradásunkat csak a későbbi időkben pótolhattuk, amikor teljes szabadság és béke volt hazánk osztályrésze.

Szellemi
műveltség.

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. Új polgári államunknak miért támadt olyan sok ellensége?
2. Hogyan akartak bennünket tönkre tenni?
3. Miképen védtük meg országunkat a nemzetiségek ellen és az osztrákok ellen?
4. Miért és kik előtt kellett a fegyvert letennünk?
5. Hogyan álltak rajtunk bosszút az osztrákok?
6. Ki és hogyan vezette védekezésünket?
7. Mi sorsa lett Széchenyinek, Kossuth Lajosnak?
8. Milyen okok indították Ferenc József uralkodót a nemzettel való kibékülésre?
9. A kiegyezés következtében milyen viszonyba kerültünk Ausztriával? Mennyiben maradt országunk önálló állam?
10. Európában mely országok alakultak át nagyhatalommá.

IV.

Polgári államunk fellendülése.

Hazánk második fénykora.

(1867—1918.)

I. Ferenc József.

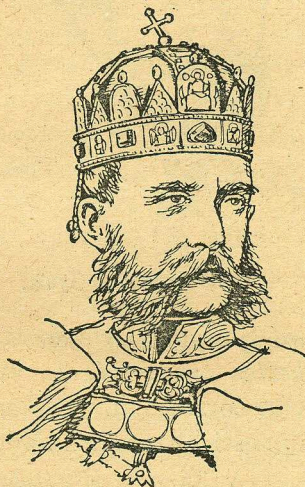
(1848—1867—1916.)

A kiegyezés igaz békét teremtett a nemzet és koronás királya között. Következménye az volt, hogy olyan lázas tevékenység indult meg a mulasztottak pótlására, hogy rövid idő alatt utólértük a szerencsésebb nyugati művelt államokat.

A magyar nemzet először is törvényben szabályozta Horvát-Szlavonország viszonyát az anyaországhoz: meghagyta a horvát nemzetnek saját anyanyelvét és függetlenségét; társországunk népe tehát szabadon fejleszthette jólétét és műveltségét. Hasonló szabadságban részesítette *Fiume* tengeri kikötővárosunkat is.

Minthogy nemzetiségeink egy része már a szabadságharc idején is ellenünk fordult, szabályozni kellett hazánk nemzetiségeinek nyelvi használatát is. Kimondta a törvény, hogy a másnyelvű

Az építés
korszaka.

I. Ferenc József király.

A nemzeti-
ségek.

állampolgárok mely esetekben használhatják szabadon a saját anyanyelvüket.

Andrássy Gyula.

Ez időtájt szabadították fel az európai hatalmak a *berlini kongresszuson* a Balkán-államok egy részét a török uralom alól. Ott kapott megbízást *gróf Andrássy Gyula* külügyminiszterünk, hogy az Osztrák-Magyar monarchia *szállja meg* és kormányozza *Bosznia és Hercegovina* török tartományt (1878). Ez a megszállás (okkupáció) azon-

Gróf Andrássy Gyula.

ban nemcsak sok pénzbe és katonájába került az országnak, hanem újabb ok volt a szomszédos szláv népek szemében arra, hogy gyűlöletet hirdessenek a magyar ellen (pánszlávmozgalom). Minthogy ezt a mozgalmat az orosz cár is jó szemmel nézte, Andrássy Gyula a szláv veszedelemmel szemben szövetséget kötött Németországgal (1879), amely szintén közvetlen szom-

Hármas-szövetség.

sédja volt Oroszországnak. Három évre rá ezt a *kettős* szövetséget kibővítette *hármasszövetséggé* Olaszországgal. (Érdemeit lovasszobra hirdeti a budapesti Országház-téren.)

Szellemi fellendülésünk.

A hármasszövetség védelmében *hazánk* továbbdolgozhatott fellendülésén. Legfontosabb volt a nép műveltségének emelése, mert bizony még sok magyar gyermek nőtt fel úgy, hogy tájára sem járt az iskolának. A kiegyezés óta törvény kötelezi a szülőket arra, hogy gyermekeiket a népiskolába járassák, ahol ingyen tanítják őket. Arról is gondoskodott a törvény, hogy mindenki tovább

inúvelhesse magát a *polgári iskolákban*, hogy jó kereskedőket, ügyes iparosokat neveljen a hazának külön *szakiskolákban*. Külön iskolák képezték ki az orvosokat, mérnököket, bírákat, a nép tanítóit, a művészeket és tudósokat.

Mindennek az lett a következménye, hogy hazánk népe egy negyedszázad alatt tudományban, műveltségben gyarapodott. Ezt a nagy haladást báró *Eötvös József* miniszterünknek köszönhetjük. A magyar nemzet háláját úgy róta le iránta, hogy szobrát Budapesten azon a téren helyezte el, amelyet *Ferenc József* királyunkról neveztek el és amelyen a *legnagyobb magyarnak és a haza bölcsének* szobra is áll.

Eötvös
József.

Nagyobb műveltségünk országunk anyagi jólétét is jobban emelte. Különösen nagyot lendült kereskedelmünk azáltal, hogy *Baross Gábor* miniszter kiépítette az ország vasúti, posta- és távíróhálózatát. Az volt a törekvése, hogy az ország minden részéből olcsón és könnyen lehessen a fővárosba, onnan pedig a tengerhez jutni. Ezért találkoznak össze a vasútvonalak, mint az erek a szívben, Budapesten. Ezért építtette ki a tengerhez vivő vasutat és a fiumei kikötőt nagy költséggel. Szobra is ezért került a budapesti Keleti-pályaudvar nagy terére.

A jólét
emelkedése.

A kereskedelem fellendülésének nyomában járt az, hogy Budapesten is, a vidéken is, nagy ipari gyárak, kitünő malmok keletkeztek. (A magyar lisztet még Párizsban, Londonban is, mint legfinomabbat ismerték.) A gazda most már könnyebben és jobban adhatta el terményeit, tehát többet is, meg jobbat is igyekezett termelni. Vásárainkat a külföldi kereskedők is nagyban látogatták.

Baross
Gábor.

Mire hangyaszorgalmú munkánk közepette elértünk történelmünk ezredik évéhez, hazánk a mű-

Az első
ezredév.

veltségnek már magas fokán ülhetette meg Európa népei közt páratlan ünnepét 1896-ban.

A honalapítás ezredik évfordulóján nemzetünk mindenekelőtt hódolattal fordult koronás királya, *I. Ferenc József* felé azért, hogy az ő — *Istentől sugalmazott* — *békés és bölcs uralkodása alatt, a honfoglalás határai között, ép nemzeti becsülettel, érhetette meg azt a nagy ünnepet. Emlékét törvénybe iktatta a nemzet. (A hódolatot Benczúr Gyula örökítette meg nagy festményben, amelyet a Tudományos Akadémia képtárában őrizünk.)*

A jelen hódolata.

Hálával emlékezett meg a nemzet a *dicső multról* is. Budapesten felállította nagy uralkodóinak millenniumi emlékművét. A király pedig nemzeti nagyjaink 10 szobrával ajándékozta meg a fővárost. *Munkácsy Mihály* világhírű festőnk megörökítette Árpád honfoglalását, *Feszty Árpád* gyönyörű körképben a magyarok bejövételét. (Ez a körkép azóta bejárta a nagyvilágot, dicsőséget szerelve a magyar művészetnek.) A nemzet hazahozatta Kossuth Lajos, II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvait; a Dunaparton pedig hatalmas országházat emelt.

A múlt tisztelete.

A jövőben való hit.

Új ezredévet pedig azzal kezdte meg nemzetünk, hogy nagy *világkiállítást* rendezett. Megmutatta ezzel a világ népeinek, hogy nemcsak karddal tudja megvédeni Európát, *hanem munkával is résztvesz az egész emberiség haladásában.* Még ma is látható a fővárosi Városligetben ebből a kiállítástól *Vajdahunyad vára, a Mezőgazdasági és Közlekedési Múzeum.*

Történetünknek ez a *második fénykora* *I. Ferenc József* dicsőségét hirdeti. Ez a dicsősége azonban nem volt zavartalan; ádáz szomszédaink 1914-ben megölték trónörökösünket s ezzel belesodortak bennünket a *világháború* veszedelmeibe.

A Balkán-államok kialakulása.

A Balkán-államok görögkeleti hitű népeinek felszabadulása a török uralom alól az orosz cár segítségével történt. Az orosz cár u. i. nemcsak világi fejedelme, hanem egyúttal egyházi feje is volt görögkeleti vallású népeinek. Azt követelte tehát a szultántól, hogy a török uralom alatt levő keresztény népek védőjéül őt ismerje el. Titkos szándéka azonban az volt, hogy ily módon beleavatkozassék Törökország ügyeibe, háborút kezdhessen ellene és elfoglalhassa Konstantinápolyt és vele együtt a Balkán-államok nagy részét. Ezzel elérte volna azt, hogy a Fekete-tengerből a Boszporus-szoroson át szabadon járhatott volna a Földközi-tengerbe és itt útját vághatta volna az angolok indiai útjának is. (Ez volt a híres „keleti kérdés“.)

Az orosz birodalom terjeszkedési vágya.

Ez az orosz hatalmi túlsúly veszélyeztette az európai államok sorsát is, különösen hazánkét, azért azok összefogtak ellene és maguk vállalták a balkáni keresztények védelmét. Először a krimi hadjáratban (1854—56) segítettek meg a törököt Oroszország ellen. Utána egyesült a két oláh fejedelemség, Moldva és Oláhország *Románia néven* (1861).

Az európai államok érdeke.

A cár titkos biztatására azonban felkelést támasztottak *Szerbia, Montenegro és Bulgária* a török ellen 1877-ben, mire a hatalmak Bismarck vezetése alatt a *berlini kongresszuson* (1878) rendezték a balkáni államok sorsát.

Románia, Szerbia és Montegró független államokká lettek, *Bulgáriát* keresztény fejedelem kormányozza, aki azonban függ a szultántól. *Boszniát és Hercegovinát* Ausztria-Magyarország szállja meg és kormányozza.

A Balkán-államok a berlini kongresszus után.

Rövid idő múlva *Románia* (1881) és *Szerbia* (1882) királysággá lett, *Boszniát és Hercegovinát* Ausztria-Magyarország végleg a monarchiához csatolta (1908), ami a szerbek gyűlöletét velünk szemben újból lángra lobbantotta. *Montenegro* szintén királysággá alakult (1910).

A három Balkán-állam azonban mindaddig nem nyugodott, míg a török végleg ki nem szorult a Balkán-félszigetről. Ez sikerült is nekik az 1912—13. évi háborúban. Mindegyik állam *Bulgáriával* együtt tetemes területtel nagyobbodott. Csak *Románia* nem jutott új terü-

A Balkán-háború.

lethez, mert a háborúban részt sem vett; erőszakkal, de kardesapás nélkül vette el tehát Dobrudzsát Bulgáriától, amelyet hátba támadott.

Törökországnak csak kis terület maradt meg Európában a Balkán-félsziget északkeleti részén; az északnyugati részen pedig Bosznia-Hercegovina a Habsburg-monarchiáé volt. Törökország felosztása után az Osztrák-Magyar birodalom feldarabolására áhítoztak. Emiatt kezdték meg a szerbek a világháborút.

A világháború.

(1914—1918.)

Európa népei két ellenséges táborban.

Amíg hazánk I. Ferenc József uralkodása alatt a béke éveiben századok mulasztásait pótolta, ugyanakkor ellenségeink titokban készültek Németországgal szövetséget kötve hazánk megrontására.

Legnagyobb veszedelem volt az orosz cár terjeszkedési vágya a Balkán felé, ez ellen kellett Közép-Európa népeinek (Németország és a mi monarchiánk, majd Olaszország) védelmi szövetségre lépniök (1882). Németországot pedig *Franciaország* fenyegette nagy fegyverkezésével, hogy elvesztett Elzász-Lotharingia tartományát ismét visszaszerezhesse. A két ország tehát, amely régebben még ellensége volt egymásnak, most szövetségre (*ántánt*) lépett egymással ellenünk (1907). Szövetségükbe lépett *Anglia* is, mert Németország nagy föllendülésétől féltette tengeri hatalmát. Európa népei tehát már hosszú ideig néztek farkasszemet egymással, amikor a győzelmeitől megittasodott *Szerbia* a Balkán-háború után Boszniára és Dalmáciára is ki akarta terjeszteni hatalmát, hogy az Adria-tengerhez jusson.

A háború kitörése.

Támadását trónörökösünk meggyilkoltatásával kezdte (1914 június 28); minthogy pedig a gyilkosokat nem akarta megbüntetni, megüzentük a háborút Szerbiának. Egyszerre a pártjára keltek a gyilkosokat védő Szerbiának Európa népei; mellettünk

csak Németország fogott fegyvert, mert olasz szövetségeseink is cserbenhagyott, sőt egy év múlva (1915) szintén ellenségeink sorába állott.

Csupa hatalmas ellenségtől bekerítve egyszerre háromfelé is diadalmasan védekeztünk. Két népnek, a magyarnak és németnek emeberfölötti harca volt ez a világ majd minden népe ellen; mert amíg hozzánk csak *Törökország* és *Bulgária* csatlakozott, az ántánt Romániát is azzal csábította magához, hogy mindegyiknek nagy területeket juttat országainkból. Romániának Erdélyt, Olaszországnak pedig Ausztria déli részeit ígérte oda. Más országok, mint az *Amerikai Egyesült Államok* és *Japánország* haszonlesésből (fegyvert szállítottak), mások, mint *Spanyolország*, *Portugália* és Dél-Amerika sok állama kényszerűségből állt ellenségeink sorába. Szomszédságunkban csak Hollandia és Svájc maradt semleges.

A magyar és német nép az egész világ ellen.

Hazánk egész népe elszánt akarattal vívta meg a ránk kényszerített küzdelmet. Egész Közép-Európára kiterjedő hősi védelmi harcunkat a lángeszű *Hindenburg* német tábornagy irányította. Hős katonáink az ősök öröklött vitézségével szorították vissza északon az *uzsoki-szoroson* orosz áradatot betört *Szurmay Sándor* vezérlete alatt, *délen* a harcias szerbeket *Kövess* magyar és *Mackensen* német tábornok vezérlete alatt, míg *keleten* a védtelen Erdélybe orvul betörő oláhokat német szövetségeseink segítségével nemcsak kiverték honvédeink és népfölkelőink, hanem le is verték és békére kényszerítették. *Nyugaton* pedig Ausztria határát védték meg csapataink a Doberdó fennsíkján a leggyilkosabb pergőtűzben.

Dicsőséges védelmi harcaink.

Ebben az időben halt meg *I. Ferenc József* királyunk, akinek nevéhez fűződik hazánk hatalmas fellendülése és aki csak dicsőségét látta népeinek.

Az ellenség
harcmodora.

Utóda, IV. Károly király minden erejével azon volt, hogy ismét békét teremtsen kimerülő népe számára. Ekkor tudtuk meg először ellenségeinktől, hogy miért harcolnak ellenünk: „*az oláhok, csehek és tótok felszabadításáért!*“, nem pedig a gyilkos Szerbia megvédéséért. Minthogy fegyverrel nem tudtak bennünket leverni, mert mindenütt ellenségeink földjén folyt a harc, hazaárulásra akarták rábírní nemzetiségeinket. Majd pedig népünkben akarták a győzedelemben való hitet megrendíteni; aztán *kiéheztetéssel* akartak bennünket *elpusztítani*, mert csak a magunk termésére voltunk ráutalva. Erre is megfeleltünk: megosztottuk élelmünket némettel, osztrákkal. Földeinket asszonyaink és a temérdek hadifogoly művelte, mert nemcsak 50 éves férfaink voltak már a harctereken, hanem a 18 éves ifjakat is be kellett sorozni katonának.

Amerika is
harcba lép.

Ellenségeink ellenben a világ minden részéből szabadon és bőségesen elláthatták magukat élelemmel, fegyverrel; az Amerikai Egyesült Államok is ekkor küldtek hadsereget a tengeren át a németek ellen. Nagy szükségük is volt rájuk, mert időközben nemcsak Montenegró, Szerbia és Románia volt leverve, hanem letette a fegyvert Oroszország is, miután ott kitört a kommunista (bolseviki) forradalom.

A magyar
katona dicsősége.

A végsőkig való kitartást a bolgárok és törökök fegyverletétele akadályozta meg; végetért dicsőséges küzdelmünk, amelyet egész világ embertelen népei és gyilkos fegyverei ellen kellett megvívunk. Ebben a küzdelemben a magyar katona a legelsőkhöz tartozott nemcsak páratlan vitézségével, hűségével és a nélkülözések emberfölötti tűrésével, hanem egyben emberséges szívvel is a legyőzöttekkel szemben. A győzelem nem tette kegyetlenné, a vereség nem csüggesztette el.

Hőseink áldott emlékezetét évente május hó

utolsó vasárnapján szoktuk megünnepelni annál a sok ezer szobornál, amelyet a falvak ezrei állítottak fel az ő dicsőségüknek!

Az összeomlás.

(1918—1919.)

Amint véget ért hadaink küzdelme idegen földön, egyidejűleg gyorsan felbomlott az országban is a polgári rend. Az ország sorsának intézését ezután utcai tüntetésekkel a nép vette a kezébe. Ez az ú. n. októberi forradalom, amely kikiáltotta a *népköztársaságot*.

Az októberi forradalom.

A forradalmi kormány azzal kezdte, hogy leszerelte a katonákat, aztán megalázkodott Belgrádban a francia tábornok előtt fegyverszünetért; erre az oláhok, a csehek s a szerbek kardcsapás nélkül szállták meg nemzetiségi vidékeinket; nemzetiségeink pedig kimondták az országtól való elszakadást. (Elsőnek Horvátország szakadt el.) Hazánk határain belül csak a *keleti tótok*, a *rutének* és a *svábok* akartak megmaradni.

Nemzetiségeink elszakadása.

Minthogy Ausztriában is felborult a helyzet, felbomlott az *osztrák-magyar nagyhatalom is*.

Amikor pedig az ántánt az eddiginél is szűkebbre szabta országunk ideiglenes határát (a demarkációs vonalat), a szociálisták és a kommunisták 1919 március 21-én kikiáltották a „*katonák és munkások tanácsköztársaságát*“, más szóval a *proletárok erőszakos (terror) uralmát*, a „*proletárdiktatúrát*“.

A munkás- és katonatanácsok megszüntették a sajtószabadságot, feloszlatták a rendőrséget, bezárták az üzleteket, lefoglalták az árukat, a nagy palotákat és bérházakat, bankokat és takarékbetéteket, elrekvirálták a gazda termését, felállították a forradalmi törvényszékeket és a vörös hadsereget.

A „proletárdiktatúra“.

Csak akkor szakadt vége 131 napos garázdálkodásuknak, amikor az oláh hadsereg elől is megfutamodott a vörös hadsereg és ezzel hazánkra zudított egy újabb lealázó veszedelmet, az oláh megszállást.

Az oláh megszállás.

Az oláh hadsereget az ántánt a vörös uralom letörésére szabadította rá hazánkra. Jutalma a szabad zsákmányolás volt. Amit a kommunisták még meghagytak, azt az oláhok negyedfél hónap alatt elvitték. Elvitték élelmünket, még a vetőmagot is, gyári gépeinket a mozdonyokkal és vasuti kocsikkal együtt. Száz napi fosztogatás után végre kiparancsolta őket pártfogójuk, az ántánt.

A nemzeti hadsereg bevonulása.

Erre 1919. november 16-án bevonult a fővárosba *Horthy Miklós* vezérlete alatt a *nemzeti hadsereg* s azóta lépésről-lépésre keresi a magára maradt nemzet a boldogulás útját.

A trianoni szerződés.

A békeszerződés átvétele.

A nemzeti hadsereg bevonulása után ellenségeink meghívták a nemzet képviselőit Párizsba a kész békeszerződés átvételére. A békeküldöttség elnöke, *gróf Apponyi Albert* csak nagyhatású szónoklatban fejezhette ki a nemzet tiltakozását a halálunkat jelentő béketervek ellen; ellenségeink elérték szándékukat: országunkat megsemmisítették.

A „békeszerződés“ nemzetünk halálos ítéletét mondta ki. Elszakította ezeréves hazánk testéből a Kárpátok egész kineses hegyvidékét, az Alföld déli részét s magyarságával együtt felosztotta a nemzetiségek között. Nagyobb megalázás okáért pedig nyugati határvidékünket a felbomlott Ausztriának ajándékozta oda, amelyet négyszázados szövetségestársunk el is fogadott, de a lakosság nem egykönnyen adott.

A békeszerződés elfogadására azonban az egész nemzet akaratnyilvánítására volt szükségük ellen-ségeinknek. Ezért a kormány országgyűlés helyett *nemzetgyűlést* hívott egybe 1920-ban.

Az első nem-
zetgyűlés.

Ez a nemzetgyűlés I. törvénycikkében vissza-állította a forradalmak alatt felfüggesztett polgári alkotmányt, *a magyar királyságot*; II. törvénycikkében pedig az államfői jogok ideiglenes gyakorlására megválasztotta kormányzóul **nagybányai Horthy Miklós** volt altengernagyot, a nemzeti hadsereg fővezérét, aki a nemzetgyűlésnek esküt tett az alkotmány megtartására.

Kormányzó-
választás.

Miután a békeküldöttség 1920 június 4-én a hajdani francia királyok úgynevezett *Trianon* palotájában aláírta a ránk kényszerített szerződést, a nemzetgyűlés ezt a trianoni békeszerződést mély fájdalomában annak a kijelentésével iktatta törvénybe, hogy azt csak a kényszerűség hatása alatt teszi.

A béke-
szerződés
törvénybe-
iktatása.

A nemzet képviselői könnyezve állottak Nagy-magyarország sírbatételénél, az ország vérkeringése, a vonatok, a munka rövid időre megállt az egész országban. A hívők Isten házába mentek reményt meríteni; Budapesten a Szabadságtéren az elszakított országrészek: *Észak, Kelet, Dél és Nyugat* szobrainál ezrek kebeléből tört az Egek Urához az új nemzeti hitvallás:

A nemzet
fájdalma.

Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában!

Hiszek egy isteni örök igazságban!

Hiszek Magyarország feltámadásában!

Amen.

A trianoni szerződés következményei.

A világháború hazánkra nézve az 1921. évi trianoni békeszerződéssel fejeződött be. Ezt a szerződést valamennyi volt ellenségünk együttesen kényszerítette ránk. Főbb pontjai:

A szerződés
főbb rendel-
kezései.

1. Az Osztrák-Magyar monarchia felbomlott. A két ország területeinek megcsonkításából új állammá alakult *Csehszlovákia*, amely hazánkból a Felvidéket kapta. A többi részen a szomszédok osztozkodtak. Románia Erdélyt, Szerbia Bácskát, Horvát-Szlavon-Dalmátországot és Boszniát hasított le területünkől s mint *Szerb-Horvát-Szlóven* (S. H. S.) *királyság* (röviden Jugoszlávia) új államot alkotott. Ausztria Nyugat-Magyarországhoz jutott, Fiumét pedig Olaszország kapta.

2. Minden hadikészültségünket le kellett szerezelnünk, csupán csak 35 ezer fegyveres zsoldos katonát tarthattunk a rend fenntartására.

3. Az új államok kötelesek az új területtel együtt a rajta lakó népeket is egyenjogú állampolgárokká fogadni, a magyar államnak ott levő vagyónával együtt a megfelelő terheket is (államadósság, állami tisztviselők, nyugdíjasok stb.) átvenni.

Veszteségeink

Elvesztettük tehát területünknek több, mint $\frac{2}{3}$ -át, (maradt 93.000 □ km), népünknek több mint a felét, (volt 21, maradt 8 millió).

Elvesztettük természetes határainkat is, amelyek segítségével pedig sok századon át Európa keresztény népeit is megvédtük a keleti népek támadásai ellen.

Elvesztettük sok szép városunkat, erdeinket, só- és ércbányáinkat, hajóinkat, tengerünket...

Megmaradt azonban *nemzeti függetlenségünk*, amiért már oly sokat kellett küzdenünk.

Vigaszunk.

A trianoni csapások ellenére azonban mégis itt állunk, és:

„Mégfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.“

Mai helyzetünk.

(1921—1938.)

A trianoni kényszerbéke megkötése után nehéz évek következtek meggyötört hazánkra. Ellenségeink nem elégedtek meg hazánk feldarabolásával. Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia zsákmányaik biztosítására „kisantant“ néven szövetséget kötöttek. Ez a szövetség akadályozta meg azt, hogy IV. Károly király a trónt ismét elfoglalja. Majd amikor a király ezt másodsor is megkísérelte, Madeira (Afrika északnyugati partjánál) szigetére száműzték őt, ahol nemsokára meg is halt. A Habsburg-házat trónvesztettnek kellett nyilvánítanunk.

A kisantant.

IV. Károly király száműzése, halála.

Nehéz helyzetünkben ekkor nyújtott nekünk baráti jobbot Olaszország lángeszű miniszterelnöke, Mussolini. Az ő segítségével sikerült Nyugat-Magyarország elcsatolásakor legalább Sopront, népszavazás útján, megtartanunk. Sopron ekkor kapta a „leghűségesebb város“ nevet.

A soproni népszavazás.

Országunk megcsönkítésével egész gazdasági életünk is összeomlott. Pénzünk értéktelenedett, gyáraink, malmaink nem tudtak dolgozni. A megszállt területekről kiüldözött menekültek, a munkások, tisztviselők tízezrei munkanélküliekké váltak. A vagyonos emberek is nagyrészt tönkrementek. Megcsönkített s az oláh megszálláskor kifosztott országunkat még súlyos természetbeni (szén) és pénzbeli „jóvátételi“ kötelezettséggel is megterheltek. (1966-ig évi 13½ millió aranykorona.) Ezért kénytelenek voltunk a Népszövetségtől kölcsönt fölvenni, aminek fejében 1926-ig pénzügyi gyámkodás alá is kerültünk. A végső anyagi romlás lejtőjére taszított hazánk kormánya azonban összefogott a nép minden rétegével s áldozatkészséggel, lemondással, megfeszített munkával sikerült a lejtőn meg-

A gazdasági élet összeomlása.

A gazdasági élet talpraállítása. állanunk. Pénzünket, az addigi *koronát*, átcserezték *pengőre* (12.500 K-t 1 P-re). A jó pénz lassan ismét megindította a gazdasági élet vérkeringését. Megindultak a gyárak, műhelyek, építkezések. Ezek s a kereskedelem mind több embernek adott munkát, szerény megélhetést. Mind több országgal sikerült ismét kereskedelmi összeköttetésbe lép-nünk. Mind több ország lakossága kezdte belátni, hogy Trianonban milyen szörnyű igazságtalanságot követtek el velünk. Kormányaink s a *Társadalmi Egyesületek Szövetsége* minden eszközzel arra törekedtek, hogy a békeszerződést módosítsák, *revízió* alá vegyék. Mussolini után mellénk állt ebben a munkánkban az angol újságfejedelem, *Rothermere* (ejtsd: Radzmír) lord, több angol képviselő, az amerikai *Borah* szenátor s még sokan. Ezek hazájukban is messzehangzó szóval követelték a trianoni szerződés revízióját.

Németország talpraállása. A Páris-környéki békék módosítását nemcsak mi, hanem Németország is követelte, mert a világháború elvesztése után Németországra is elviselhetetlen békeszerződést erőszakoltak. Az elesett nagy birodalmat azonban *Hindenburg*, a világháború legendás híré hadvezére és a lánglelkű *Hitler* vezér és kancellár rövid idő alatt talpraállította. A megerősödött Németország azután a ráerőszakolt békét érvénytelennek nyilvánította, sőt 1938 márciusában keresztülvitte azt is, hogy az életképtelen Német-Ausztriát magába olvasztotta.

Német-Ausztria beolvasztása Németországba.

A Szent István év.

Az 1938. esztendő hazánk történetében is örökké nevezetes marad. Nemzetünk ezt az egész esztendőt, első királyunk halálának 900. évfordulója alkalmából, Szent István emlékezetének szentelte. Fényes ünnepségek keretében hódolt az ország lakossága e nagy, országszervező királyunk emléke, Szent Koronája és Szent Jobbja előtt. A Szent István év

nagy eseménye volt az is, hogy a róm. kat. egyház ebben az évben Budapesten tartotta XXXIV. eucharisztikus világkongresszusát, amelyre öt világrész zarándokai tízezerrel jöttek hazánkba.

Az eucharisztikus világkongresszus Budapesten.

Szent István évének legnagyobb és legörvendetesebb eseménye azonban az volt, hogy a Trianonban reánk rakott bilincsek ebben az évben északon szétpattantak. Ennek a nagy eseménynek előzményei a következők: Csehszlovákia az országa területén élő német, magyar, lengyel és ruszin lakosságot elnyomta. Amikor a Németországgal határos Szudéta-hegyek vidékének 3½ millió német lakossága már nem tudta tűrni ezt az elnyomást, fegyvert fogott a csehek ellen. A csehek, bízva az orosz, francia, esetleg angol segítségben, statáriummal (rögtönbíráskodás) akarták a németek megmozdulását elfojtani. Erre Hitler kijelentette, hogy nem tűri tovább a német testvérek elnyomását s ha kell, fegyverrel fogja megvédeni azokat. Mozgósította is haderejét, mire Franciaország is ugyanezt tette. Már majdnem kitört egy újabb világháború, amikor Mussolini javaslatára a francia és angol miniszterelnök s Mussolini és Hitler Münchenben tanácskozásra ültek össze. Itt azután megegyeztek abban, hogy Csehszlovákiát kényszeríteni fogják arra, hogy a németlakta Szudéta-vidéket adja át Németországnak s a magyar és lengyel ügyet is rendezze. A magára maradt Csehszlovákia így kénytelen volt átadni a Szudéta-vidéket Németországnak, majd a lengyellakta területeket Lengyelországnak. Nekünk azonban csak Ipolyság és Sátoraljaújhely városokat s némi magyar területet akartak a csehek visszadni, sőt haderejüket a magyar határ felé összehúzódták. Erre *Imrédy Béla* kormánya is fegyverbe szólította többszázezer katonánkat. E veszélyes helyzetben végül a csehszlovák kormány beleegye-

Atrianoni bilincsek északon szétpattant.

A müncheni egyezmény.

zett abba, hogy a visszaadandó magyar területek határát *Ribbentrop* német és *Ciano* (olv. Csánó) olasz külügyminiszterek, mint döntőbírák, állapítsák meg. Ez meg is történt Bécsben (november 2-án). Megkaptuk, csekély eltéréssel, mindazokat a területeket, amelyeket *Kánya Kálmán* külügyminiszterünk és *Teleki Pál gróf*, világhírű földrajztudósunk és vallás- és közoktatásügyi miniszterünk, a döntés előtt hosszas tárgyalások alatt a csehektől követték.

A Felvidék
magyarlakta
területeinek
birtokba-
vétele

November 4-én *Horthy Miklós* kormányzó urunk kiadta hadseregünknek a parancsot: Isten és a Haza nevében előre! Seregeink élén maga vonult be a felszabadult lakosság eget verő lelkesedése közben Komáromba, majd Kassára. Húsz év szenvedése után minden nap új boldogságot, ezeréves magyar városok, falvak, földek felszabadulását hozta. (12.400 □ kilométer területet, 1 millió lakossal.) Tíz napig Budapesten a szabadságtéri országzászló is az árbocának csúcsán lengett s hirdette a magyar igazság hajnalhasadását.

Tíz nap után azonban ismét félárbocia ereszkedett az országzászló, annak jeléül, hogy további munkával, összefogással, acélos akarattal és rendületlen hittel kell küzdenünk: *Nagymagyarország* feltámadásáért!

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. Minek köszönhetjük azt, hogy a kiegyezés után megindult az építés korszaka?

2. Melyek voltak a legfontosabb alkotások?

3. Hogyan védelmezte hazánkat gróf *Andrássy Gyula* a szlávok terjeszkedési vágya ellen? Miért lépett velünk szövetségre Németország?

4. Mely okokból szövetkeztek ellenünk a világ népei?

5. Kik voltak a szövetségeseink s kik az ellenségeink a világháborúban?

6. Mi volt az oka a háború elvesztésének?
7. Mit akart elérni az októberi forradalom és a proletárdiktatúra?
8. Miért igazságtalan ránk nézve a trianoni szerződés?
9. Gazdasági életünk miért omlott össze?
10. Hogyan sikerült azt talpraállítani?
11. Mire törekszik a revíziós mozgalom?
12. Miért szűnt meg Német-Ausztria önállósága?
13. Kik és miért kötötték a müncheni egyezményt?
14. Kiknek köszönhetjük a Felvidék magyarlakta területeinek felszabadulását?
15. Mekkora területtel, hány lakossal gyarapodott hazánk?
16. Mi a további teendőnk?

V.

A mai magyar állam életszervezete.

Államunk történeti kialakulása.

Hazánk ezredévi története azt mutatja, hogy küzdelmeink okai nem mindig a külső ellenség támadásai voltak, hanem sokszor saját belső életünk egyenetlenségei is.

A vérszerző-
dés.

A *vérszerződést* is azért kötötték egymás között annak idején a törzsek, hogy *nagyobb erővel*, egy fejedelem alatt *egységesen* védekezhessenek a sok ellenség ellen és egymás birtokait is tiszteletben tartsák. Csak így tudták az új hazát a törzsek között békésen felosztani és háborítatlanul bírni.

Mindazokat a harcosokat, akik a honfoglalásban résztvettek és birtokhoz jutottak, a nemzet tagjainak, nemeseknek tekintették, akiknek beleszólási joguk volt az ország dolgaiba. Tanácsukat ki is kérte Szt. István és utódai. Így intézték a nemzet sorsát a nemesek és a király együtt nemzedékről nemzedékre *hagyományosan*, míg végre II. Endre az Aranybullában írásba foglalta a *királynak és a nemeseknek jogait és kötelességeit*. Ez az első írott alkotmányunk, amelyet eddig ismerünk.

Első írott
alkot-
mányunk.

A nemesek egy kisebb része lassankint vagyona, tekintélyre és hatalomra tesz szert, sokan elszegényednek. Megmentésükre Nagy Lajos király idejében az ősiség törvényét alkotják meg s nyomában kialakul a főnemesek és köznemesek *rendje*,

mint a szent korona testének tagjai. Fejük a király, mint a szent korona viselője. Zsigmond király a városi polgárságot együttesen mint szabad kir. városokat nemessé tette, Mátyás király pedig a vármegye együttes közönségét.

A rendi alkotmány.

Így alakult ki nemesi vagy rendi alkotmányunk. Ennek értelmében a nemzet tagjai a nemesek, fejük a király. *Joguk* az adómentesség, a törvényhozásban való részvétel, a megyében a törvények végrehajtása (önkormányzata); fölöttük csak a király vagy meghatalmazott bírása láthat törvényt; *kötelességük* a hon védelme.

Ez a rendi alkotmány többszöri kisebb módosítással 1848-ig állott fenn, tehát *történeti és nemesi alkotmány*. (Európában hazánkon kívül ilyen alkotmánya csak Angolországban van.)

Az újkori átalakulás nyomán azonban a polgárok és jobbágyok száma mind nagyobb lett, erejük és munkájuk az államra nézve mindig fontosabbá vált, úgy hogy a sok milliónyi jobbágyot is a nemzet tagjai közé kellett venni. Az 1848-iki törvények tehát megszüntetik a nemességi kiváltságokat, felszabadítják a jogtalan jobbágyot s mindenkit *az államnak egyenlőjogú polgárává tesznek*.

A polgári alkotmány.

A magyar polgári államban minden állampolgár egyenlő jogon (képviselőválasztás útján) vesz részt a törvényhozásban, a kormányzásban és a bíraskodásban, és vagyona, keresete arányában adójával hozzájárul az állam fenntartásához, katonai szolgálatával az állam védelméhez.

A magyar polgári állam.

A magyar nép egészének az a célja, hogy önmagát az idők végéig fenntartsa, mindig jobb bol-

A magyar nép célja.

dogulását munkálja. Ezért őrzi féltékenyen nyelvét, szokásait, erkölceit és függetlenségét.

A haza
területe.

Ezt azonban csak úgy teheti, ha állandó földet, területet biztosít magának állandó határokkal. Ez a terület a magyar haza, vagy *Magyarország*. Nagy-Magyarország területe — nyugat kivételével — mindenféle természetes, könnyen védhető határokkal volt biztosítva. Földjében ezer éve porlanak honfoglaló őseink csontjai. Vérükkel megszentelt föld az a mi számunkra. Csonka-Magyarország határai nehezen védhetők, még béke idején is sok emberre van szükségünk a határ őrzésére.

A nemzeti-
ségek.

Hazánk területén azonban nem mindenki tartozik a magyar fajhoz. Vannak, akik más népfajhoz tartoznak, más nyelven is beszélnek, más szokásaik vannak. Ezek a *nemzetiségek*; ilyenek a németek (svábok), északi szlávok: ú. m. a tótok, rutének (kisoroszok), a déli szlávok: ú. m. a szerbek (rácok) és horvátok; oláhok (románok). A nemzetiségek közül csak a horvátok éltek Szt. László király óta külön országukban a Dráva és Száva között, a többiek együtt és szétszórva a magyarfajú néppel. Többségben a magyar van és ezer évvel ezelőtt ő foglalta el elsőnek ezt a Kárpátok koszorúta Duna—Tisza-medencét. Soha nem bántotta nyelvüket, szokásaikat; sőt nemességet is kaphattak; annak idején hűségesen együtt is harcoltak a hazáért.

A magyar
nemzet.

Jogban és kötelességben mindig egyenlőek voltak a nemzetiségek a magyarral; ma is azok. Egyenlő törvények alatt állanak egyenlő szabadságokkal. Ezért alkotják a magyar fajjal együtt az *egységes magyar nemzetet*.

A magyar
állam.

Szükséges azonban, hogy azt a szétszórtnak lakó, sokmilliónyi magyar nemzetet a jobb boldogulás útjára úgy vezessék, ahogy a nemzet nagy többsége

akarja. Olyan hatalmat kellett tehát *megszervezni*, amelynek mindenki engedelmeskedik, aki a haza területén él. Ez a hatalom a magyar *államhatalom*; az ekként megszervezett ország pedig a *magyar állam*.

A magyar állam a legfőbb hatalmat ősidők óta a törvények szerint szabadon választott királya kezébe tette le, annak egész életére. Ezért a magyar állam alkotmányos *királyság*. (Van olyan állam is, mint pl. Franciaország, amely ma már köztársaság, mert az állam fejét időről időre a polgárok sorából választja az országgyűlés.)

Alkotmányos magyar királyság.

A legfőbb hatalmat azonban magyar államunkban nem kizárólag a király gyakorolja, hanem 1848 óta a törvények szerint megosztja a polgársággal, amiért is hazánk egyúttal alkotmányos polgári állam is.

Alkotmányos polgári állam.

Az alkotmányos magyar királyságban a legfőbb hatalom gyakorlása abban van, hogy törvény szerint

A legfőbb államhatalom.

a király a polgárokkal

1. *együtt hozza a törvényeket* (törvényhozás);
2. *együtt hajtja végre a törvényeket* (kormányzás);
3. *együtt bünteti a törvény ellen vétőket* (bíráskodás).

A királyi hatalom.

A magyar nemzet a legfőbb hatalmat Szent István óta élethossziglan koronás királyára ruházta, akit szabadon választott a honalapító Árpád-családból, majd annak oldalági rokonságából. A Habsburg királyi család idején azonban a királyi hatalom öröklés útján származott át a fiú-, majd a leányágra is (pragmatika szankeió). Volt tehát választott, majd örökös királyunk.

Választott vagy örökös király.

A királyi
hatalom gya-
korlásának
feltételei.

A királyi hatalmat azonban törvényesen csak akkor gyakorolhatja a király, ha az ország alkotmányára esküt tesz, királyi hitlevelet ad ki s az országgyűlés őt a magyar állam területén (Budapesten) Szent István koronájával megkoronázza. Ezek nélkül a feltételek nélkül csak uralkodó, de nem magyar király volt pl. József, vagy I. Ferenc József 1848—1867.

Felsőjogok.

A törvényes magyar király a legfőbb állami hatalom birtokosa. Ő képviseli a magyar nemzetet más nemzetek előtt; ő üzenhet háborút, ő köthet békét, az elítélt bűnösnek megkegyelmezhet. Ő a legfőbb hadúr, az egyházak kegyura. Kitüntetések, nemességet csak ő adományozhat.

Tiszteleti
jogai.

Emiatt a kiváltságos nagy hatalom miatt törvényeink kiváltságos tiszteletben is részesítették koronás királyunkat. Címe: „*Apostoli Királyi Felsőség!*“ (A családtagok: Királyi Felsőség!) Személye szent és sérthetetlen, azért a törvényeken felül áll; megsértését a törvény külön bünteti (felségsértés, felségárulás). Kormányzási tetteiért felelősségre nem vonható. A nemzet fényes udvartartást biztosít a számára. Érepénzünk az ő képe díszíti.

Korlátozott
jogai.

A koronás királynak azonban olyan jogai is vannak, amelyeket a nemzettel együtt és megosztva gyakorol az államhatalomban. Ezek:

1. törvényt a nemzet csak úgy hozhat, ha azt a király legfelsőbb akaratával helybenhagyja, azaz *szentesíti*. Ő hívja egybe és oszlatja fel az országgyűlést;

2. a törvények végrehajtására, vagyis az ország kormányzására ő nevezi ki az országgyűlés többségi pártjából a minisztereket;

3. ő nevezi ki a bírákat, akik „*Ő Felsőége a király nevében*“ hozzák meg az ítéletet.

Hazánk története tanubizonysága annak, hogy a magyar nemzet koronás királyát mindig a legnagyobb tiszteletben tartotta, hozzá mindvégig hűséggel viseltetett, érte minden áldozatra kész volt. A nemzet lelkéből mondotta tehát Vörösmarty Mihály a „Fóti dal“-ban:

A magyar király-hűsége.

A legelső magyar ember
 A király:
 Érte minden honfi karja
 Készen áll,
 Lelje népe boldogságán
 Örömét
 S hír, szerencse koszorúzza
 Szent fejét.

A törvényhozás.

Magyar polgári alkotmányunk szerint az államhatalom gyakorlása a király és a nemzet között oszlik meg. Legfontosabb feladat az államban a törvényhozás, mert a törvényekben nyilatkozik meg leginkább a király és a nemzet közös akarata.

A nemzet törvényhozói jogát az országgyűlésen gyakorolja. Országgyűlést a király öt-évenként tartozik az ország fővárosába összehívni. Az országgyűlés két házból áll: képviselőházból és a felsőházból.

Az országgyűlés két háza.

A király meghívó-levéllel hívja egybe az országgyűlést, mire a belügyminiszter kiírja a képviselőválasztások idejét. A törvényhatóságok (megyék, városok) előkészítik a választásokat úgy, hogy a kijelölt időben és helyen az állampolgárok leadhassák szavazatukat arra a jelöltre, akit képviselőtükkel meg akarnak bízni.

Képviselőválasztás.

Országgyűlési képviselői választási joga azonban nem minden állampolgárnak van. A törvény

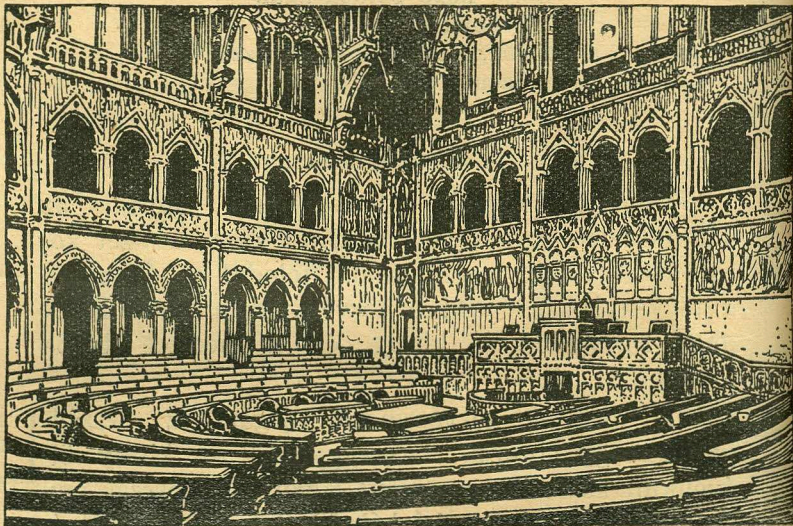
Választójog.

csak azoknak biztosítja ezt a fontos állampolgári jogot, akiknek erre megfelelő *képesítésük* van.

Választói képesítése általánosságban annak az állampolgárnak van,

1. aki a bizonyos *kort* elért (a férfi 24, a nő 30 évet vagy előbb, ha több gyermeknek anyja),

2. akinek *2 évig egy helyben* rendes lakhelye és foglalkozása van;

Az országház egyik ülésterme.

3. aki elvégezte az elemi népiskolát,

4. aki a választók állandó *névjegyzékébe* beíratta magát.

Aki választó, az 30 éves korától kezdve választható is, de a magyar nyelvet tudnia kell.

De nem választható meg az, aki súlyos bűntettért jogérvényesen el volt már ítélve.

Az a jelölt, akire valamely kerületben a szavazatok többsége esett, az annak a kerületnek ország-

gyűlési képviselője s attól a kerülettől megbízói levelet (mandátum) kap, amellyel az országgyűlésen igazolja magát.

A népnek ekként megválasztott képviselői az országgyűlés képviselőházában gyakorolják törvényhozói tisztüket. Munkájukban résztvesznek a kormány miniszterei is, akik rendszerint maguk is a népnek megválasztott képviselői. Törvényhozásunk tehát *népképviseleti*.

A képviselőház.

A miniszterek a képviselőház elé terjesztik mindazokat a javaslatokat, amelyekkel a kormány a nép jobb sorsát óhajtja munkálni: így az állam bevételeit (adók), kiadásait, a kötelező iskoláztatás, a kivándorlás, a munkásbiztosítás szabályozását stb.

A képviselőház feladata.

Há a képviselőház elfogadja a kormány javaslatait, akkor azok a felsőház elé kerülnek hozzászólás végett. A felsőház az ország főnemeseiből és azon kiváló férfiakból alakul, akiket a király érdemeiknél fogva oda kinevez, vagy a megyék stb. oda beválasztanak.

A felsőház.

Ha a felsőház is elfogadta, akkor a király öfelsége *szentesíti* azokat s a javaslatból *törvény* lesz, amelynek megtartása kihirdetése után minden állampolgárra nézve kötelező.

Törvény-szentesítés.

A törvényhozásban tehát közvetve választás útján a nép is résztvesz, azért a *választói jog a magyar állampolgár legjelesebb polgári joga*. Illő tehát, hogy okos megfontolással mindenki a haza javára gyakorolja ezt az alkotmányos jogát.

A magyar állam kormányzása.

Az államhatalom másik fontos feladata a törvények végrehajtása, vagyis arról való gondoskodás, hogy a hozott törvényeket mindenki tiszteletben tartsa, azoknak mindenki eleget tegyen.

Az állami kormányzat feladata.

Ezt a végrehajtói hatalmat nevezzük *állami kormányzatnak*.

A magyar királyi kormány.

Hazánkban az állami kormányzatot a király öfelsége gyakorolja felelős miniszterei útján, akiket ő nevez ki. Az állami kormányzat élén a *miniszterelnök* áll, aki az egész ország igazgatását vezeti. Munkatársai:

1. a *belügyminiszter* legfőbb őre a belső rendnek, az egészség-, szegény- és árvaügynek, az állampolgári ügynek s a választásoknak. Ő ügyel fel a törvényhatóságok működésére főispánok útján;

2. a *pénzügyminiszter* gondoskodik az állam bevételeiről, előteremti a kiadásokhoz szükséges pénzt;

3. a *kereskedelemügyi miniszter* vezeti az ország közlekedésügyét (vasút, pósta, távíró, távbeszélő), a kereskedők, iparosok és a közmunkák ügyeit;

4. a *földművelésügyi miniszter* gondoskodik az ország földművelésének (erdő- és mezőgazdaság) és állattenyésztésének fellendítéséről és a vízszabályozásról;

5. a *vallás- s közoktatásügyi miniszter* biztosítja az egyházak működését és gondoskodik a nép minél magasabbfokú szellemi kiműveléséről;

6. az *igazságügyminiszter* vezeti a törvénykezés menetét;

7. a *honvédelmi miniszter* gondoskodik a hadsereg fenntartásáról, kiképzéséről.

8. A *népjóléti és munkaügyi miniszter* (jelenleg csak ideiglenesen) a nép nyomorának enyhítésén fáradozik, közkórházakat létesít, a hadirokkantak, özvegyek és árvák ügyeit vezeti.

A kormány felelőssége.

A miniszterek kormányzati tetteikért *felelősek* az országgyűlésnek. Ha a miniszterek kormányzása az országgyűlés többségi pártjának nem tetszik, nem

szavazza meg a javaslatait. A kormány ilyenkor lemond és a király újat nevez ki, vagy feloszlathatja az országgyűlést, újat hív egybe s annak többségi pártjából nevez ki új kormányt. Ezért nevezzük kormányunkat nemesak *királyi*, de egyúttal felelős kormánynak is.

A kir. kormány hatalma kiterjed az egész ország területére. Az országos törvények végrehajtása azonban a vármegyék és némely város közönségének feladata. Ezek maguk választják meg tisztviselőiket és az országos törvényeket a saját területükön önmaguk hajtják végre; nevük ezért *törvényhatóság*. Önkormányzati működésüket a központi kormány a *főispánok* útján irányítja.

A törvényhatóságok önkormányzata.

Ugyanilyen önkormányzatuk van a községeknek és rendezett tanácsú városoknak. Működésüket a megyei törvényhatóság irányítja.

A községi önkormányzat.

A kormányzatnak az egész országra kiterjedő működését *közigazgatásnak* is nevezzük, amelynek zavartalan menetét a tisztviselők látják el. Rendelkezéseik végrehajtására szükség esetén igénybevehetik a fegyveres karhatalmat is (állami rendőrség és csendőrség).

A közigazgatási karhatalom.

A jó magyar állampolgár tudja, hogy az állam rendje a polgárok törvénytisztelétől függ. Azt is tudja, hogy sérelme esetén panaszjogával is élhet. A törvényt már csak azért is tisztelnünk kell, mert a *nép képviselői* alkották azokat.

A törvénytisztelét.

A honvédelem.

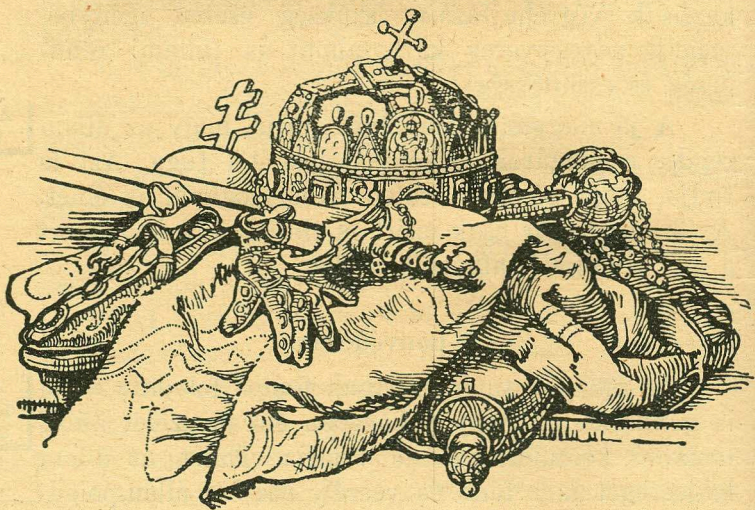
Az állam kormányzásának fontos feladata arról is gondoskodni, hogy a békében élő nemzetet külső támadás készületlenül ne találja. Ezért az állam hadsereget tart fenn és veszély esetére állampolgárait a védelem módjaira is megtanítja.

A honvédelem szükségessége.

Honvédel-
münk a
multban.

Hazánk mindig sok külső támadásnak volt kitéve. Helyzetünk arra kényszerítette őseinket, hogy vitézi nép váljék a magyarból. Honfoglaló őseink műveltségében a hadi tudomány volt a legjelesebb és leghíresebb. Régente minden nemes ember személyesen harcolt; a papok is. Nagy Lajos óta zászlós bandériumokból állott a hadsereg. A Hunyadiak azonban már *zsoldos sereget* tartanak gyalogsággal. Híres volt Mátyás fekete serege. A török időkben is főleg zsoldosok védték hazánkat. A szabadságharc előtti időkben *toborzással* (verbuválás) szedték a katonákat. Az 1848/49-iki szabadságharcban Kossuth Lajos hívó szavára minden épkezláb ember beállt *honvédnek*. Állandó hadseregünk csak az 1867-iki kiegyezés óta volt része az ú. n. „közös hadsereg”-nek. A magyar embert németül vezényel-

Az osztrák-
magyar
hadsereg.

A szent korona és a koronázási jelvények.

ték. A világháborút is ezzel a hadsereggel küzdöttük végig.

Volt azonban már *kir. honvédségünk* is. Ez egészen magyar, de kis létszámú katonaság volt. Az volt a feladata, hogy háború esetén a határokat védje és az ország belső rendjét fenntartsa.

A kir. honvédség és népfelkelés.

A honvédséghez kerültek a közös hadseregnél kiszolgált katonák 31—33 éves korukig, azután pedig az úgynevezett *népfelkeléshez* 34 éves koruktól 45 éves korukig. A népfelkelést azonban Ő felsége csak a legnagyobb veszély idején — így a világháborúban — szólította fegyverbe. Ugyanakkor a legfiatalabb népfelkelőkre, a 19—21 éves korúakra is rákerült a sor. A közös hadseregbeliek 3 évet, a honvédek 2 évet töltöttek tényleges katonai szolgálatban.

Általános hadikötelezettség volt tehát a világháborúig minden éptestű férfira nézve; a gyenge testűek hadmentességi adót fizettek.

Az általános hadkötelezettség.

A trianoni szerződés megtiltotta, hogy hazánk védelmére továbbra is fenntartsuk hadseregünket. Csak zsoldos sereget engedélyezett 35 ezer fegyveres emberrel a belső rend fenntartására. Eltartása azonban nagyon sok költségébe kerül az országnak. Külső támadás esetén határaink mégis védtelenek.

A trianoni zsoldossereg.

A történelem tanúsága szerint pedig a magyar nép sohasem vágyott más nép országára, sohasem más nép leigázására. (Társországait is meghagyta önkormányzatukban.) De ha megtámadták, hősiessen védekezett és nem engedte magát leigázni.

A magyar nép békeszeretete.

Jelenlegi ideiglenes alkotmányunk.

A forradalom kitörésekor koronás királyunk nem gyakorolhatta szabadon királyi jogait, vissza-

A királyság válsága.

vonult az uralkodástól és a népre bízta, melyik államformában akarja jövendő boldogulását keresni.

Az első nemzetgyűlés tehát, mint Hunyadi János korában, most is ideiglenesen kormányzót választott. Szükség volt tehát arra, hogy alkotmányunkat erre az időre némileg módosítsa. Ez törvényt meg az 1920. évi I. és II. törvényekben:

Hazánk:
alkotmányos
királyság.

Az ország továbbra is „*alkotmányos királyság*“ marad. A királyi hatalom alkotmányos gyakorlásának jogát azonban a nemzetgyűlés a megválasztandó kormányzóra ruházza.

Allamfő:
a kormányzó.

A kormányzó gyakorolja mindazokat a királyi jogokat, amelyek az alkotmányos állami élet folytatásához feltétlenül szükségesek. Felruházza tehát a felségjogok és tiszteleti jogok legtöbbszörével. Címe: „Ő Főméltósága, Magyarország kormányzója“. A törvényeket azonban nem szentesíti, mint a koronás király, hanem kihirdeti. Nemességet nem adományozhat. Megsértését a törvény bünteti. Kormányzati tetteiért a királyi kormány felelős. A kir. bíróság „a magyar állam nevében“ hozza meg ítéleteit.

A törvény felfüggeszti a főrendiház működését is a nemzetgyűlés tartamára.

A második törvények

Főméltóságú nagybányai Horthy Miklós kormányzó úr

megválasztását és eskütételét foglalja magában.

Katonáink
vitézsgének
legfelsőbb
elismerése.

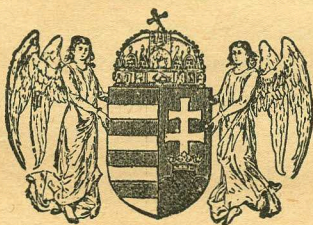
A kormányzó úr ő főméltósága a nemzet hála jeleként a haza védelmében kitüntetett hőseink számára „vitézi széket“ alapított, melynek tagja lehet kitüntetett, nemzetéhez mindenkor hűséges magyar katona. Elismerésül viselheti a vitézi címet

és jelvényt, a lehetőséghez képest pedig földbir-
tokhoz is juttatja a vitézi szék gondoskodása.

A magyar állam jelképei.

A magyar állam az egész országra kiterjedő hatalmát könnyen fölismerhető díszes jelképekben szokta kifejezni. Ezek a jelképek az ország címere és lobogója.

A magyar állam címere pajzsalakú. A jobb A kis címer
vörös félmezőben négy vízszintes ezüst pólva, a bal
vörös mezőben alul hármás zöld halom látható,
rajta nyílt aranykorona, amelyből kettős ezüst ke-

reszt emelkedik ki. A pajzson a szent korona. A cí-
merpajzsot két fehérruhás lebegő angyal tartja. Ez
a kis címer.

Van közép címer is, amelyen a kis címeren
kívül Dalmácia, Horvátország, Szlavónia és Erdély
címere egyesítve látható.

Kis címerünkben a néphagyomány a négy ezüst
pólyát a Duna, Tisza, Dráva és Száva folyóknak
tartja, a hármás halmot pedig a Tátra, Fátra és
Mátra hegységnek.

A címerben előforduló három szín: a vörös,
fehér, zöld az *ország színei*, belőlük van összetéve a Az ország
lobogója.
magyar lobogó. Ez a hosszúkás négyszögalakú
mező, rajta vízszintes csíkokban felül a vörös, alul
a zöld és közbül a fehér szín.

Minden magyar állampolgár ezt a címet, ezt a színt és ezt a lobogót vallja a magáénak. Ezekkel a jelvényekkel mutatjuk meg külsőleg is azt, amit eszünkkel tudunk és szívünkkel érezzük és amit a költő így fejezett ki:

Minden ember legyen ember

És magyar,

Akit e föld hord s egével

Betakar.

Egymást értve, boldogítva

Ily egy nép

Bármí vésszel bizton, bátran

Szembelép.

Állampolgári ismeretek.

Hazánk népe a magyar nemzet. Sok millió lakosa van a magyar hazának. Hogy mindegyik minél jobban boldogulhasson, gondoskodni kell a rend fenntartásáról; meg kell állapítani, kinek mit szabad és kell tennie és mit nem. Védeni kell a gyengéket, alkalmat kell adni az erőseknek, hogy erejüket a maguk és a haza javára kifejthessék.

Tudnia kell tehát mindenkinek, aki a *magyar államnak polgára*, melyek a *jogai* és melyek a *kötelességei*.

I.

A magyar nép élete a községi szervezetben.

Szállások.

Őseink a honfoglaláskor felosztották maguk között az új haza földjét *szállásokra*, hogy minden törzs népe, állatja elegendő élelemhez jusson. Szétszórva sátrak alatt tanyáztak még akkoriban. A kereszténység idején azonban már templomok épültek, a templomok körül pedig a közel tanyázó nép házai. Ugyancsak a nagyobb királyi várbirtokokon is házesoportok keletkeztek a vár népe számára. Idővel falvak, városok lettek belőlük. Rendszerint olyan helyeken építették fel házaikat, ahol jó vizet és jó építőanyagot találtak a közelben, ahonnan könnyen lehetett eljutni a szomszédos falvakba.

Tanya,
puszta.

A magyar nép ezeréves viszontagságai alatt sok falu, város elpusztult, mások támadtak helyettük. A magyar nép egy része azonban még ma is távol a falutól *tanyákon, pusztákon* él azért, hogy közelebb legyen földjéhez. Az Alföldön ugyanis a törökdúlás óta csak a nagy városok maradtak meg, a kis falvak elpusztultak. A népesség gyarapodásával azonban ezek is fel fognak épülni, mert a tanyai és pusztai élet sok olyan hasznos dologtól fosztja meg a lakosokat, amiket csak közös erővel tudnak megteremteni. Nincsenek jó utaik; templom, iskola, orvos, vásár, kereskedő, iparos távol esik, ezért sok drága időt elrabol tőlük.

Község.

A nép tehát falvakba, városokba tömörült s mindezeket a szükségleteket *közös* megegyezéssel és *közös erővel* teremtette elő. Összefogtak az egy helyen lakók s *közösségekbe* léptek egymás segítségére és erősítésére. Választottak maguk közül hozzáértő

embereket, akik közös ügyes-bajos dolgaikat elintézik. Az együttélő népnek ezt az egymáshoz tartozását, közös együttélését nevezzük *községi szervezetnek*, vagy röviden *községnek*, a benne élő népet *közönségnek*. (Vallás szerint az emberek egyház-községbe vagy hitközségbe csoportosulnak.)

Községi szervezete van tehát a legnagyobb városnak is. A magyar nemzet minden tagja valamely község szervezetébe kell hogy tartozzék, mert csak úgy lehet számon tartani a sok millió népet s ügyében segíteni. Ha valaki pl. munkanélkül csavarog az országban, azt az illetőt a rendőrség abba a községbe toloncolja*, ahová születésénél fogva tartozik. Az illető község, amelybe tartozunk, ahová valók vagyunk, a mi *illetőségi községünk*. Ott születtünk, nevelkedtünk, sok a jó ismerősünk, azért szűkebb hazánknak, szülőföldünknek is szoktuk nevezni s hozzá mindvégig hűségesen ragaszkodunk.

Községi
illetőség

A magyar nemzet különféle községi szervezetben él: vannak

1. kis- és *nagyközségek*,
2. rendezett tanácsú városok és
3. törvényhatósággal bíró városok.

kis k nagy k megci

A kisközségek.

A nép kisebb-nagyobb számban azért él együtt egy községben, hogy könnyebben boldogulhasson. A községben mindenki jobban jut munkához, vagyonát jobban tudja védeni, szükséges dolgait beszerezni, saját testi-lelki javát művelni. Ennek elérése céljából a törvény a következőképen szabályozza a községi élet szervezetét és igazgatását.

A községi
élet célja.

* Budapesten (a rákoskeresztúri határban) külön *tolonczában gyűjtik* össze az ide nem való, munkakerülő embereket; innen illetőségi helyükre szállítják őket.

Elöljáróság.

1. Azok a községek, amelyeknek kevésszámú lakossága van és nem sokat tudnak közköltségre áldozni, *kisközségnek* nevezik. Hozzájuk tartoznak a környéki puszták és tanyák is.

Közös ügyeinek intézésére a közönség *előljáróságot* választ. Kisközségekben az előljáróság tagjai:

a *bíró*, a község feje;

a *másodbíró* vagy törvénybíró, aki helyettese a bírónak s kisebb értékű perekben ítélkezik;

legalább *két esküdt* ember, aki a község gazdasági ügyeiben segédkezik.

Ezeket a kisközség lakosai közül választják. Vannak azonban olyan tagjai is az előljáróságnak, akiknek munkáját a község lakossága egymagában nem tudja fizetni, azért több község szövetségbe áll (kör) és együtt választanak a tanult emberek közül *körjegyzőt*, aki elvégzi azt az írásbeli és igazgatási munkát, amit a törvény előír:

közgyámot, aki az árvák ügyeit intézi;

körorvost, aki a közegészségre ügyel (köztisztaság, járványok stb.).

A kisközség előljáróságának tagjai tehát:

a	
bíró	körjegyző
másodbíró	közgyám
2 esküdt	körorvos

A községi képviselőtestület.

2. Az előljáróság a község házában intézi a község belső ügyeit (kiállítja a szegénységi vagy vagyontalansági bizonyítványt stb.), végrehajtja az országos törvényeket, úgy, ahogy azt a község választott emberei: a *községi képviselőtestület* határozza.

A községi képviselőtestület 10—20 tagja magából a közönségből kerül ki úgy, hogy fele a *legtöbb adót fizetők* sorából, másik fele *választás* útján jut be a községi képviselőtestületbe.

Azonban nem mindenki választhat községi képviselőket. Rendszerint csak az a 20 éves községi lakos, aki a községben már két év óta fizet állami adót. Községi képviselőnek pedig csak azt a 24 éves nagykorú lakost lehet megválasztani, aki maga is választó. (Büntetés alatt álló lakos azonban nem választhat képviselőt.)

Községi
választójog.

A községi képviselőtestület évenként 2 vagy több közgyűlést tart. A közgyűlést a bíró vezeti. Ott határoznak a község ügyeiről: *szabályrendeleteket* alkotnak, amelyeknek minden lakos köteles eleget tenni. Gondoskodnak a községi iskoláról, kórházról és szegények házáról; a község világításáról, utairól, hidairól, községi tűzoltóság szervezéséről, faiskoláról, közlegelőkről stb. Mindezeknek fenntartására *községi pótdadót* vetnek ki és hajtanak be. Határoznak a községi vagyon hova fordításáról. Megvizsgálják a község évi számadását.

A közgyűlés
feladata.

3. A képviselőtestület határozatait az előjáróság hajtja végre. Az gondoskodik a belső rend, az élet- és vagyónbiztonság fenntartásáról is. Segítségére van a *karhatalom*: a fegyveres rendőrség és csendőrség. Mind a kettő szigorú fegyelem alatt áll. A csendőrség kinyomozza és őrizetbe veszi a rendbontókat, a büntetéseket és átadja azokat az illetékes bíróságoknak. Hivatalos eljárásukban mindenki tartozik segítségükre lenni és rendelkezéseiknek engedelmeskedni.

A
karhatalom

A magyar falvakban mindenütt meglátszik a rend, tisztaság szeretete; különösen azokban a községekben, amelyekben a lakosság nagyszorgalmú, takarékos és tanult nép; van ott szép templom, községháza és iskola; akácfasoros utca és piactér, kevés korcsma, de sok tiszta, fehér ház gyümölcsös-kerttel, benne vidám arcú emberek és ruganyos, dalos ifjúság.

A magyar
falu.

Nagyközségek.

Az a község, amelynek lakossága nagyobb, költségesebb berendezkedésekre is szorul. Minthogy ennek egymagában is képes megfelelni, azért tehát külön és önállóan intézi ügyeit. Neve *nagyközség*. Csak abban különbözik szervezete a kisközségetől, hogy nagyobb előljárósága, nagyobb képviselőtestülete van, de több költsége is.

Elöljárósága	a
	bíró községi jegyző
másodbíró	közgyám
4 esküdt	községi orvos
	pénztáros

Képviselőtestülete 20—40 tagból áll.

A járás.

A kis- és nagyközségeknek saját önkormányzatuk van ugyan, de mégsem járhatnak egészen a maguk akarata után, mert mindegyik község beletartozik egy nagyobb közösségbe: a *vármegyébe*. A vármegye irányítja tehát a kis- és nagyközségeket. Közös igazgatásukra több kis- és nagyközséget egy *járársba* foglal a vármegye, annak élére kiküldi a főszolgabíró.

A járás
tiszttviselői.

A *főszolgabíró* a járás első tiszttviselője, székhelye a járás területén van; segítségére van a szolgabíró, a járási orvos és a járási számvevő.

Feladata: felügyelni a kis- és nagyközségek tevékenységére. Határozataikat ő hagyja jóvá, járvány esetén ő intézkedik, a cseléd- és munkásügyek hozzátartoznak; ő adja ki a cselédkönyvet. — A gazda és cseléd vitás ügyeiben ő ítélkezik. Ugyancsak ő rendez az iparostanoncok és segédek ügyeit a mesterekkel. A mezőgazdasági mun-

kások aratási szerződéseiket előtte kötik meg a földbirtokosok.

Felügyel a községek rendjére: az országos vásárookra, aratás és cséplés idején a zavartalan munkára; megbírságolja azokat, akik kihágásokat követnek el.

Tevékenységéről beszámol a vármegyének, amely felelősségre vonhatja mulasztásaiért.

Rendezett tanácsú városok.

Azok a nagyobb községek, amelyeknek lakossága vagyonosabb és így több közterhet is bír viselni, a *járás kötelékéből ki vannak véve*; saját maguk alkotnak egy önálló járást, de nevük nem *járás*, hanem *rendezett tanácsú* (r. t.) *város*.

Szervezetük abban különbözik a nagyközségtől, hogy nagyobb a képviselőtestülete (48—200 tag), s nagyobb számú az előljárósága. A járástól pedig abban különbözik, hogy az élén nem a főszolgabíró áll, hanem a *polgármester*.

Előljárósága a városházán a következő tisztviselőkből áll:

Az
előljáróság.

Polgármester;

rendőrkapitány, *főjegyző*, jegyző;

több (pl. gazdasági, adóügyi stb.) tanácsnok;

árvaszéki ülnökök, közgyám;

ügyész, orvos, mérnök;

levéltárnok, pénztárnok, ellenőr, számvevő.

Ezek a tisztviselők együtt alkotják a város *tanácsát*.

A városi tanácsot a városi képviselőtestület választja meg 6 évre, csak a rendőrkapitányt nevezi ki a főispán élethossziglan.

A rendezett tanácsú város szintén önkormányzattal bír és ennél fogva elintézi a maga községi

A r. t. városok viszonya a vármegyéhez.

ügyeit is; de a polgármester egyúttal azt a hatáskört is betölti, amelyet a járásokban a főszolgabíró betölt. A r. t. város tehát közvetlenül a vármegye alá tartozik.

A vármegyei törvényhatóságok.

A $\left\{ \begin{array}{l} \text{kisközségek} \\ \text{nagyközségek} \\ \text{rendezett tanácsú városok} \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \text{jársók} \\ \end{array} \right\} \text{ vármegyék}$

Célja.

Több járás és r. t. város együtt alkot egy vármegyét.

A vármegye tehát a kisközségeknek, nagyközségeknek és r. t. városoknak együttes közönségéből áll. Azért alakult már Szent István idejében, hogy közös vezetés alatt egész vidéknek a népe jobban védelmezhesse magát s könnyebben legyen kormányozható.

Feladata.

A vármegye közönsége a maga közös belső ügyeit szintén önmaga intézi, tehát szintén van *önkormányzata*, de egyúttal *végrehajtja* a maga területén az *országos törvényeket* és a *kormány rendeleteit is*; a vármegye tehát *törvényhatóság* is.

Kormányzati feladatát úgy teljesíti a vármegye közönsége, hogy megyei tisztviselőket választ. A főbb tisztviselők:

A megyei tisztviselők.

az alispán, aki az egész megye igazgatását vezeti;

a jegyzők kezelik és fogalmazzák az iratokat;

az ügyészek a törvények szakértői és őrei;

az árvaszéki tisztviselők az egész megye árváinak ügyeit intézik;

a főorvos a megye közegészségének őre;

a főszolgabírák a járások székhelyén laknak és ott vezetik az egyes járások ügyeit.

A megyei tisztviselők hivatala a vármegye-házán van.

A vármegyei tisztviselők csakúgy, mint a községek előljárósága, nem vezethetik a megye ügyeit a saját tetszésük szerint, hanem ahogyan azt a vármegye képviselőtestülete elrendeli. Ennek a képviselőtestületnek a neve: *törvényhatósági bizottság*, száma 120—600 bizottsági tag. Felerészben a megye területén legtöbb adót fizető választópolgárokból, felerészben választás útján kerül ki a törvényhatósági bizottság.

A törvényhatósági bizottság.

Ez a bizottság évenként két közgyűlést tart a vármegye-házán. Ott tanácskozik a vármegye közönségének ügyeiről, szabályrendeleteket hoz, utasítást ad a tisztviselőknak az országos törvények végrehajtására nézve, a szükséghez képest megyei adót vet ki (pl. a megyei utak fenntartására), felügyel a községek vagyonának kezelésére és a községek törvényes működésére.

A törvényhatósági bizottság működésére viszont az egész állam kormánya ügyel fel. Ezért nevezi ki a király a vármegye élére a *főispánt*, aki ellenőrzi azt, hogy a vármegye területén törvény szerint kormányozzák-e a megye közönségét a tisztviselők.

A főispán

A vármegye területén azonban az államnak is vannak tisztviselői (pl. a kir. tanfelügyelő, a kir. pénzügyigazgató).

A közigazgatási bizottság.

A főispán tehát gondoskodik arról is, hogy a vármegyei tisztviselők az állami tisztviselőkkel egyetértőleg végezzék a lakosság *közigazgatását*. Evégből szervezte meg a törvény a *közigazgatási bizottságot*. Tagjai megyei és állami főbb tisztviselők, elnöke a főispán. Figyelemmel kíséri ez a bizottság a megyei életet és a bajokat orvosolja, (pl. ha kevés gyermek jár az iskolába, elrendeli az iskolakerülők szüleinek megbüntetését). Ha valaki soknak találja a rá kivetett adót, ide fellebbez.

A városi törvényhatóságok.

A vármegye területén van 1—2 olyan nagyváros is, mely nem tartozik a vármegye igazgatásához, hanem saját maga intézi az ügyeit úgy, mintha egész vármegye volna. Van tehát saját törvényhatósága is, mint a megyének, azért *törvényhatósági joggal bíró városnak*, vagy városi törvényhatóságnak nevezik.

E városok némelyike régente *szabad királyi város* volt (pl. Győr, Selmebánya, Szabadka) s mint nemes város csakúgy részt vett az országgyűlésen, mint a nemes vármegye. Nem is tartozott a szab. kir. város a megye alá. Címüket azonban ma is megtartják.

Önkormányzatuk.

A városi törvényhatóságok egymagukban intézik el községi ügyeiket és a megyei ügyeket is. Van rendes *városi tanácsa* (mint a rendezett tanácsú városoknak), élén a *polgármester* áll, aki a megye alispánjának teendőit is elvégzi. *Van törvényhatósági bizottsága és közigazgatási bizottsága* is, de ezeknek is a *főispán* az elnöke, mint a megyében.

A törvényhatóságokban a rendet az állami rendőrség tartja fenn.

*

A magyar állam.

A városi és megyei törvényhatóságok együtt alkotják az országot, a *magyar államot*, amelynek élén *Őfelsége* a király (jelenleg *Őföméltósága a kormányzó*) áll és amelyet az *országos kormány* (a minisztérium) kormányoz.

<i>Kisközségek</i>	} járások	} megyék	} a magyar állam
<i>Nagyközségek</i>			
Rendezett tanácsú városok			
Törvényhatósági joggal bíró városok			

Budapest székesfőváros.

Hazánk törvényhatósági joggal bíró városai közé tartozik Budapest is. Minthogy azonban Budapest egyszerűs mind az országos kormány és a király székhelye is, azért címe székesfőváros. Lakossága azonban olyan nagy (megközelíti az 1 millió embert), hogy számára külön önkormányzatot szervezett a törvény. (Budapest u. i. a régi Buda, Pest szab. kir. városokból és Óbuda mezővárosból alakult 1872-ben).

A főváros *14 közigazgatási kerületre* oszlik (minként a megye járásokra). A kerületek ügyeit a *kerületi elöljáróság* intézi. Vezetője a *kerületi elöljáró* és tisztviselői; ezek között van a városbíró és vásárfelügyelő is.

A kerületi elöljáróság.

A városbíró kisebb értékű perekben ítélkezik, a vásárfelügyelő a vásárcsarnokok és nyílt piacok rendjére, tisztaságára és az élelmiszerek hamisíttatlanságára ügyel. A kerületi elöljáróságon kell fizetni az adót, ott adják ki a munkakönyveket, az iparendélyt, a szegénységi bizonyítványt.

Mind a 14 kerület közös ügyeit a *székesfőváros tanácsa* intézi. Minthogy a főváros tanácsának sokkal több ügyet kell intéznie, mint más város tanácsának, azért külön *16 ügyosztálya* van; ilyenek a főorvosi hivatal, a tanügyi, adóügyi osztály stb. Ügyeiket a tanácsnok vezeti. Hivatalaik a központi váróházán vannak.

A székesfőváros tanácsa.

A tanács feje a *polgármester* (ugyanaz a feladata van, mint a megyében az alispánnak); munkatársai két alpolgármester és egy helyettes alpolgármester.

A polgármester.

Budapesten a főispán teendőit a *főpolgármester* látja el. Öfelsége a király 3 férfiút jelöl ki, akik közül a főváros közgyűlése választja főpolgármesterét.

A főpolgármester.

A székesfővárosnak is van *törvényhatósági bizottsága*, közigazgatási bizottsága, amelyeknek élén a főpolgármester áll. Feladatuk ugyanaz, mint a megyében. A törvényhatósági közgyűlés intézi a főváros közönségének ügyeit.

A törvényhatósági bizottság.

A főváros rendjét az állami rendőrség tartja fenn, élén a rendőrfőkapitány áll. Minden kerületben van rendőrkapitányság és több rendőrőrszoba. A rendőrőrszobákon kell a családfőnek a háza népét, vendégeit bejelentenie.

Az államrendőrség.

A főváros
gondosko-
dása a sze-
génysorsú
népről.

A székesfőváros az ország legnagyobb, leggazda-
gabb és ezért legszebb városa is. De sok szegény mun-
kás ember is lakik a milliányi embertömegben, akiknek
vines biztosítva állandó kenyerük. Ezért a főváros sok
olyan intézményt tart fenn, amelyek szegényebb nép-
tömegek nyomorát enyhítik. Vannak mintaszerű isko-
lái, kórházai, kenyérgyára, olcsó élelmiszer áruházai,
ingyenétkező-helyiségei (népkonyhái); gondoskodik
olcsó közlekedésről, népszállókról a szegényebb sorsú
munkások részére. Mindezek fejében a tehetősebb lako-
sok nagyobb adót is fizetnek.

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. Miért él még ma is tanyákon, pusztákon a magyar nép?
2. Menyivel előnyösebb faluban lakni?
3. Miért mondjuk a falut *községnek* is?
4. Milyen hasznát látjuk községi illetőségünknek?
5. Kik a mi községi elöljáróink? Nevük?
6. Miért lettek éppen ők a mi elöljáróink?
7. Apró kis pöreinkben az elöljáróság melyik tag-
jához fordulunk igazságért?
8. A község gyámjának mi a kötelessége?
9. Kik határoznak a község ügyeiről?
10. Mi mindenről kell gondoskodnia a községi kép-
viselőtestületnek?
11. Mindezekre honnan teremtik elő a szükséges
pénzt?
12. Kárba veszhet-e az a pénz, amit a lakosok köz-
ségi pótdóban fizetnek?
13. Mi a feladata a rendőrségnek, a csendőrségnek?
14. Hogyan büntetik az iskolakerülő gyermekek
szüleit?
15. Miért helyes ezeknek megbüntetése?
16. Honnan tudná az idegen ember is megmondani,
hogyan községünkben milyen a nép?
17. Községi elöljáróságunkon túl kik és hol irá-
nyítják népünk sorsát?
18. Melyik az az út, amelyen a törvény parancsa,
a miniszterek rendelete eljut a falu népéig?

II.

A községek és a magyar állam háztartása.

Minden család csak úgy tud tisztességgel megélni, ha a család feje szorgos munkával megkeresi a családja számára a kenyeret, ruhát és hajlékot szerez. A szülők okos számítással úgy osztják be a keresetet, hogy a legszükségesebbre is jusson mindenkinek, meg öreg napjaira is maradjon, amit aztán gyermekeikre hagyhatnak. Amely szülők ilyen okosan és takarékosan tartják fenn a családot, azoknak helyes a *háztartásuk*, azok jól gazdálkodnak.

A család háztartása.

Ilyen háztartása van minden községnek, megyének, legnagyobb magának az államnak. Mindannyiunknak nagyon sok *kiadásuk* van olyan dolgokra, amelyekre a népnek nagy szüksége van, mint jó utakra, községházára, iskolára, orvosra, bíróra; védi életünket, vagyonunkat. Gondoskodniok kell tehát *bevételekről* is.

A községek és az állam költségeit az ország minden lakosa vagyona és keresete arányában viseli, mert ezek a kiadások az ország minden lakosának javára szolgálnak. Hazánkban tehát *közteherviselést* rendel a törvény. (1848 előtt a nemes emberek nem viselték az ország terheit.)

A község és az állam költségeihez *adók* és *illetékek* címén járulnak hozzá a polgárok.

Az adók.

Egyenes
állami adó.

1. Legtöbb kiadása van az államnak, azért legnagyobb az az adónk, amelyet az állam szed. Neve: *állami adó*.

Van olyan állami adó, amelyet készpénzzel *egyenesen* az előljáróságnál fizetünk be. Ezek az *egyenes állami adók*. Fizeti ezt mindenki, akinek földje, háza, munkája után *keresete* vagy vagyona után *jövedelme* van (pl. takarékpénztárban pénze van s erre kamatot kap).

A befizetés
módja.

Ezt az adót úgy fizetik be a polgárok, hogy minden ősszel be kell jelenteni az előljáróságnál (városokban az adóhivatalnál), hogy kiki miből él. Erre az ú. n. *adókvető bizottság* megállapítja mindenkinek az adóját. Ha valaki magára nézve igazságtalannak tartja a kivetett adót, felszólalhat ellene, sőt *fellebbezhet* a közigazgatási bizottsághoz. Negyedévenként azonban be kell fizetni a községhez, ahol nyugtát kap a befizetésről. Ha elmulasztja az adóbefizetést, *adóintést* kap; ha erre sem fizet, vagyonából annyit árvereznek el, amennyi az adóhátraléka és annak késedelmi kamatja. Nem szabad azonban elárverezni a legszükségesebb ruhákat, ágyneműt, bútorokat és kenyérkereseti szerszámokat.

Közvetett
állami adók.

2. *Közvetve* fizetjük be állami adónkat akkor, ha bizonyos élelmicikkeket vásárolunk. Annak árában ugyanis benne van az állami adó is. Ezt az adót a kereskedő vagy termelő fizeti be helyettünk az állam pénztárába. Ilyen cikkek a bor, sör, szesz, hús, cukor. Ezek a *közvetett* vagy *fogyasztási adók*.

Megcsónkított hazánk még most is olyan nehéz helyzetben van, hogy ezek az adók nem elegendők, ezért újabb adókat vetett ki az állam a polgárokra: ez a forgalmi adó és a fényűzési adó.

A forgalmi
adó.

A *forgalmi* adót fizeti mindenki, aki valamit vásárol; jelenleg a vásárolt holmi értékének $\frac{2}{100}$ -részét (2%).

A *fényűzési* adót pedig (10%-a az áru értékének) csak az, aki olyan drága holmikat vásárol, amelyekre nincs feltétlenül szüksége. A fényűzési adó.

2. Adót vethet ki a község is, a vármegye is a maga szükségleteinek előteremtésére (pl. iskola építése, utak javítása). Ezek azonban az állami egyenes adóknak csak kis részét képezhetik (3—5%). Nevük: *községi* vagy *megyei pótagó.* Pótagók.

Vannak azonban olyan esetek is, hogy a törvény adómentességet is ad, például árvízkárosultaknak. A kevés keresetű munkás sem fizet rendes adót. Aki új házat épít, háza 30 évig adómentes marad. Adómentesség.

Az adók fizetése a polgároknak éppen olyan kötelessége, mint a haza védelmé. Sokaknak igen nehéz kötelesség az, de azoknak meg kell gondolniok, hogy ezeket az adókat nem idegen uralom kényszeríti reánk, hanem saját képviselőink szavazzák meg, de csakis a legszükségesebbre, olyanokra, amik a nép hasznára vannak. Adófillérek nélkül az állam nem tudna fennmaradni, nélküle pedig oda volna nemzeti boldogságunk, magyar szabadságunk.

Illetékek.

Az adókon kívül az államnak más jövedelemre is szüksége van. Annak fejében, hogy védelmezi a polgároknak magánügyeit, *illeték* címén bizonyos összegeket szed be tőlük. Ilyen illetékek:

1. A *bélyegilleték*. Bélyeget kell ragasztani bizonyítványokra, folyamodványokra, számlákra, nyugtákra, váltókra azoknak, akik részére ezeket az okiratokat kiállítják. Illetékek.

2. *Örökösödési, átírási illetéket* (százalékot) fizet készpénzben az, aki valamely ingatlan vagyonnak (föld, ház) a birtokába jutott.

Aki az illeték megfizetését elmulasztja, az az államot károsítja meg, amiért *illetékcsonkítás* címén nagy pénzbírság jár.

Allami
egyedáruság.

Az állam jövedelmét növeli az a kiváltsága is, hogy a dohánytermelést és árusítást, a sóárusítást és italmérést magának foglalta le. Ezekkel foglal-

Csempészet.

kozni csak az állam írásos engedélyével lehet. Aki tehát dohányt az állam (pénzügyőrség) engedélye nélkül termel s azt nem az államnak, hanem másnak adja el, vagy külföldről hoz be dohányt, *csempészésért* súlyos büntetésben részesül.

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. Mikor mondhatjuk a szülőkről, hogy helyes a háztartásuk?
2. A községeknek miért van sok kiadásuk?
3. Miért van az *államnak* a legtöbb kiadása?
4. Miből kell az államnak kiadásait fedeznie?
5. Melyek az egyenes adók?
6. Melyek a közvetett adók?
7. Mióta kell hazánkban mindenkinek adót fizetnie?
8. Igazságos volt-e ez a törvény?
9. Helyes-e, hogy az állam illetéket is szed?
10. Miért nem jó polgár az, aki vonakodik igazságos adóját megfizetni?
11. Hol és hogyan kell az adót fizetni?

III.

A munka és vagyon védelme.

Azokért a vagyoni áldozatokért, amelyeket a polgárok a haza javára hoznak, az állam a maga nagy erejével megvédi polgárait mindazokban a törekvésekben, amelyekkel jobb boldogulásukat keresik.

A jobb boldogulásnak első feltétele a szorgos, kitartó munka, a másik feltétele takarékosággal vagyonnak a gyűjtése. Mind a kettőnek védelmére az állam több fontos törvényt hozott.

A mezőgazdasági vagyon.

Hazánk jólétének legfőbb forrása a föld. A földnek okos megművelése tehát nemcsak a gazdára nézve hasznos, hanem az egész országra nézve is fontos, hogy az ország termését olyan károk ne ériék, amelyeket könnyen el lehet kerülni. A törvény mindenekelőtt tehát a termést védi, mert a termés az ország mezőgazdasági vagyona.

A termés
védelme.

Minden birtokos köteles a fákat, bokrokat rügyfakadás előtt, tehát legkésőbb március hó végéig a *hernyóktól, hernyófészkektől és lepketojásoktól* gondosan megtisztogatni és azokat *elégetni*. A cserebogarakat (kínzás nélkül) pusztítanunk kell.

Gyümölcs-
fák.

Tilos a hasznos éneklőmadarak pusztítása, fészkeik, tojásaik elszedése s azok árusítása.

Éneklő
madarak.

Méhrajok. Kirepült méhraját tulajdonosa más birtokos telkén is elfoghatja 2 napon belül. A kárt azonban, amelyet másnak a telkén okozott, köteles megtéríteni. Két napon túl azonban bárki elfoghatja a rajt, az a saját tulajdona lesz.

Szerbtövís, aranka irtása. A szerbtövist még virágzása előtt, az arankát pedig amint észreveszik, azonnal irtani kell.

Mezőőr, csósz. Az érő termés őrizetére a községek a határban kellőszámú *mezőört* kötelesek tartani. A mezőőr felosztításának mindenki tartozik engedelmessé válni. Ahol nagyobb területen szőlők vannak, ott kötelesek a szőlőgazdák hegyközséget alakítani, hogy a szőlőbetegségek ellen közösen jobban védekezhessenek. A termés védelmére csószot tartanak.

Közlegelők. A község köteles a község határában közlegelőkről gondoskodni, amelyen a lakosok közös nyájukban legeltetik jószágukat. A pusztuló fák pótlására

Faiskola. pedig *faiskolát* kell fenntartania a községnek, hogy velük a kopár területeket, utakat, utcákat és tereket befásíthassa. A község lakosai mérsékelt áron vehetnek a községtől facsemetéket.

Dűlőutak. Végül köteles a község köz-dűlőutakat hasítani, hogy mindenki hozzáférhessen birtokához.

Ha a lakosok ennek a törvénynek gondosan eleget tesznek, sok kártól kevés fáradtsággal menekedhetnek meg.

A mezőgazdasági munkások.

Az ország lakosságának javarésze munkával keresi meg kenyerét. Akinek nincsen saját földje, az másnak a földjén dolgozik bérért.

Napszámok. A munkás a gazdával (munkaadó) egyezséget köt, hogy valamely munkát mennyi bérért teljesít. Kisebb munkáért a napok száma szerint fizetik a

munkást. Ezek a napszámosok, akik időről-időre jutnak több helyen is munkához.

Legfontosabb s legsürgősebb gazdasági munka az aratás és eséplés. Ezért a kisebb birtokú gazdák is jó eleve gondoskodnak kellő aratómunkásról. Az aratómunkások többen együtt kötnek közös szerződést a gazdával. Munkájukért rendszeren nem pénzt, hanem gabonát kapnak a learatott termésből, miért is *részeseknek* nevezik őket. Más gazdák meg kiadják földjüket minden munka elvégzésére egy-egy munkásnak, néha több évre is. Ilyenkor írásos szerződésben állapodnak meg. A munkás rendszeren a termés felét vagy harmadát kapja munkájáért, ezért *feleseknek* vagy *harmadosoknak* nevezik őket.

Részesek.

A nagybirtokú uradalmak egész sereg munkással kötnek aratási szerződést rendszeren a járás főszolgabírája előtt azért, hogy a munkások méltányos bért kapjanak és hogy hatalmával a munka zavartalanságát biztosítsa.

Felesek.

Némely munkás hosszabb időre (hónapra, évre) szerződik gazdasági vagy háztartási munkára. Aki azonban még kiskorú, csak szüleinek beleegyezésével állhat be cselédnek.

Cselédék.

A cseléd köteles vállalt munkáját híven és pontosan teljesíteni, a saját hibájából eredő károkat megtéríteni s a dorgálást elfogadni. Az igazságtalan fenytés (bérmegvonás, ütlegelés) ellen orvoslást a főszolgabírónál (városban a rendőrkapitánynál) kereshet.

A cseléd kötelességei.

A gazda köteles a cselédnek a bért pontosan megfizetni, egészséges és elegendő étkezést adni; ha még tanköteles, iskolába járatni, csak olyan munkát végeztethet vele, amelyet ereje elbír.

A gazda kötelességei.

A gazda is, a cseléd is a szolgálat letelte előtt meghatározott időben köteles felmondani. Fontos okok miatt azonban felmondás nélkül is megszűnhet a szolgálati kötelezettség.

Felmondás.

Minden munkás köteles munkásigazolványt váltani a községi elöljáróságnál; a cseléd a cseléd-

Munkásigazolvány.

könyvet a fősolgabírónál, városban a rendőrkapitánynál váltja ki; ők intézik el a cselédek panaszos ügyeit is. Cselédkönyv nélkül senkit szolgálatba fogadni nem szabad. A cselédkönyvben a törvény rendelkezései bennfoglaltatnak.

Munkás-
biztosítás.

A munkásokat a munkaadó köteles az *Országos Gazdasági Munkás- és Cselédpénztárba* felvétetni, e célból őket az előjáróságnál bejelenteni. A járulék felét a munkás, felét a gazda fizeti. Ennek fejében a munkás betegsége vagy baleset esetén ingyen gyógykezelést nyer.

Munkás-
házak.

Az állam, városok, megyék gondoskodnak arról, hogy a munkások rendes, tiszta lakásokhoz jussanak. Kedvező feltételek mellett jutnak telekhez, házhoz és kis kerthez.

Ipari munkások.

A gazdasági munkások az ország élelmét állítják elő. Olyan munkásokra is szüksége van azonban az országnak, akik a munka megkönnyítésére szerszámokat, gépeket készítenek; továbbá olyanokra, akik lakásunkat, ruhánkat állítják elő. Mindezeket ipari munkásoknak szoktuk nevezni. Hozzájuk számítjuk azokat a munkásokat is, akik a kereskedelemben dolgoznak.

Ipar-
igazolvány

Régezte csak azok lehettek iparosok, akiket az iparosok szövetsége, az úgynevezett *céhek* maguk közé fölvettek. A mai törvény szerint minden felnőtt ember (nő is) szabad választása szerint bárhol úzhet ipari foglalkozást. Megkívánja azonban a törvény, hogy foglalkozását bejelentse az iparhatóságnál, amely neki erről csekély díj ellenében *iparigazolványt* állít ki.

Képesített
iparúzés.

Némely mesterséget azonban (pl. szabó, asztalos, lakatos stb.) csak hosszas gyakorlással lehet

megtanulni. Ezek csak úgy kapnak iparigazolványt, ha kimutatják *képesítésüket*, vagyis azt, hogy az inaskodás után még 2 évig dolgoztak mint *segédek*, vagy gyári munkások.

Más ipari foglalkozást viszont csak hatósági *engedéllyel* lehet üzni; ilyenek: a koesma, kávéház, kéményseprő, cselédszerző, kőműves, ács stb. Csak olyanok kaphatják meg, akiket a hatóság komoly, megbízható embereknek ismer.

Engedélyezett ipar-
űzés.

Az olyan ipar, amely a lakosokra veszélyes, csak a helység határában külön telepen űzhető külön telepengedély mellett, ilyenek pl. vágóhidak, cukor-, szeszgyárak, gőzmalmok.

Telepipar.

A legtöbb mesterséget tanulni kell, mint *tanonc* vagy inas. A gyermeket a szülők 12 éves korában szerződthetik el tanoncnak. Az írásbeli szerződést az iparhatóság állítja ki. A tanoncidő legalább 15 éves koráig tart, de ez idő alatt köteles a tanonc a tanonciskolába járni. 15 éves korában felszabadul és mint *segéd* munkába állhat.

Tanonc.

A segéd munkakönyvet vált az iparhatóságnál, mert enélkül őt munkába fogadni nem szabad. Mesterével szabadon egyezkedik a munkára és munkabérré vonatkozólag. Könyvét a mester magánál tartja, a segéd távozásakor pedig beírja a szolgálati időt és helyet.

Segéd.

Gyári munkásnak csak 12 éves korában mehet el a gyermek szülei beleegyezésével. De ekkor még 3 évig iskolába kell járnia. Az iparfelügyelők őrzik ellen, hogy a gyári munkásokat a gyárban csak a megengedett időn belül dolgoztassák; nőket, gyermekeket éjjeli munkára használni nem szabad.

Gyári
munkások.

Az ipari munkások egyes-bajos dolgait egy-egy városban az ipartestület intézi. Az ipartestület tehát az elsőfokú *iparhatóság* teendőit végzi, tagjai a város iparosmesterei. A mesterek és tanoncok, vala-

Ipar-
hatóságok.

Ipartestület.

mint a segédek közti vitás kérdéseket az ipartestület dönti el, felügyel a tanoncok oktatására a mestereknél és az iskolában. Az ipartestület foglalkozik ezenkívül azzal is, hogy az iparosok boldogulását megkönnyítse. (Budapesten minden ipar külön ipartestületet alkot.)

Községekben az elsőfokú iparhatóság a főszolgabíró, rendezett tanácsú városokban a tanács egy tagja, Budapesten a kerületi előljáróság egy tagja.

A telekkönyv.

Ingó és
ingatlan
vagyon

Munkából és takarékoságból keletkezik a vagyon. Ez lehet megtakarított készpénz, értékpapír, szerszám, bútor, vagyis olyan vagyon, amelyet könnyen elvihet tulajdonosa ezért *ingó vagyonnak* nevezik. A föld, ház ellenben *ingatlan vagyon*, amelyet helyéről nem lehet elvinni s csak hallomásból tudhatni, hogy kié az a föld vagy ház, amelyet valaki esetleg meg akarna venni.

A telek-
könyv célja.

Gondoskodni kellett tehát arról, hogy az ingatlan vagyon helye, nagysága és jogos tulajdonosa *nyilvánartassék* a hivatalos hatóságnál. Ezt a célt szolgálja az ú. n. *telekkönyv*, amelyet a kir. törvény-székek vagy némely járásbírótság vezet.

A telek-
könyv
adatai.

A telekkönyvből hitelesen meg lehet tudni az ingatlanról

az *A-lapon*: melyik dűlőben vagy utcában fekszik, mekkora, mire használják? ez a *birtokállási lap*;

a *B-lapon*: ki a jogos tulajdonosa, hol lakik, mi a foglalkozása, örökösödés vagy vétel útján jutott-e hozzá? ez a *tulajdonjogi lap*;

a *C-lapon*: közös szerzeménye-e a házastársaknak, adott-e valaki reá kölcsönt (betáblázás) avagy

ezt a kölcsönt visszafizette-e már az ingatlan tulajdonosa (törlés); ez a *teherlap*.

Jogos tulajdonunk tehát csak az az ingatlan, Tulajdonjog. amelyet a telekkönyvi hivatal nyilvántart. A telekkönyvi hivatal csak azt jegyzi be a telekkönyvbe, amit hiteles okiratokkal bizonyítanak. Az örökölt birtok például csak akkor lesz jogos tulajdona az örökösnek, ha hiteles végrendelet van, vagy királyi közjegyzői hagyatéki okirat a gyermekek örökségéről. De előbb az örökösödési illetéket kell lefizetni az állam számára, csak azután történik az átírás az új tulajdonos nevére.

A telekkönyv nemcsak a tulajdonjogot biztosítja a tulajdonos részére, hanem nagyban megkönnyíti az ingatlanokkal való kereskedelmi forgalmat. De emeli egyszersmind a tulajdonos *hitelét* is, mert a telekkönyv alapján könnyen kap kölcsönpénzt, amit birtoka javára fordíthat. Hitel.

A kataszter.

Az ingatlan földbirtokot nyilvántartják még egy másik helyen is, de azzal a céllal, hogy megállapíthassák a föld után fizetendő állami adót. Ez az úgynevezett *kataszteri nyilvántartás*. Célja.

Ebben a hiteles nyilvántartásban feljegyzi a hivatal, mire használja birtokosa a földjét, például szántónak-e vagy szőlőnek, mennyi az átlagos termése, mennyi tehát a közepes jövedelme. A jövedelem arányában állapítják meg a fizetendő földadót. Az igazság kedvéért bejegyzik a változásokat is. Feljegyzései.

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. Miből fakad országunk jóléte?
2. Mire kell tehát törekednie minden családnak?
3. A nép adója ellenében mit kell tehát a törvénynek védenie?

4. Hogyan védi a törvény az ország mezőgazdasági vagyonát?
 5. Kinek árt az, aki ezt a törvényt szigorúan be nem tartja?
 6. Hogyan védi a törvény a gazdasági munkásokat?
 7. Hogyan lehet valaki iparosmester?
 8. Az ipari munkásokat hogyan védi a törvény?
 9. Miképen védi a törvény az ingatlan birtok tulajdonosát?
 10. Miért fontos intézmény a telekkönyv?
 11. A kataszternek mi a rendeltetése?
 12. Miért helyes, hogy a törvény a vagyont is, meg a munkát is védi?
-

IV.

A nép védelme.

Az állam gondoskodása a népről nem ér véget azzal, hogy törvénnyel védi a vagyont és munkát. Arról is kell gondoskodnia, hogy *védelmébe vegye magát a népet*, amely munkájával ezt a vagyont előteremti. Az államnak tehát állandóan tudnia kell, mennyi a népe; ezt a nép nyilvántartásával éri el. Pártfogásába kell vennie a szülőtlen árvákat; ügyüket az árvaszékek intézik. Gondolnia kell a nép erejének fenntartására; védi tehát a közegészséget. Végül alkalmat kell adnia arra, hogy a nép műveltséget szerezhessen, mert a műveltség fokozza a munka gyümölcsét.

A védelem eszközei.

Az állami anyakönyvek.

A nép száma állandóan ingadozik: gyarapodik, megáll vagy fogy. Ezt azonban csak úgy lehet megtudni, ha az egész ország területén *nyilvántartják* a népet s időnként meg is számlálják az egész lakosságot. Ekként lehet megtudni, hogy egyik helyen miért fogy (kivándorlás), másik helyen miért gyarapodik a nép.

A nép nyilvántartása.

A *nép nyilvántartására* az állam minden községben állami anyakönyvvezetői hivatalt állított fel, azok vezetik az állami anyakönyveket. Ebben a hivatalban be kell jelenteni minden gyermek születését legkésőbb egy hét alatt és minden halálesetet a rákövetkező hétköznapon. Ugyancsak ott jelentik be és hirdetik ki 14 napig a házassulandókat is. A

Bejelentési kötelezettség.

házasságot csak 3 napra a hirdetés után köthetik meg az anyakönyvvezető előtt, aki azt bejegyzi az anyakönyvbe. Ez az úgynevezett polgári házasság. Az anyakönyvvezető azonban figyelmezteti a házasulandókat, hogy egyházi kötelességüknek is eleget kell tenniök.

Születési bizonyítvány.

Az állami anyakönyvek alapján állítja ki az anyakönyvvezető a hiteles *születési bizonyítványt*, amelyre mindenkinek szüksége van azért, hogy kiletét igazolja a hatóságok előtt. Sok esetben *családi értesítőre* van szükség, azt is az állami anyakönyvvezető állítja ki.

Népszámlálás.

A nép számának megállapítására 10 évenként általános népszámlálást végeztet a kormány. Megtudja belőle az ország különböző vidékein hány férfi és nő lakik, azok milyen idősök, hová való illetőségűek, külföldiek-e, mi a vallásuk, foglalkozásuk, tudnak-e írni, olvasni, hány iskolát jártak, mennyien hány szobában laknak, mennyi a hasznos háziállatuk.

Fontossága.

Nagy fontossága van a népszámlálásnak azért, mert belőle tudják meg az ország vezetői a nép állapotát, boldogulását, de azt is, hol szorul legjobban segítségre a nép. Mindenkinek kötelessége tehát, hogy a kérdésekre igaz és pontos választ adjon az összeírónak, mert csak így lesz haszna belőle magának a népnek is.

Az árvaszék.

Kiskorúság.

Az ország lakosságának körülbelül a fele még gyermek vagy olyan fiatal, hogy élete fenntartásáról egymaga gondoskodni nem tud. A szülők tehát addig nevelik gyermeküket, míg keresetképes lesz. Amíg nevelésben és eltartásban részesülnek, *kiskorúak* és atyai hatalom alatt állanak. Minden tet-

tükért a szülők felelősek. A gyermek köteles szüleinek engedelmeskedni, mert azok érte felelnek, gondoskodnak róla és javát akarják.

Aki 24-ik életévét betöltötte, *nagykorúvá* vagy teljes korúvá lesz, azaz kikerül az atyai hatalom alól, önállóan intézi sorsát és felelős tetteiért.

Nagykorúság.

Aki azonban már előbb is önállósítja magát, atyja beleegyezésével a gyámhatóság 18-ik életéve után *nagykorúsíthatja*. Viszont a kiskorúságát *meghosszabbíthatja* a bíróság annak, aki rendetlen életmódot folytat vagy képtelen magát fenntartani. Minden nő, ha férjhez megy, nagykorúvá lesz, ha nem is töltötte be 24-ik évét.

A kiskorú árvák, akiknek atyja már nem él, *gyámság* alá kerülnek. A törvényes gyám az anya, vagy a nagyatyja; ha nincs alkalmas férfi a rokonságban, az árvaszék jelöl ki az árvák részére megbízható *gyámot*. A gyám köteles gondoskodni arról, hogy gyámoltjai vallásos, erkölcsös és hasznos polgáraivá váljanak a hazának; ezért olyan nevelésben kell őket részesíteni, amilyen csak telik vagyonukból; vagyonukat ő kezeli, de számadást kell vezetnie s azt az árvaszéknek bemutatnia; fontosabb esetekben (pl. vételnél, eladásnál) csak az árvaszék jóváhagyása után intézkedhetik az árvák vagyonával.

Az árvák gyámia.

Minden községben van *közgyám*; kötelessége felügyelni a községbeli gyámok eljárására s ha mulasztást tapasztal, az illető gyámot fel kell jelentenie az árvaszéknél.

Közgyám.

Az árvák ügyeiben törvényes intézkedési joga csak az *árvaszéknek* van, ezért az árvaszék *gyámhatóság*. Árvaszéke van minden megyének és városnak. Tisztviselői minden árvának az ügyeit intézik, különösen pedig arra ügyelnek, hogy az árvákat nagykorúságukig senki meg ne károsíthassa.

Árvaszék.

Gondnokság. Az árvaszék egyúttal azoknak a nagykorúaknak az ügyeit is intézi, akik elme gyengeségük miatt vagyონukat nem tudják maguk hasznosan kezelni. Az ilyeneket gondnokság alá helyezi.

Lelenc és elhagyott gyermekek.

Azokat a szerencsétlen 7 éven aluli gyermekeket, akiket ismeretlen szüleik kitétek az utcára, maga az állam gondozza *gyermekmenhelyeken* vagy megbízható gyámszülőkhöz adja gondozásba; 15 éves koráig valamely mesterségre taníttatja s csak azután bízza a saját emberségére. Minthogy az államnak e gyermekek védelme nagyon sok költségbe kerül, jószívű emberek is alapítottak árvaházakat és lelencházakat. (Fehérkereszt.)

Gyermekbíróság.

A szülői nevelés nélkül felserdült gyermekek hamar rossz útra térnek, amiért is a *gyermekbíróság* elé kerülnek. Ez a gyermekbíróság meg akarja menteni s visszatéríteni őket a jó útra, azért hatósági felügyelet alá helyezi el őket; ha ez nem használ, *javítóintézetbe* jutnak, s csak súlyos esetben kerülnek a fogházba.

Gyermeki köteletség.

Az állam — mint láttuk — nagy gondot fordít minden gyermek életére, így is nagyon sok gyermek pusztul el hazánkban. Illő tehát, hogy a gyermekek is, mire felnőnek, hű fiai maradjanak gondozó hazájuknak csakúgy, mint édes szüleiknek.

Az egészség védelme.

Minden okos ember maga gondoskodik ugyan legfőbb kincsének, egészségének védelméről, mégis külön is kell védekezni az alattomos betegségek ellen olyan helyeken, ahol sok ember lakik együtt: tehát a községekben és városokban.

Községi orvos.

Ezért rendeli el a törvény, hogy minden hat-ezer lakosú község köteles *községi orvost* tartani (kisebb községek *körorvost*), aki gondoskodik arról, hogy a község mindazokat a rendelkezéseket, ame-

lyekkel a törvény a nép egészségét védi, végre is hajtsa.

A község közelében ártalmas pocsolyákat, mocsarakat ki kell szárítani; utcákat, tereket fákkal beültetni, nyáron öntözni, hogy az ártalmas por a levegőt meg ne fertőzze. Gyárakat, kender-áztatókat, vágóhidakat csak a község külső szélén szabad építeni. Jó levegő.

A házak környéke, utcák, gyárak, iskolák tisztán tartandók. *Gondoskodnia kell az előljárásnak* jó ivóvízről, vízvezetékéről vagy egészséges kutakról, külön szemétlerakódó-helyekről. Ügyelni kell arra, hogy a lakások ne legyenek zsúfoltak, mert ott terjednek legjobban a ragályos betegségek. Az új lakásokat meg kell vizsgálni, vajjon egészségesek-e. Tisztaság.

A ragályos betegségeknek járványos elterjedését meg kell akadályozni. Ilyen járványok nálunk a himlő, kanyaró, vörheny, roncsoló toroklob (difteritisz), az egyiptomi szembetegség (trachoma), — ritkábban az ázsiai kolera. Járványok.

Ezek a betegségek többnyire a zsengekorú gyermekeket támadják meg, azért a törvény különös szigorúsággal is intézkedik védelmükről. A gyermekek védelme.

Elrendeli a törvény a *himlő elleni kötelező védőoltást* csecsemő korában, és az újraoltást 12 éves kora betöltése előtt. Oltási bizonyítvány nélkül fel sem veszik a gyermeket az iskolába. Ragályos betegségből felgyógyult gyermek csak az orvos írásos engedélye alapján mehet újból iskolába.

Minden szülő vagy gyám köteles 7 éven alóli beteg gyermekét orvossal kezeltetni, vagyontalan szülők gyermekét a község köteles gyógyíttatni. Kisdednek altatót vagy kábítószerrel beadni tilos. Aki ezek ellen a rendelkezések ellen vét, súlyos büntetésben részesül. Gyógyítás.

Élelmiszerek.

Csak olyan húst szabad árusítani, amelyet az orvos egészségesnek talált. Ártalmas vagy romlott húst, gyümölcsöt vagy hamisított élelmiszert árusítani tilos. Ezeket elkobozzák, tulajdonosát szigorúan megbüntetik.

Közkórházak.

Különös gondja van az államnak arra, hogy a munkások egészséges műhelyekben és gyárakban dolgozhassanak és hogy betegségük esetére gyógyításban részesüljenek. Gondoskodik közkórházakról, ahol a vagyontalanokat az illetőségi község terhére gyógyítják.

A tüdővész.

Legtöbb áldozatot szed hazánkban a tüdővész. Ellene mindeztideig csak *nagyfokú tisztasággal, egészséges levegőjű lakással és józan, rendes életmóddal* tudunk védekezni. Leküzdeni pedig csak akkor fogjuk, ha az egész nép erről felvilágosodik, ha a kuruzslástól tartózkodik és megszívleli az iskola tanítását. Ez pedig azt hirdeti, hogy tudással segítsünk magunkon, akkor az Isten is megsegít.

Az iskolakötelezettség.**Az iskolák feladata.**

Az állam a nép boldogulása érdekében mindent elkövet: védelmezi a munkát, a vagyont, a nép magántulajdonát, egészségét, a serdülő gyermekeket. Ez a védelem egymagában azonban nem volna elégséges, ha nem kapna a nép segítséget ahhoz is, hogy boldogulását több értelemmel és jobb belátással, más szóval nagyobb műveltséggel szorgalmazza. Az állam tehát arról is gondoskodik, hogy a magyar nép műveltségét minél magasabbra emelje. Ezt a feladatot teljesítik az iskolák.

Általános, ingyenes tankötelezettség.

A törvény elrendeli, hogy hazánkban minden szülő vagy gyám köteles gyermekét 3 éves korától fogva 6 éves koráig a kisedővóba vagy a gyermekmenházba, 6 éves korától 12 éves koráig a minden-

napi elemi iskolába, 12 éves korától 15 éves koráig az ismétlőiskolába jártni.

Ennélfogva minden gyermek 3 éves korától 15 éves koráig *tanköteles*. Ez a tankötelezettség mindenre nézve *ingyenes*.

Az óvodakötelezettséget azért rendelte el a törvény, hogy a szülők gondtalanul lássanak munkájukhoz, mert gyermekeiket azalatt beadják a kisdédóvó-intézetbe, ahol ápolják, gondozzák és ügyességekre tanítják őket. Megengedi azonban a törvény, hogy ne járjanak az óvodába azok a gyermekek, akik otthon is mindig felügyelet alatt lehetnek.

Kisdédóvó-
óvoda.

A mindennapi elemi iskolába a gyermekek azért kötelesek járni, hogy ott 6 éven át megtanulják mindazokat az ismereteket és ügyességeket, amelyek nélkül ma már boldogulni sem lehet. Megtanulják, hogy a családon, iskolán és községen kívül sok millió magyar ember él, akik mind egy országhoz tartoznak, a mi magyar hazánkhoz. Megtudják végül azt is, hogy ennek a hazánknak sok millió gyermeke fogja valamikor később országunkat nemcsak fenntartani, de boldogabbá is tenni, ha megtanul érte dolgozni erős karral és művelt ésszel.

Mindennapi
elemi iskola.

születési
adatok
születési
helye

A 12 éves gyermek szülei akaratával már könnyebb munkára is járhat, tanoncnak állhat; a tanulást azonban 3 évig (15 éves koráig) nem hagyhatja abba, azért hetenként kétszer ismétlőiskolába köteles járni, ha pedig tanonc, akkor a tanonciskolába. A tanulás sem mindenkinek könnyű munka; a tanultakat könnyen el lehet felejteni. Ezért kell ismétlőiskolába járni. Az okos ember azonban akkor is tanul, ha már kijárta az iskolát!

Ismétlő-
iskola.

A testi ügyesség fejlesztése céljából köteles minden fiú 21 éves koráig a levente-egyesület oktatásában résztvenni.

Testnevelő
egyesület.

Beiskoláz-
tatás.

A gyermek beiskoláztatásáról minden községnek kell gondoskodnia, még pedig annyi iskoláról, hogy minden iskolaköteles gyermeknek helye is legyen ott. Még a tanyák között is állít fel iskolákat az állam. A gyermekek beiskoláztatásáról az *iskolaszék* vagy az *állami gondnokság* gondoskodik. Évégből minden évben a nyár folyamán összeiratja az iskolaköteles gyermekeket; ellenőrzi, hogy szeptember hóban minden gyermek beiratkozott-e. Kéthetenként pedig megvizsgálja, melyik gyermek miért mulaszt. Megintsi a szülőket, ha gyermekeiket nem küldik iskolába; a legújabb törvény pedig súlyos pénzbírsággal sújtja az iskolakerülők szüleit.

Az iskola-
kerülés
veszedelme.

Az iskolák fenntartása sok költségbe kerül a községnek, államnak. A szülők adójából tartják fenn azokat a nép számára. Minden embernek, bármilyen munkával keresi meg kenyerét, nagy szüksége van a műveltségre, mert könnyebbé teszi kenyérkeresését. Maga ellen vétkezik tehát a magyar gyermek, ha kerüli az iskolát. A világ körülöttünk évről évre halad. Elvész a magyar nép a sok idegen nép között, ha műveltségben elmarad!

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. Milyen intézményekkel védi az állam magát a népet?
2. Melyik intézménnyel tartja nyilván az állam a nép számát?
3. Mi a célja és fontossága a népszámlálásnak?
4. Tetteiért hány éves koráig felelős a gyermek szüleinek?
5. Az árvákról hogyan gondoskodik az állam?
6. Miképen menti meg az állam az elhagyott gyermekeket a pusztulástól?
7. A rossz útra tévedt gyermekekről hogyan gondoskodik az állam?
8. A közegészség fenntartására mit kell tennie minden községnek?

9. A gyermekek egészségét hogyan védi a törvény?
10. Egészségünket hogyan tarthatjuk meg a legjobban?
11. Hogyan kell a legveszedelmesebb népbetegség ellen mindannyiunknak védekeznünk? Leküzdéséhez mi szükséges?
12. Mit tesz az állam a nép műveltségének emelésére?
13. Mennyi ideig tart a gyermek iskolakötelezettsége?
14. Mely iskolákat kell a gyermeknek végigjárnia? Mi haszna van mindegyik iskolafajtának?
15. Hogyan szorítja rá a község a gyermekeket az iskolába járásra?
16. Ha mindenki iskolakerülő volna, milyen veszedelem származna ebből az országra?
17. Miért nem tud az iskolakerülő gyermek felnőtt korában olyan jól boldogulni, mint amely gyermek rendszeren járt iskolába?
18. Mi a kötelességünk az iskolakerülőkkel szemben?
-

V.

Az igazság védelme.

Az igazság-
szolgáltatás
feladata.

Az élet forgatagában, a kenyérért való küzdelem hevében sokszor összeütközés támadt az emberek között. Az egyik becsületét védi, a másik vagyonát, a harmadik munkája miatt kerül pörbe polgártársával. A saját ügyében azonban senki sem lehet bíró, mert nem tudja a pártatlan igazságot megtalálni. Megnyugvást, békét pedig csak a pártatlan igazság hozhat. Ezt az igazságot csak a legnagyobb hatalom, a király, illetőleg az állam szolgáltathatja, mert mindenkinek javát akarja és mert van is hatalma a büntetésre. Az igazságszolgáltatás tehát a legnagyobb hatalmat illeti meg és *feladata, hogy az elkövetett igazságtalanságokat ismét jóvátegye és ezzel az állami rendet biztosítsa.*

Kétféle igazságszolgáltatás van:

Polgári
igazságszol-
gáltatás.

1. Egyik polgár a másiknak kárt okozhat azzal, hogy nem tartja meg az egyezséget, például rosszul végzi a munkát, nem fizet idejében. Ilyenkor a károsított fél panasszal fordul a bírósághoz. Ő a *felperes*; aki kárt okozott neki, az az *alperes*. A bíróság *elmarasztalja* a kár megtérítésében az alperest, ha a felperes igazságát bebizonyította, különben elutasítja keresetével. Ha az ítélettel nincsenek megelégedve, fellebbezhetnek; csak az új ítélet után, ha *jogerőssé* vált az, vagyis tovább fellebbezni nem lehet, kell a kárt megtéríteni. Minthogy a bíróság tehát a polgárok vitás magánügyeit intézi el íté-

lettel, azért ezt a bírói eljárást *polgári igazságszolgáltatásnak* nevezzük.

2. Vannak olyan emberek is, akik a többieknek haszonlesésből, irigységből, bosszúból, tehát *gonoszságból* okoznak kárt testi épségükben, életükben vagy becsületükben (csalnak, rabolnak, gyilkolnak, gyujtogatnak, rágalmaznak). Minthogy ezek az egész társadalom rendjét veszélyeztetik, azért a büntetéseket többnyire nem is a kárvallott vagy sértett maga, hanem az állam nevében a *királyi ügyész* állítja a bíróság elé. A bíróság meghallgatja a *vádló* királyi ügyészt és a *vádlott* (védő) ügyvédjét s csak azután mondja ki *büntető ítéletét*. Ezért nevezzük *büntető igazságszolgáltatásnak*. Fellebbezésnek itt is van helye.

Büntető
igazságszol-
gáltatás.

Mindkét féle igazságszolgáltatás a királyi bíróságok joga.

Királyi bíróságok.

Már Szent István ideje óta hazánkban az igazságszolgáltatás mindig a király joga volt. Régen személyesen is ítélkezett a király, majd „Öfelsége a király nevében“ ítélkeztek azok a jogvégezett egyének, akiket erre ő külön kinevezett *királyi ítélőbírákká*. Királyi ítélőbíró csak az lehet, aki jogi tanulmányt és bírói gyakorlatot végzett, majd bírói vizsgát tett, 26 éves elmúlt és büntetlen előéletű.

A független
kir. ítélőbíró.

A kinevezett kir. ítélőbíró teljesen függetlenül hozza meg ítéletét. Az igazság keresésében csak a törvények és saját lelkiismerete szerint járhat el. Ítéleteiért nem tartozik felelősséggel a kormányzati hatóságoknak. Akarata nélkül át nem helyezhető. Ítéleteit csak a magasabb fokú bíróságok vizsgálhatják felül, azért van joga mindkét félnek *fellebbezni* a magasabb bírósághoz, hogy az megváltoztassa vagy helybenhagyja az elsőfokú ítéletet.

A kir. bíróság
szervezete.

Királyi bíróságaink a következők:

1. *A kir. járásbíróság* minden járás területén működik, mint elsőfokú bíróság. Hozzá tartoznak a polgári perek és kisebb büntetőperek. A járásbíró egymaga ítél.

A nagyon kisértékű polgári perekben mint másodfokú bíró ítél, ha a községi bírótól hozzá fellebbeznek.

2. *A királyi törvényszék* rendszerint minden megye területén ítélkezik mint elsőfokú bíróság, nagyértékű polgári és nagyobb büntetőperekben. Az ítéletet 3 bíró közös egyetértéssel hozza meg. A járásbírói ítéletek ellen ide fellebbeznek a felek.

3. *A királyi ítélőtábla* csak a hozzá fellebbezett ítéleteket vizsgálja felül. Itt már 5 bíró együttesen dönti el az ítéletet.

4. Legfőbb bíróságunk a *kir. Kúria* Budapesten. Az utolsó fellebbezés juthat csak ide, ahol 7 bíró együttes döntése hozza meg a jogerős ítéletet.

*

A polgárság
részvétele a
bírói hatá-
lomban.

A királyi törvényszékek mellett működik az *esküdtbíró* (jelenleg ideiglenesen felfüggesztve). Nagyobb bűnügyekben (pl. rablógyilkosság, sajtóvétség) a polgárok közül hívnak be a királyi bíróság mellé 12 polgárt, ők alkotják az esküdtszéket. Ezek először esküt tesznek, majd végighallgatják a bűnpör tárgyalását, azután kérdést intéznek hozzájuk a királyi bírák, vajjon bűnösnek tartják-e a vádlottat. Szótöbbséggel titkosan határoznak. Határozatukhoz képest a bíróság elítéli vagy felmenti a vádlottat.

Ki lehet
esküdt.

Esküdtszéki bíró minden magyar polgár lehet, aki a 26. életévét betöltötte, s ha magyarul írni és olvasni tud és bizonyos adót fizet, vagy ha oklevele

van és nem volt büntetve. Az esküdteket külön lajstromban nyilvántartják s időnkint kisorsolják egy bizonyos időszakra. A kisorsolt esküdt köteles megjelenni a tárgyaláson, mert ez a magyar állampolgár különös bírói joga.

Büntett és büntetés.

Az emberök sokféle módon sérthetik meg egymás érdekeit. Különböző a szándék és különböző a kár, amit okozhat. Megsérthetik a magánosok egymás érdekeit, ekkor *polgári perre* kerül a dolog. Ebben nem ítélnék el senkit büntetésre, csak elmarasztalnak, azért az emberek egyéni becsületét nem is kisebbíti.

Meg lehet azonban sérteni kisebbméretű *kihágásokkal* a polgári rendet is (pl. csendháborítás, istenkáromlás, a vasárnapi munkaszünet megszegése; munkanélküli csavargás). Ebben az esetben csak *rendbüntetést* (elzárás vagy pénzbüntetés) szab ki községekben a főszolgabíró, városokban a rendőrkapitány. Ez a *közigazgatási bíráskodás*. Ez a büntetés sem érinti az emberek egyéni becsületét, mert nem aljas szándék vezette őket a tett elkövetésében; a rendes ember azonban ettől is távol áll.

Kihágás.

Ha azonban aljas szándékból vagy rosszakarattól követ el valaki bűnös cselekményt, hogy ezáltal másokat megkárosítson, magának illetéktelen hasznot biztosítson és ezért elítélték, elveszti az emberek megbecsülését mindenkorra. Az ilyen ember szégyenbe hozza hozzátartozóit; mindenki kerüli, munkához nem jut s végül csavargó lesz: a társadalom számkivetettje.

Büntett.

A törvény azonban nemesak azt bünteti, aki a cselekményt elkövette, hanem azt is, aki a *felbujtó* volt, aki részt vett benne vagy elősegítette, sőt azt

Büntetés.

is, aki tudott a szándékról s azt fel nem jelentette (például az orgazdát, aki lopott holmit vett).

Legnagyobb büntett a hazaárulás, legnagyobb büntetés a kötél általi halálbüntetés és a becsület elvesztése.

Kegyelmezési joga csak a királynak van (jelenleg a kormányzónak). De a polgártársak megbecsülését ő sem szerezheti vissza! Legnagyobb értéke tehát az életben a becsületnek van!

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. Miért nem lehet kiki bíró a saját ügyében?
 2. Mi a feladata az igazságszolgáltatásnak?
 3. Hányféle igazságszolgáltatás van?
 4. A polgári pereskedés miért nem jár a becsület elvesztésével?
 5. Miért kell büntetőbíróság is?
 6. Hányféle királyi bíróságunk van?
 7. Miért van joga az alperesnek és a vádlottnak is fellebbezni?
 8. Kié az igazságszolgáltatás joga?
 9. A polgárság hogyan részesül a bírói hatalom gyakorlásában?
 10. Melyik büntett jár az emberi becsület elvesztésével?
 11. A büntettesen kívül más is részesülhet-e büntetésben?
 12. Melyik a legnagyobb büntett és büntetés?
 13. Miért van nagy szükség az igazság védelmére?
-

VI.

A magyar nép szabadsága.

A magyar állam gondoskodik mindazokról a szükségletekről, amelyek a népet boldogulásában segítik: védi a munkát, a vagyont, a tulajdonjogot, megsegíti egészsége fenntartásában, műveltsége megszerzésében; igazságot oszt. És hogy mindezek segítségével mindannyian egész erőnket és tudásunkat kifejthessük, *szabadságot biztosít a hon minden polgárának.*

A magyar állampolgárság.

Mindannyian ebben az országban, akik vérrrel és verejtékkel, ésszel és szívvel hazánk fenntartásához hozzájárulunk, a magyar állam polgárai vagyunk. A többiek (például német, francia) *idegenek* vagy külföldiek.

Ki a magyar állam polgára?

A legtöbben közülünk *születés által* szereztük meg magyar állampolgárságunkat, mert szüleink is azok.

Megszerzése.

Mások *honosítás* által jutnak magyar állampolgársághoz. De igazolnia kell a *magyar honosságért* folyamodó külföldinek, hogy 5 éve letelepedett már az ország valamelyik községében, ahol adót fizet, kifogástalan magaviseletű és rendes foglalkozása van. Ha a belügyminiszter teljesíthetőnek tartja a kérdést, kiadja neki a magyar honossági okiratot.

Házasság által a külföldi nő szerezhethi meg a magyar állampolgárságot, ha magyar állampolgárhoz megy feleségül.

Elvesztése.

De elveszteni is lehet a magyar állampolgárságot. Aki elszakad hazájától úgy, hogy engedély nélkül tíz évig más országban él, esetleg idegen ország szolgálatába áll, attól a belügyminiszter *megvonja* az állampolgárságot. *Elbocsátja* pedig azt, aki bejelenti végleges elköltözését. A magyar nő is férjhezmenés által *vesztheti* el magyar állampolgárságát.

Kivándorlás

Aki rendes útlevéllel *kivándorol* Amerikába vagy máshová, még nem veszti el magyar állampolgárságát. Ott is segíti a magyar állam kirendelt *magyar követsége* útján. A magyar ember szíve azonban mégis visszahúz szülőföldjéhez s rendesen visszatér a haza földjére megpihenni.

Kevesen vagyunk magyarok. Nincs a világon olyan súlyos ok, hogy magyar ember véglegesen itt hagyhassa nemzetét s külföldön súlyos szenvedések árán veszítse el magyarságát és hazáját, amelyet még szenvedésünkben is büszkén vallunk a magunkénak.

Egyesülési és szólásszabadság.

Egyesülésben az erő.

A magyar állam polgárai azért tömörülnek közösségi szervezetekbe, hogy közös céljaikat az államban jobban elérhessék. A közösségi szervezetekben a lakosok egyik-másik részének azonban sok olyan külön célja is van, amelyet egy ember egymagában el nem érhetne s amely mégis javára lehet mindannyiuknak és az államnak is. Összeállanak tehát például a földmunkások (kubikusok) azért, hogy nagyobb munkát (gátakat, csatornát) maguk közös összetartással és jobb keresettel vállalhassanak. Eb-

ben a törekvésükben a munkásokat senki meg nem akadályozhatja.

A magyar állampolgároknak megvan tehát az egyesülési szabadságuk. Egyesületeket alakíthatnak gazdasági, jótékonyági, művelődési vagy bármilyen más célból. Természetesen csak azzal a feltétellel, hogy sem más polgárok, sem az állam érdekeit nem sértik. Éppen ezért szabályokba kell foglalniok az egyesület nevét, célját, a tisztikar hatáskörét, a tagok jogait és kötelességeit. Az egyesület csak akkor kezdheti meg működését, ha ezeket az alapszabályokat a belügyminiszter jóváhagyta.

Egyesületi szabadság.

Ha az egyesület ezeket a jóváhagyott alapszabályokat be nem tartja, a belügyminiszter *feloszlathatja* az egyesületet.

Az egyesületekben az egyesületi tagok hosszú időre szóló működést fejtenek ki. Gyűléseket tarthatnak s ott az alapszabályok szerint kitűzött kérdés megbeszélésére mindenkinek szabadszólása van.

Időről időre is joga van a polgároknak valamely kérdés megvitatására gyűléseket (népgyűlés) tartani. Ezeket azonban 24 órával előbb be kell jelenteni a hatóságnak (községekben a főszolgabírónak, városban a rendőrkapitánynak). A hatóság csak abban az esetben engedélyezi a gyűlés megtartását, ha a bejelentők megbízhatók arra nézve, hogy a rendet fenn tudják tartani. Éppen ezért a gyűlésnek elnököt kell választania, aki a rendért felelős a hatóságnak. A hatóság egy vagy több tisztviselőt küldhet ki ellenőrzésre. Szükség esetén ezek a felszólalóktól meg is vonhatják a szót, vagy a gyűlést feloszlathatják.

Gyűlekezési szabadság.

A magyar polgár nemcsak szóban, hanem írásban is szabadon terjesztheti gondolatait valamely

Sajtószabadság.

kérdésben. Ez a sajtószabadság. Szükséges azonban, hogy sem személyeket, sem hatóságot ne sértsen, a társadalmi osztályok ellen, vallásfelekezetek ellen ne izgasson. Ebben az esetben *sajtóvétségért* a könyv szerzőjét vagy az újság szerkesztőjét szigorúan megbüntetik.

Vallásszabadság.

Vallás-
szabadság.

Hazánkban hitét mindenki szabadon vallhatja; vallása szerint szertartásait szabadon gyakorolhatja. Aki ebben bárkit meg akarna gátolni, vagy aki a vallási szertartásokat kigúnyolja, azt a törvény szerint szigorúan megbüntetik.

Egyházak.

Hazánkban a vallás védelméért hosszú harcok folytak, míg végre a törvény a régi vallásokat egyenlő védelemben részesítette, ha a hívők olyan *egyházi szervezetben* éltek, amelyeknek törvényei az ország törvényeivel és a közerkölcsökkel nem ellenkeztek.

A törvényesen védett vagy bevett vallásfelekezetek a következők:

A *római katolikus* egyház a legrégebb, mert a királysággal egyidőben alakult. Mindvégig uralkodó egyház maradt mert a királyai csak róm. kat. vallásúak lehettek. Püspökeit a király nevezi ki a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére; ő a róm. kat. egyház legfőbb kegyura. Élén az esztergomi hercegprimás áll, aki az egyház nevében a miniszterelnökkel együtt megkoronázza a királyt.

A *görög kat. egyház* szervezete hasonló a róm. kat. egyházéhoz.

A protestáns egyházak a 1606-iki bécsi és az 1645-iki linzi békében nyertek szabad vallásgyakorlatot.

A *reformátusok* egyházkerületeinek élén a választott püspök és világi főgondnok áll. Saját ügyeiket az egyházkerületi közgyűlések intézik.

Az *ágostai evangélikus* egyház hasonló szervezetben él.

Az *unitárius* egyház Erdélyben alkot egy kerületet.

A görög keleti egyház hazánkban a román és szerbnyelvű egyházakra oszlott, amelyek egy-egy *patriarcha* vezetése alatt állottak.

Az *izraelita* vallásúak (zsidók) nem alkotnak egységes egyházat, hanem csak hitközségeket. 1895 óta bevett felekezet.

Ezeken kívül vannak hazánkban kisebb keresztény felekezetek, mint pl. a baptisták, ez csak elismert felekezet (a nazarénusok nem elismert felekezet).

Minden magyar állampolgár, bármily felekezethez tartozék is, teljesen egyenlő jogokban részesül és teljesen egyenlő kötelességeket kell teljesítenie a hazával szemben.

Felekezeti egyenjogúság.

Minden felekezetnek kötelessége, hogy az egyházához tartozó gyermekeket vallásos oktatásban részesítse.

A felekezetek viszonya egymáshoz.

Ha a szülők különböző vallásúak, akkor a fiúgyermek atyjuk vallását, a lányok anyjuk vallását követik. Kivéve, ha a szülők előzetesen egyességet kötnek (a királyi közjegyző, járásbíró, főszolgabíró vagy polgármester előtt) arra nézve, hogy a gyermekek mindannyian melyikük vallását fogják követni. (A lelenygyermekeket abban a vallásban nevelik, amelyet nevelőszülői vagy annak a vidéknek a többsége követ, ahol fellelték.)

Minden felekezet csak a saját ünnepeit tartja meg; azonban a vasárnapi munkaszünet megtartása minden felekezetre kötelező. Hasonlóképen kötelező minden felekezetre, hogy megtartsa az ország védőszentjének és Magyarország első apostoli királyának, Szent Istvánnak országos ünnepét (aug. 20).

Szt. István napja nemzeti ünnep.

A magyar állampolgárnak drága kincse tehát vallásszabadsága, mert hite szerint szabadon imádhhatja Istenét és élhet hazája javára erkölcsös életet.

ÖSSZEFOGLALÁS.

1. A magyar állam mely módon segíti polgárait jobb boldogulásukban?
2. Kit vall a magyar állam a maga polgárának?
3. Miképen juthatunk magyar honossághoz?
4. Miért kell ragaszkodnunk magyar honosságunkhoz?
5. Milyen szabadságokat biztosít nekünk magyar hazánk?
6. Szabadságunkat mire szabad csak felhasználnunk?
7. Hogyan lehet a szabadsággal visszaélni?
8. Miért helyes, hogy a szabadsággal visszaélőket büntetéssel sújtja a törvény?
9. Miért válik hasznára a hazának is, ha polgárai okosan élnek a szabadságukkal?

A magyar állampolgár jogai és kötelességei.

Polgári
jogok.

A magyar állampolgár, mint szabad tagja a magyar nemzetnek, a következő *polgári jogokban részesül*:

I. Joga van a *szabadságra*, vagyis azt tehet, amit akar, csak ne sértse meg vele a törvényeket és mások szabadságát.

1. *Személyes szabadsága* van; ott keresi meg kenyerét, ahol akarja és azzal a foglalkozással, amelyet választ; ettől a szabadságtól csak akkor lehet megfosztani, ha büntetendő cselekményt követ el.

2. *Egyesületi és szólásszabadsága* van; jobb boldogulása érdekében másokkal társulhat; véleményét szóval és nyomtatásban szabadon nyilváníthatja.

3. *Vallásszabadsága* van, Istenét saját hite szerint, a saját anyanyelvén imádhhatja.

4. *Tanulási szabadsága* van; mindenki tetszése szerint tanulhat abban az iskolában, amelyben akar, sőt magánúton is tanulhat és 15-ik éven felül addig, ameddig akar.

A szabadság drága kincsével azonban okosan kell élnünk úgy, hogy hasznára váljék magunknak csakúgy, mint édes hazánkknak, mert ha visszaélünk vele, felbomlik a rend s a közös jólét helyett rákapunk a túlzott önösségre, amely már sok nemzetet sodort el a föld színéről.

II. Olyan jogai is vannak a magyar állampolgároknak, amelyeknél fogva részt vesznek az ország sorsának intézésében is. Ezek a *politikai jogok*. A hazánkban élő idegen állampolgárnak ilyen jogai nincsenek.

Politikai
jogok

1. *Választói joga* van és maga is megválasztható községi, megyei vagy országgyűlési képviselőnek. (Törvényhozás.)

2. *Hivatalviselési joga* van bármely közhivatalra, ha a megkívánt tanultsága (képesítése) van. (Kormányzás.)

3. *Bírói tisztet* gyakorolhat akár mint megválasztott községi bíró, járási bíró, mint kinevezett királyi ítélőbíró, vagy mint kisorsolt esküdtszéki bíró. (Bírászkodás.)

Ezekkel a jogokkal együtt következő honpolgári kötelelességeink vannak:

Honpolgári
kötelelességek.

1. *Királyunkhoz való hűség*, mert szabad akaratunkból koronáztuk meg királyunkká.

2. *Törvénytisztelet*, mert a magunkválasztotta képviselők alkották azokat a javunkra.

3. *Közteherviselés*, mert hazánk sok szükségletét csak mindannyiunk adójával tudjuk fedezni.

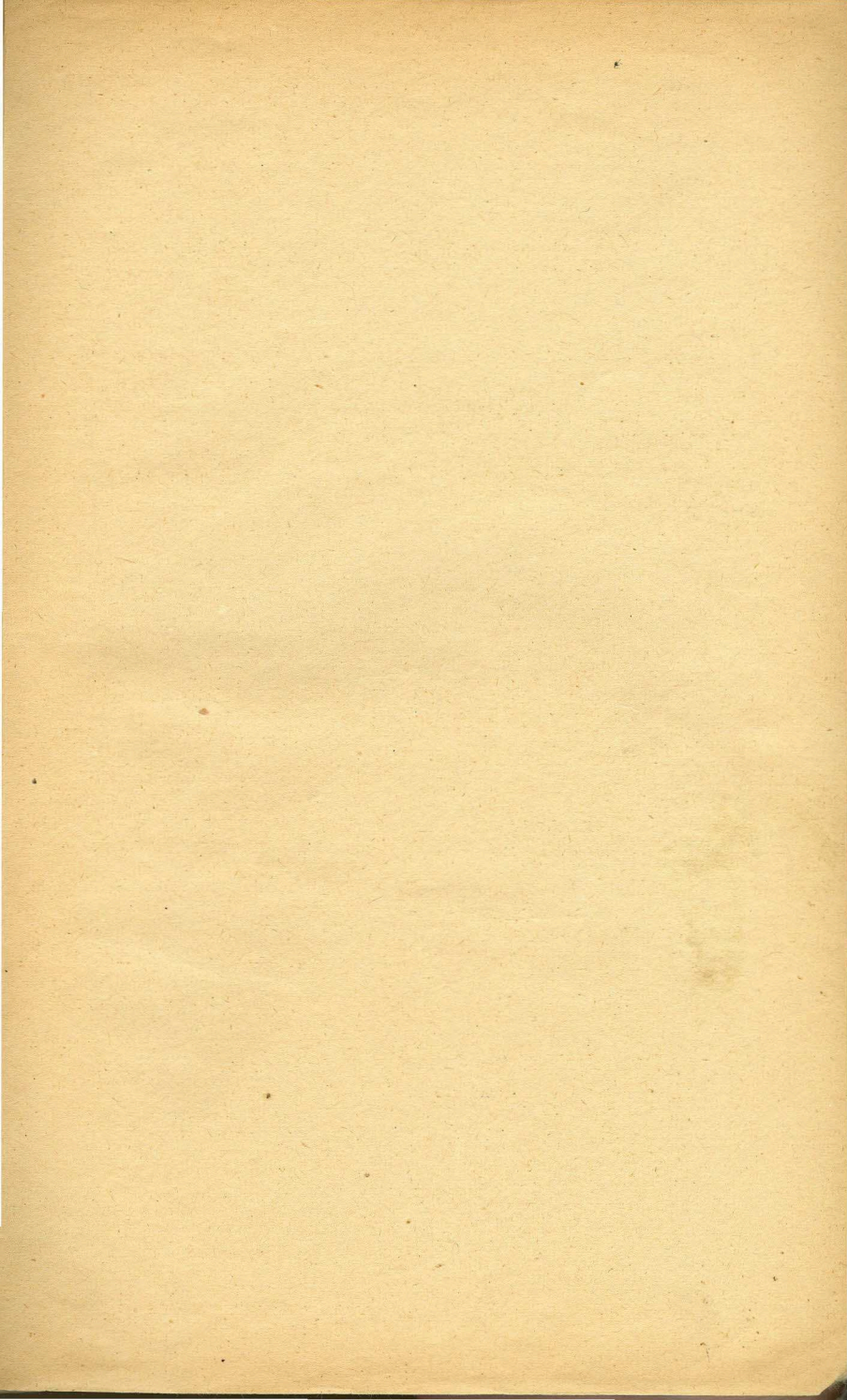
4. *Iskolakötelezettség*, mert műveltség nélkül ma már egy nemzet sem boldogul a népek nagy versenyében.

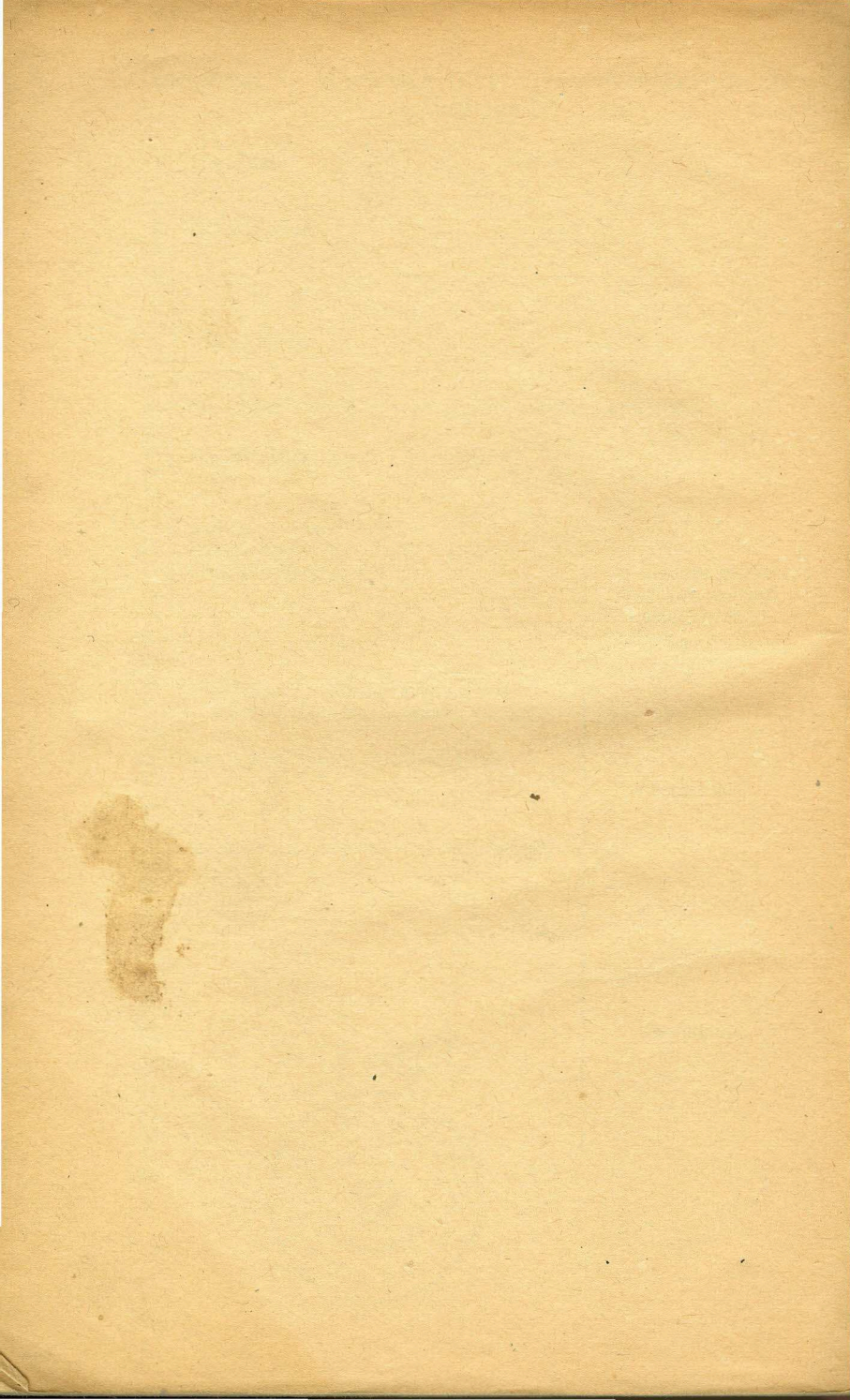
5. *Honvédelmi köteletség*, mert *édes hazánk derék fiainak vitézsége nélkül nincs szabadság, nincs magyar nemzet*, csak végpusztulással fenyegető rab-szolgaság.

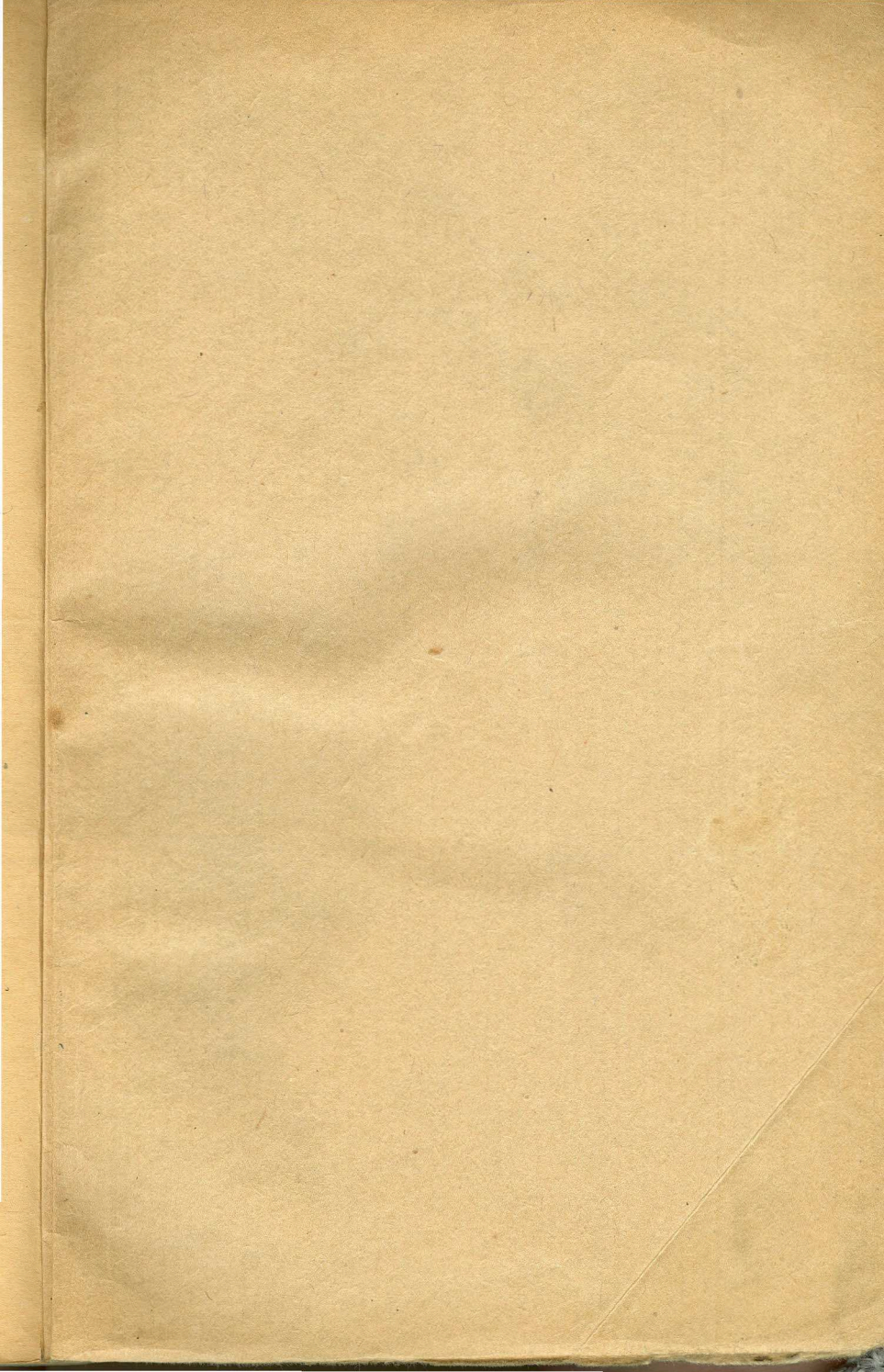
Jogainkat és kötelességeinket hány éves korunkban teljesítjük?

Év		
1	himlőoltás.	
2		
3	} óvodaköteles.	
4		
5		
6	} iskolaköteles.	
7		
8		
9		
10	} tanoncnak vagy könnyebb munkára mehet; újraoltás.	
11		
12		
13	} ismétlőiskola-köteles (tanonciskola).	
14		
15		
16	} nagykorúsítás.	
17		
18		
19		
20	} községi választó.	} A háború előtti törvények szerint, népfölkelők.
21		
22	} Tényleges katonai szolgálat.	}
23		
24	<i>nagykorúság</i> ; községi képviselőnek választható; országgyűlési választó.	} Tartalékos.
25		
26	esküdtbíró, királyi ítélőbíró lehet.	
27		
28		
29		
30	országgyűlési képviselőnek választható.	
31		
32		
33		
34		
35		
36		
37		
38		} Népfölkelő.
39		
40		
41		
42		
43		
44		
45		

15

